

T.C

İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ

EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI

TÜRKÇE EĞİTİMİ BİLİM DALI

SULTAN VASIYETNAMELERİNDE EĞİTİCİ DEĞERLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mehmet Nafi KILINÇ

Malatya, 2019

T.C
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENTİTÜSÜ
TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI
TÜRKÇE EĞİTİMİ BİLİM DALI

SULTAN VASIYETNAMELERİNDE EĞİTİCİ DEĞERLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mehmet Nafi KILINÇ

Danışman: Prof. Dr. Hasan KAVRUK

Malatya, 2019

T.C.
İnönü Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Ana Bilim Dalı
Türkçe Eğitimi Bilim Dalı

Mehmet Nafi KILINÇ tarafından hazırlanan **Sultan Vasiyetnamelerinde Eğitici Değerler** başlıklı bu çalışma, 28 /06 / 2019 tarihinde yapılan sınav sonucunda **BAŞARILI** bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

İmza

Başkan : Dr. Öğr. Üyesi Bekir KAYABAŞI

Üye (Tez Danışmanı): Prof. Dr. Hasan KAVRUK

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Salim DURUKOĞLU

O N A Y

..... / ..... /2019

Doç. Dr. Niyazi ÖZER
Enstitü Müdürü

ONUR SÖZÜ

Prof. Dr. Hasan KAVRUK'un danışmanlığında yüksek lisans tezi olarak hazırladığım **Sultan Vasiyetnamelerinde Eğitici Değerler** başlıklı bu çalışmanın bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün yapıtların hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

Mehmet Nafi KILINÇ

ÖN SÖZ

Her toplum, bireyleri arasındaki ilişkileri düzenleyen ve sahip olduğu kültürel mirasın sonraki nesillere aktarımını sağlayan birtakım değerler üzerine kuruludur. Toplumların temelini oluşturan ve tarihi bir derinliğe sahip olan bu değerler, gelişen ve değişen hayat şartları karşısında toplumların çağa uyum sağlamasını ve varlığını devam ettirmesini sağlar. Bu bakımdan toplumların varlığını sürdürebilmesi bireylerin mensubu olduğu topluma ait değerleri öğrenmesi ve içselleştirebilmesine bağlıdır. Genç nesillerin, içinde yetiştiği topluma ait değerleri benimsemesini sağlamak her dönemde bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda çözüm önerilerinden biri de topluma liderlik yapan kişilerin bıraktıkları vasiyetnamelerin içerdiği eğitici değerler bakımından incelenmesi ve eğitimde kullanılmasıdır.

Vasiyetnameler; nasihat, uyarı ve vasiyeti bırakan kişinin isteklerinden müteşekkil eserlerdir. Bu nedenle değer bakımından oldukça zengin metinler olarak karşımıza çıkar çünkü değerleri aktarma yollarından biri de nasihat ve uyarılardır.

Türk topluluklarına liderlik yapan sultanlardan bazıları, başta çocukları olmak üzere toplumu da ilgilendiren konuları içeren vasiyetnameler bırakmıştır. Derin bir devlet tecrübesine sahip olan ve yaşamı boyunca toplumun huzuru ve güvenliğini sağlamakla meşgul olan sultanların bırakmış oldukları bu vasiyetnameler, değer aktarımı hususunda önemli bir yere sahiptir. Bu düşünceden hareketle çalışmamızda, muhtevası ve üslubu bakımından bir vasiyetname özelliği taşıyan ve Bilge Kağan'ın dilinden anlatılan Orhun Abideleri'nden başlayarak sırasıyla II. Kılıç Aslan, Timur Han, Osman Gazi, Sultan I. Murat, Sultan II. Murat ve Kanuni Sultan Süleyman'ın bıraktığı vasiyetnamelerdeki değerlerin tespiti ve analizi yapılmıştır.

Çalışmanın “Giriş” bölümünde araştırmanın problem durumu, amacı, önemi, sınırlılıkları açıklanmış; çalışma süresince kullanılan terimlere ve tanımlara yer verilmiştir. “Kurumsal Bilgiler ve İlgili Araştırmalar” bölümünde vasiyetname türünün edebiyatımızdaki yerine, vasiyetnamelerin şekil ve yapı özelliklerine, muhtevalarına göre vasiyetnamelere, vasiyetnamelerin dil ve üslup özelliklerine, değer kavramı ve sınıflandırılma denemeleri ile benzer çalışmalara yer verilmiştir.

Çalışmanın “Bulgular ve Yorum” bölümünde ise yukarıda verilen sultanların bırakmış olduğu vasiyetnamelerdeki değerlere ve bu değerler hakkında yorumlara yer verilirken “Sonuç ve Öneriler kısmında bulgulardan hareketle ulaşılan sonuçlara ve bu sonuçlara dayanarak yapılan önerilere yer verilmiştir.

Çalışmamın her alanında bilgi ve tecrübelerini benimle paylaşan, güler yüzünü ve desteğini hiç esirgemeyen, başarabileceğim konusunda beni sürekli motive eden ve bilgi ve tecrübesine her ihtiyaç duyduğumda, zaman, mekân farkı gözetmeden bana kapılarını sonuna kadar açan değerli danışmanım ve hocam Prof. Dr. Hasan KAVRUK’a sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Ayrıca lisans ve yüksek lisans eğitimi süresince akademik olarak beni her zaman daha ileriye taşıyan hocalarım, Prof. Dr. Nesrin SİS’e, Prof. Dr. Songül TAŞ’a, Prof. Dr. İlhan ERDEM’e, Doç. Dr. Esra MERT’e, Dr. Öğr. Üyesi Salim DURUKUĞLU ve Dr. Öğr. Üyesi Ramazan ÇİFTLİKÇİ’ye emeklerinden ötürü teşekkür ederim.

İç disiplinimi kaybetmeden çalışmama devam etme konusunda beni yüreklendiren, bana uygun bir çalışma ortamı sunmak için çabalayan ve çocuklarımla benim ilgilenemediğim dönemlerde yakinen ilgilenen sevgili eşim Şeyma KILINÇ’a teşekkür ederim.

Bugünlere gelmem için bana yardımcı olan, annem Nazife KILINÇ ve babam Ömer KILINÇ’a sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Son olarak onlara her baktığımda, bana daha iyi işler yapma ve daha çok şey başarma hissi ve gücü veren biricik çocuklarım Elif Eylül KILINÇ ve Ömer Ediz KILINÇ’a teşekkür ediyorum.

ÖZET

SULTAN VASIYETNAMELERİNDE EĞİTİCİ DEĞERLER

KILINÇ, Mehmet Nafi

Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Ana Bilim Dalı Türkçe Eğitimi Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Hasan KAVRUK

2019, xii+104

Vasiyetnameler hem kişinin kendisiyle ilgili istekleri hem de toplumu ilgilendiren konularda uyarı, öğüt ve emir niteliğindeki bilgileri muhteva etmesi bakımından sıradan bir vatandaştan devlet yöneticisine kadar toplumun her ferdi yakından ilgilendiren metinlerdir. Kişiler, şahsi nitelikte vasiyetnameler; topluma önderlik eden yöneticiler ise hem yaşadığı döneme hem de kendisinden sonraki dönemlere yönelik birtakım uyarı ve tavsiyeleri içeren vasiyetnameler bırakmıştır. Türk siyasi tarihi incelendiğinde önemli bir yere sahip olan sultanların da farklı amaçlarla vasiyetnameler yazdığı ve bu vasiyetnamelerin zengin bir içeriğe sahip olduğu görülür.

Bu araştırmanın amacı, Türk topluluklarına liderlik etmiş olan sultanlara ait vasiyetnamelerdeki eğitici değerleri tespit etmek ve sultan vasiyetnamelerinin değerler eğitimi açısından önemini ortaya koymaktır. Bu amaçla Türk tarihinin ilk yazılı belgelerinden biri olan, muhtevası ve üslubu bakımından siyasi bir vasiyetname özelliği gösteren ve Bilge Kağan'ın dilinden anlatılan Orhun Abideleri'nden başlayarak sırasıyla II. Kılıç Aslan, Timur Han, Osman Gazi, Sultan I. Murat, Sultan II. Murat ve Kanuni Sultan Süleyman'ın bıraktığı vasiyetnameler içerdiği eğitici değerler açısından incelenmiştir.

Nitel araştırma modelinin kullanıldığı bu çalışmada doküman inceleme tekniği kapsamında tespit edilen vasiyetnameler, içerik analizi yoluyla çözümlenmiştir. Çalışmamız "Giriş", "Kuramsal Bilgiler ve İlgili Araştırmalar", "Yöntem", "Bulgular ve Yorum", "Sonuç ve Öneriler" ve "Vasiyetnamelerin Orijinal Metinleri" olmak üzere altı bölümden oluşmaktadır.

Bu araştırma ile Sultan vasiyetnameleri, bir bütün olarak ilk defa eğitici değerler yönüyle incelenmiş ve vasiyetnamelerde tespit edilen eğitici değerlerin modern eğitim anlayışına katkıları ele alınmıştır. Araştırma sonucunda sultan vasiyetnamelerinin

değerler bakımından oldukça zengin kaynaklar olduğu, vasiyetnamelerde tespit edilen değerlerle, Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda (2018) yer alan kök değerlerin büyük oranda örtüştüğü ve vasiyetnamelerde yer alan değerlerin çoğunlukla günümüzde de karşılığının bulunduğu tespit edilmiştir.

Araştırmada elde edilen sonuçlara bağlı olarak çeşitli önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Sultan, Vasiyetname, Eğitim, Değerler Eğitimi, Kök Değerler

ABSTRACT

EDUCATIONAL VALUES IN SULTAN TESTAMENT

KILINÇ, Mehmet Nafi

Postgraduate thesis, İnönü University Graduate School of Educational Studies,
Department of Turkish and Social Sciences Teaching, Department of Turkish Teaching.

Thesis Advisor: Prof. Dr. Hasan KAVRUK

2019, xii+104

Testaments are texts that are closely related to each member of the society from an ordinary citizen to a state administrator in that they contain information about warnings, advices and orders not only about the individual's wishes but on matters concerning the society. While an ordinary person have left personal wills, the executives who lead the society have left some wills and warnings for both the period in which they live and the periods that follow. When the Turkish political history is examined, it is observed that the sultans having an crucial role in their time of reign wrote testaments for different purposes and these testaments have a rich content.

The aim of this research is to determine the educational values in the testaments of the sultans who led the Turkish communities and to reveal the importance of the testaments of the sultans in terms of values education. For this goal, beginning with Orkhon inscriptions which are one of the first written documents of Turkish history pointing a political testament in terms of content, style and also typed with the language style of Bilge Kagan; the testaments of Kılıç Aslan the second, Timur Khan, Osman Ghazi, Sultan Murat the first, Sultan Murat the second and Suleiman the Magnificent were respectively examined in terms of their educational values.

In this study using qualitative research model, the testaments determined within the scope of document analysis technique have been surveyed by means of content analysis. Our study consists of six chapters: “Introduction”, “Theoretical Knowledge and Related Research”, “Method”, “Findings and Interpretation”, “Conclusions and Recommendations” and “Original Texts of Testaments ”.

With this research, the testaments of the Sultan were surveyed for the first time in terms of educational values as a whole and the contributions of the educational values inferred in the testaments to the understanding of modern educational approaches are gone at. As a conclusion of the research, it was observed that the testaments of the Sultans are very rich in terms of values, the values determined in the testaments have a great extent correlation with the origin values of the Turkish Lesson Curriculum (2018) and the values in the testaments are still mostly equivalent today.

Various suggestions were made depending on the results obtained in the study.

Keywords: Sultan, Testament, Education, Values Education, Origin Values

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY SAYFASI	i
ONUR SÖZÜ	ii
ÖN SÖZ	iii
ÖZET	v
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	ix
KISALTMALAR LİSTESİ	xii
1. GİRİŞ	1
1.1. Problem Durumu	1
1.2. Amaç	1
1.3. Araştırmanın Önemi	2
1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları	3
1.5. Varsayımlar	3
1.6. Tanımlar	3
2. KURAMSAL BİLGİLER VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR	5
2.1. Kuramsal Bilgiler	5
2.1.1. Vasiyet ve Vasiyetname hakkında?	5
2.1.2 Türk Edebiyatında Vasiyetname	6
2.1.2.1. İslam Öncesi Türk Edebiyatında Vasiyetname.....	6
2.1.2.2. İslami Dönem Türk Edebiyatında Vasiyetname	8
2.1.3. Vasiyetnamelerin Şekil Özellikleri.....	16
2.1.3.1. Manzum Vasiyetnameler	16
2.1.3.2. Mensur Vasiyetnameler	17
2.1.4. Vasiyetnamelerin Yapı Özellikleri	17
2.1.5. Muhtevalarına göre Vasiyetnameler.....	18
2.1.5.1. Dini-Tasavvufi Vasiyetnameler	18
2.1.5.2. Siyasi Vasiyetnameler.....	19
2.1.5.3. Tıbbi Vasiyetnameler.....	19
2.1.5.4. Özel Vasiyetnameler	20
2.1.6. Vasiyetnamelerin Dil ve Üslup Özellikleri	20
2.1.7. Değer Kavramı ve Değerler.....	21

2.1.7.1. Değerin Tanımı	21
2.1.7.2. Değerlerin Sınıflandırılması	22
2.1.8. Değer Eğitimi	25
2.1.9. Türkçe Dersi Öğretim Programında Değerler	26
2.1.10. Çalışmada İncelenen Sultanlar ve Vasiyetnameleri	27
2.1.10.1. Bilge Kağan ve Orhun Abideleri	27
2.1.10.2. II. Kılıçarslan'ın Vasiyeti	29
2.1.10.3. Timur Han'ın Vasiyeti	30
2.1.10.4. Osman Gazi ve Vasiyetnamesi	32
2.1.10.5. Sultan I. Murat ve Vasiyetnamesi	32
2.1.10.6. Sultan II. Murat ve Vasiyetnamesi	34
2.1.10.7. Kanuni Sultan Süleyman ve Vasiyetnameleri	40
2.2. İlgili Araştırmalar	43
3. YÖNTEM	45
3.1. Araştırmanın Modeli	45
3.2. Araştırmanın Evren ve Örneklemi	45
3.3. Verilerin Toplanması	45
3.4. Verilerin Analizi	46
4. BULGULAR VE YORUM.....	47
4.1. Sultan Vasiyetnamelerinde Tespit Edilen Değerlerin Analizi	47
4.1.1. Adalet-Adil Olma Değeri	47
4.1.2. Allah-Tanrı İnancı ve Yaşamın Faniliği Değerleri	49
4.1.3. Bağımsızlık-Özgürlük Değeri	54
4.1.4. Bilgelik, İlme Önem Verme Değeri	55
4.1.5. Cömertlik-Cömert Olma Değeri	60
4.1.6. Çalışkanlık Değeri	61
4.1.7. Dürüstlük-Dürüst Olma Değeri	63
4.1.8. Estetik-Sanat Değeri	65
4.1.9. Fedakârlık-Fedakâr Olma Değeri	66
4.1.10. Gelenek-Töre Değeri:	67
4.1.11. İleri Görüşlülük Değeri	68
4.1.12. Liderlik, Lider Olma Değeri:	69
4.1.13. Milli Birlik ve Beraberlik Değeri	72

4.1.14. Sadakat-Sadık Olma Değeri	74
4.1.15. Saygı Değeri	76
4.1.16. Sorumluluk Alma Değeri	77
4.1.17. Vatanseverlik Değeri:	80
4.1.18. Vefakârlık-Vefakâr Olma Değeri	82
4.1.19. Yardımseverlik Değeri	83
4.1.20. Yiğitlik-Kahramanlık Değeri.....	86
5. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	89
5.1. Sonuç.....	89
5.2. Öneriler	92
KAYNAKLAR	94
EKLER	97
Vasiyetnamelerin Orijinal Metinleri.....	97
Sultan II. Murat'ın vasiyetnamesi	97
Kanuni Sultan Süleyman'ın Oğlu Şehzade Selim'e Yazdığı vasiyetname	103
Kanuni Sultan Süleyman'ın Oğlu Şehzade Mustafa'ya Yazdığı Vasiyetname	104

KISALTMALAR LİSTESİ

Age.	: Adı geçen eser
AKM	: Atatürk Kültür Merkezi
Ar.	: Arapça
Bk.	: Bakınız
Çev.	: Çeviren
OYTÖ	: Okumaya Yönelik Tutum Ölçeği
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
No.	: Numara
S	: Sayı
s.	: Sayfa
S.A.V.	: Sallallahu Aleyhi Vessellem
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TDK	: Türk Dil Kurumu
TTK	: Türk Tarih Kurumu
vb.	: Ve benzeri
yay.	: Yayınlayan
yy.	: Yüzyıl

1. GİRİŞ

Çalışmanın bu bölümünde araştırmanın konusu tanıtılmış, problemi tartışılmış, araştırma ile ilgili alan yazına ait bir derleme sunulmuş, araştırmanın amaçları ifade edilmiş, araştırmanın önemi belirtilmiş ve araştırmayla ilgili önemli kavramlar açıklanmıştır.

1.1. Problem Durumu

Bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan hızlı gelişim ve bu gelişimin bir sonucu olarak ortaya çıkan küreselleşme, toplumlar arasındaki sınırları kaldırarak farklı kültürlerdeki insanların aynı yaşam alanlarını paylaşmalarına imkân tanımıştır. Bu durum, toplumların sahip olduğu birçok değerın unutulmasına ve yeni nesillerin değerlerden yoksun yetişmesine neden olmaktadır. Tehlikenin farkına varan toplumlar gelecekleriyle ilgili kaygı duymaya başlamış ve eğitim sistemlerinde birtakım düzenlemeler yaparak değerler eğitimi konusuna önem vermiştir.

Değer ve değer eğitimi konusunda bugüne kadar birçok çalışma, inceleme ve araştırma yapılmıştır. Bu çalışma, inceleme ve araştırmalara yönelik yapılan alan yazın taramasında sultan vasiyetnamelerinin ihmal edildiği görülmüştür. Türk siyasi tarihinde önemli bir yeri olan Sultan vasiyetnameleri ve bu vasiyetnamelerin ihtiva ettiği eğitici değerler üzerine yeterince çalışma yapılmamıştır.

Sultan vasiyetnamelerinin siyasi ve tarihi öneminin yanı sıra sosyokültürel açıdan da zengin bir içeriğe sahip olmaları bu vasiyetnamelerin değer eğitimi açısından incelenmesinin önemini ortaya koymaktadır. Ayrıca geniş halk kitlelerine önderlik yapan devlet yöneticilerinin, değer aktarımı konusunda genç nesillere iyi bir rol model oldukları düşüncesinden hareketle sultan vasiyetnamelerinin değer eğitimi açısından incelenmesi ve değer eğitiminde kullanılması faydalı olacağı düşünülmektedir.

1.2. Amaç

Bu araştırmanın amacı, Türk topluluklarına liderlik etmiş olan sultanlara ait vasiyetnamelerdeki eğitici değerleri tespit etmek ve sultan vasiyetnamelerinin değerler eğitimi açısından önemini ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

1. Sultan vasiyetnamelerinde geçen eğitici değerler nelerdir?

2. Sultan vasiyetnamelerindeki değerlerle Türkçe Öğretim Programındaki “kök değerler” ne derece örtüşmektedir.
3. Sultan vasiyetnamelerinden değer eğitimi açısından nasıl yararlanır.

1.3. Araştırmanın Önemi

Değişen ve gelişen hayat şartları, hızlı bir toplumsal dönüşümün yaşanmasına neden olarak birtakım bireysel ve toplumsal sorunları da beraberinde getirmiştir. İnsan ve toplum hayatına zarar veren bu sorunların temelinde ise bireysel ve toplumsal değerlerin kaybolmaya başlaması yer alır. Bu noktada değer eğitime ihtiyaç duyulmaktadır. Eğitim öğretim yoluyla genç kuşaklara verilecek olan değer eğitimi sayesinde yeni nesillerin toplumsal dönüşüme ayak uydurması sağlanarak bu dönüşümden olumsuz yönde etkilenmesinin önüne geçilebilir.

“Değerler; olgun, iyi bir insan, uyumlu ve üretken iyi bir vatandaş olmanın en önemli şartıdır” (Hökelekli, 2010: 5). Bu durumun farkına varan devletler, eğitim öğretim programlarının kapsamına değer eğitimi de alarak evrensel ve milli değerleri benimsemiş ve yaşam tarzı haline getirmiş bireyler yetiştirmeyi hedeflemektedir. Değerler eğitime verilen önem ise artarak devam ederken başta eğitim alanında olmak üzere birçok disiplinde araştırma konusu olmaktadır.

Değerler eğitimi ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde; çeşitli değerlerin öne çıkarıldığı, edebi eserlerdeki değerlerin incelendiği, eğitimcilerin ve yöneticilerin değer algılarının, değerler eğitime yönelik tutum ve davranışların ele alındığı vb. çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Kapkın, Çalışkan ve Sağlam (2018) “*Türkiye’de 1999-2017 Yılları Arasında Değerler Eğitimi Alanında Yapılış Lisansüstü Çalışmaların İncelenmesi*” isimli çalışmalarında değerler eğitimi konusunda yapılan akademik çalışmaların sayısının arttırılarak konunun öneminin daha iyi anlaşılacağını, toplumsal ve bireysel farkındalığın artırılacağını dile getirmişlerdir.

Türk siyasi tarihinde önemli bir yeri olan sultan vasiyetnameleri ve bu vasiyetnamelerin ihtiva ettiği eğitici değerler üzerine kapsamlı bir çalışmanın yapılmamış olması, Sultan vasiyetnamelerinin siyasi ve tarihi yönüne ek olarak sosyokültürel açıdan da zengin bir içeriğe sahip olmaları bu vasiyetnamelerin değer eğitimi açısından incelenmesini önemli kılmaktadır. Ayrıca Türk ve Türk-İslam devletlerine yöneticilik yapmış olan Sultanların, milli değerlerimiz başta olmak üzere evrensel değerlerin de etkili bir şekilde aktarılmasında önemli rol modeller olması

değerlerin yeni nesiller tarafından daha kolay benimsenmesine de kolaylık sağlayacaktır.

Tüm bu nedenlerle Sultan vasiyetnamelerinin ihtiva ettiği eğitici değerler açısından incelenmesi ve değerlendirilmesi bu çalışmayı hem akademik yönden hem de toplumsal gelişmeye katkı sağlaması yönünden önemli kılmaktadır.

1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu çalışma;

Orhun Abideleri'nden başlayarak Cumhuriyetin ilanına kadar geçen sürede yaşamış ve Türk devletlerine yöneticilik yapmış olan Bilge Kağan, II. Kılıç Aslan, Timur Han, Osman Gazi, Sultan I. Murat, Sultan II. Murat ve Kanuni Sultan Süleyman'ın inanç, kültür, yaşam ve en önemlisi değerler açısından zengin bir muhtevaya sahip olan vasiyetnamelerindeki eğitici değerlerin tespiti ve tahlili,

Sultan vasiyetnamelerinde geçen eğitici değerlerin günümüz değer eğitiminde kullanılabilirliği ile sınırlıdır.

1.5. Varsayımlar

1. Sultan vasiyetnamelerinin değer iletileri bakımından zengin oluşu
2. Sultan vasiyetnamelerinin toplumsal ve bireysel değerleri aktarmada önemli bir yere sahip olduğu,
3. Vasiyetnamelerde yer alan değerlerin günümüz değer eğitiminde de etkin olarak kullanılabileceği varsayılmıştır.

1.6. Tanımlar

Eğitim: “Bireyin yaşadığı toplumda uygulama değeri olan yetenek, yöneliş ve diğer davranış örüntülerini kazandığı süreçler toplamı” olarak tanımlanmaktadır (Demirel ve Kaya, 2002: 5).

Değer: “İnsanı insan yapan özelliklere sahip olan ve insanı diğer canlılardan ayıran temel özellikleri içinde barındıran ve insanların davranışlarına yön veren inançlar bütündür” (Ulusoy ve Dilmaç, 2018: 16).

Değer Eğitimi: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) değer eğitimini “Çocukların ve gençlerin pozitif değerleri keşfedip geliştirmeleri ve kendi

potansiyellerine göre ilerlemeleri için yürütülen eğitimsel gayretler” olarak tanımlanmaktadır (www.livingvalues.net).

Vasiyet: Arapçadan dilimize geçmiş olan vasiyet “Bir kimsenin ölümünden sonra yapılmasını istediği şey, vasiyetname” anlamına gelmektedir (www.tdk.gov.tr).

Vasiyetname: Vasiyetname sözcüğü Kamus-i Türkî’de “Bir adamın vasiyetini havi musaddak varaka” olarak tanımlanmaktadır (Yavuzaslan, 2015: 1300).

Sultan: “Müslüman, özellikle Sünni hükümdarların kullandığı unvan, padişah, hükümdar” anlamlarında kullanılır (www.tdk.gov.tr)

2. KURAMSAL BİLGİLER VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

2.1. Kuramsal Bilgiler

2.1.1. Vasiyet ve Vasiyetname hakkında?

Vasiyet sözcüğü TDK'ye göre “Bir kimsenin ölümden sonra yapılmasını istediği şey, vasiyetname” (www.tdk.gov.tr) anlamına gelirken Kamus-i Türkî'de (2015) ise “Bir müteveffanın ölmezden evvel ba'de'l-mevt icrasını meram ettiği şeyler hakkında verdiği emir ve sipariş” şeklinde tanımlanmaktadır. Vasiyet sözcüğünün kökü Arapça ve-sâ-yâ'dan gelmektedir. Bu kök “sorumluluğuna, gözetimine bırakmak, tavsiye etmek, salık vermek” anlamlarında kullanılır.

Arapça “*vasiyyet*” ve Farsça “*nāme*” sözcüklerinin birleşmesiyle oluşmuş vasiyetname sözcüğü ise “Bir kimsenin vasiyetini yazmış olduğu belge, vasiyet” (www.tdk.gov.tr). “Bir adamın vasiyetini havi musaddak varaka” (Sami, 2015: 1447) anlamlarında kullanılır.

Vasiyet ve vasiyetname sözcüklerinin tanımları dikkate alındığında bu iki sözcüğün birbirinin yerine kullanılabilmesine ek olarak vasiyetnamenin daha çok yazılı bir belge niteliğinde olduğu ve çeşitli konulardaki bilgileri muhteva ettiği görülmektedir. Bu tanımlardan çıkarılabilecek ortak sonuç vasiyetin ölümden sonra gerçekleştirilecek olması ve vasiyetin, bırakıldığı kişilere bir sorumluluk yüklemesidir. Kılınç (2006) vasiyet sözcüğünün ölüme yönelik bir ifade olması sebebiyle herkesi yakından ilgilendirdiğini ve halk arasında çekinilen bir sözcük olduğunu ifade etmiştir.

Vasiyetnamelerin; kişinin kendisiyle ilgili isteklerinin yanı sıra toplumu ilgilendiren konularda da uyarı, öğüt ve emir niteliğinde bilgiler muhteva etmesi, sıradan bir vatandaştan devlet yöneticisine kadar herkesi yakından ilgilendiren bir kavram olmasına neden olmuştur. Kişiler, şahsi nitelikte vasiyetnameler; topluma önderlik eden yöneticiler ise hem yaşadığı döneme hem de kendisinden sonraki dönemlere yönelik birtakım uyarı ve tavsiyeleri muhteva eden vasiyetnameler bırakmışlar böylece vasiyet bırakma geleneğini ortaya çıkarmıştır.

2.1.2 Türk Edebiyatında Vasiyetname

2.1.2.1. İslam Öncesi Türk Edebiyatında Vasiyetname

Vasiyetname sözcüğünün Arapça “*vasiyyet*” ve Farsça “*nāme*” sözcüklerinin birleşmesiyle oluşturulmuş olduğu dikkate alındığında Türklerin İslamiyet’i kabul etmeden önceki zamanlarda bu kelimeyi kullanmadıkları gerçeği ortaya çıkar. İslam öncesi Türk edebiyatında her tür yazılı metin için “bitig” kelimesinin kullanıldığı bilinmektedir. “bitig” kelimesi Türkçede “yazmak” manasındaki “biti-” fiiline /-g/ ekinin (fiilden isim yapım eki) eklenmesiyle oluşmuştur. Bu kelime “yazılmış şey” anlamında kullanılır ve vasiyetname kelimesi için de “bitig” kelimesinin kullanıldığı sonucuna varılabilir. (Kılınç: 2006: 23)

İslam öncesi Türk edebiyatı İlk, Ana ve Eski Türkçe dönemlerini içine alan geniş bir zaman dilimini kapsamaktadır. İlk ve Ana Türkçe dönemleriyle ilgi bilgilerin azlığı nedeniyle vasiyetname konusundaki bilgilerimizi daha çok Göktürk ve Uygur dönemlerini kapsayan Eski Türkçe döneminden elde ederiz. Bu dönemleri vasiyetname açısından incelediğimizde resmi ve özel vasiyetnamelerle karşılaşırız. İlk olarak İslam öncesine ait Türk destanlarında karşımıza çıkan vasiyetname örneklerini, Göktürk Abideleri ve Uygur dönemindeki özel vasiyetnameler takip etmektedir.

Köksal (2000) Türk Kültüründe Vasiyetname Geleneği isimli çalışmasında vasiyet konusundaki ilk bilgilerin Hunlar dönemine dayanan Oğuz Kağan destanında geçtiğini ifade etmiştir. Oğuz Kağan, yaptığı fetihler sonrasında büyük bir toy düzenlemiş ve oğullarına:

“Ey oğullarım ben çok aştım,
Çok vuruşmalar gördüm,
Çok kargı ve çok ok attım,
Atla çok yürüdüm.
Düşmanlarım ağlattım,
Dostlarımı güldürdüm.
Ben Gök Tanrı’ya (borcumu) ödedim.” (Koca, 2011: 87)

diyerek yurdu oğulları arasında böldükten sonra oğullarına töreye ve birliğe bağlı kalmalarını vasiyet etmiştir.

Türk tarihinin ilk yazılı kaynağı olması bakımından önemli bir yere sahip olan Göktürk Abideleri de vasiyetname niteliği taşıyan eserlerimizdendir. Vasiyetlerde bulunan; muhataplara yönelik hitap sözleriyle başlama, geride kalanlara bazı uyarı ve nasihatlerde bulunma gibi hususlar Göktürk Abideleri'nde belirgin olarak karşımıza çıkmaktadır (Kılınç, 2006: 25-26). Abidelerde geçen şu ifadeler vasiyetname özelliği taşıdığına örnek gösterilebilir.

“Tanrı gibi gökte olmuş Türk Bilge Kağanı, bu zamanda oturdum. Sözümü tamamıyla işit. Bilhassa küçük kardeş yeğenim, oğlum, bütün soyum, milletim, güneydeki şadpıt beyleri, kuzeydeki tarkat, buyruk beyleri, Otuz Tatar... Dokuz Oğuz Beyleri, milleti! Bu sözümü iyice işit, adamakıllı dinle (Ergin, 2015: 35).

Uygurlar döneminde de vasiyetname geleneği devam etmiş, devlet yöneticilerinin siyasi vasiyetnamelerine ek olarak sıradan vatandaşların bıraktığı vasiyetnameler de eklenmiştir. Bu dönemde Tüşimi adındaki bir kişinin, mektup tarzında eşine hitaben yazdığı bir vasiyetname örnek gösterilebilir.

“Sıçan yılı sekizinci ayın on sekizinde ben Tüşimi, ağır hastalığa tutulduğum için iyi veya kötü olacağımı düşünerek karım Sılang'a bitig (vasiyetname) bıraktım. Benden sonra başa bir kimseyle evlenmeden evimi idare edip oğlum Altmış Kaya'yı koruyup terbiye etsin. Oğullarm Koşan, Esen, Kaya onlar, üvey annemiz bize aittir. Alacağız diye müdahalede bulunmasınlar. Eğer alacağız diye dava (itiraz) ederlerse büyük kağana bir altın yastuk, prenlere birer gümüş yastık iç hazineye bir yastuk iç hazineye bir at verip ağır cezaya çarptırılın ve sözleri geçmesin. Bu bitiği (vasiyetnameyi) Sutza Ked Kaya Tutung, Tükele ve Kimsto başta olmak üzere cemaat ile Tavgaç, Yenga, ve İkiçi başta olmak üzere ve yakınlarımızdan Esene onlar huzurunda verdim. Şahit Inga, şahit Kan Toyın, bu damga benimdir. Ben Kaysın sorup yazdım. Bu damga ben Tavgaç Yenga'nındır. Bu damga ben Esene'nindir.”

Bu vasiyetname; damga ihtiva etmesi, yazılış zamanının belirtilmesi, maddi konulara yer verilmesi ve şahitlerin olması gibi özellikleriyle kendinden önceki vasiyetnamelerden ayrılarak modern vasiyetnamelere yaklaşmaktadır (Köksal, 2000; Kılınç, 2006: 27)

İslam öncesi Türk edebiyatında siyasi nitelikli vasiyetnamelerle başlayan vasiyet bırakma, özel nitelikli vasiyetnamelerle devam etmiş ve modern vasiyetnamelere doğru bir gelişim göstermiştir.

2.1.2.2. İslami Dönem Türk Edebiyatında Vasiyetname

İslami dönem Türk edebiyatında vasiyetnamenin yerine geçmeden önce İslamiyet'in vasiyet anlayışı üzerinde durmakta fayda vardır. İslam Fıkına göre vasiyet “Kişinin, malını ölüm sonrasına bağlayarak bir şahsa veya hayır cihetine teberru yoluyla temlik etmesi” vasiyetname ise “vasiyetin kaydedildiği belge” olarak ifade edilmektedir (TDV, 2012: 552-553).

Vasiyet kelimesi Kuranı Kerim'de 5 ayette 8 yerde geçmektedir. Bakara suresinin 180. Maide suresinin ise 106. ayetlerinde “vasiyet etmek” anlamına gelecek şekilde kullanılmışken Nisa suresinin 11 ve 12. ayetlerinde ise “vasiyet konusu mal veya menfaat” manasında kullanılmıştır. (TDV, 2012: 553).

Kuranı Kerim'de Bakara Süresinin 180 ve 181. ayetleri hukuki bir işlem olarak vasiyetten söz eder ve vasiyetin esası hakkında bilgi verir.

“Sizden birine ölüm geldiği zaman, eğer bir servet bırakıyorsa, ana-babaya, en yakınlarına uygun bir tarzda vasiyet etmesi, saygılı olanların üzerine bir borç olarak, size farz kılındı.”

“Bunu işittikten sonra değiştiren olursa bunun günahı onu değiştirenleredir. Doğrusu Allah işitendir, bilendir.”

Bu ayetlerde bir Müslümanın miras bırakacak bir mala sahip olması durumunda vasiyet görevini yerine getirerek, sahip olduğu malı birinci dereceden akrabalarına taksim etmesi ve bırakılan vasiyetin başkalarınca değiştirilmesinin büyük bir vebal ortaya çıkaracağı vurgulanmıştır. Yine Kuranı Kerim'de, Maide Suresinin 106 ve 107. ayetlerinde vasiyetin iki şahit huzurunda gerçekleşmesi gerekliliği üzerinde durularak şöyle denilmektedir:

“Ey inananlar! Birinizin ölümü yaklaştığı zaman, vasiyet ederken, içinizden adil iki kimseyi veya eğer yolculukta iseniz ve size bir ölüm belası çatacaksa sizden olmayan iki kişiyi aranızda şahit tutun. Şahitliklerinden şüphelenirseniz akraba da olsa onları namazdan sonra alıkor ve ‘yemini hiçbir değere değişmeyeceğiz ve

Allah'ın şahitliğini gizlemeyeceğiz yoksa şüphesiz günah işleyenlerden oluruz.' diye Allah'a yemin ederler.

Eğer bu şahitlerin günah işledikleri ortaya çıkarsa hak sahiplerinden en layık olan başka iki kimse, bunların yerine geçer ve 'Bizim şahitliğimiz, ikisinin şahitliğinden daha doğrudur, biz aşırı gitmeyiz yoksa haksızlık yapanlardan oluruz.' diye Allah'a yemin ederler.

İslam'da vasiyet hakkının tanınmasıyla "Vasiyet sayesinde öldükten sonra hayırla yâd edilme, mirasçı olamayan yoksul akrabaları gözetme, hayatta iken iyiliği görülen kimseleri ödüllendirme ve kamu yararına dönük hizmetlere katkı sağlama" gibi bireysel ve toplumsal faydalar gözetilmiştir (TDV, 2012: 553).

Kılınç (2006) Şii ve tasavvuf geleneğinde Hz. Ali'nin, Peygamberimizin vasisi olarak görülmesinin, her imamın selefinin vasi olarak görülmesine ve bu durumun da vasiyetin edebi bir şeklinin ortaya çıkmasına neden olduğunu ifade etmiştir. Tasavvuf geleneğindeki vasiyetnamelerde ise mal taksiminden ziyade manevi hayata yönelik nasihatlerin yer aldığı görülmektedir. Tasavvuf terimleri sözlüğünde de vasiyet kelimesi bu merkezde tanımlanır: "Sufilerin çevrelerindeki kişilere, sohbetlerine katılanlara; şeyh ve mürşitlerin mürit ve müntesiplerine yaptıkları tavsiyeler ve verdikleri öğütler" (Uludağ, 1999: 558; aktaran, Kılınç, 2006: 18).

Veda Hutbesi, Peygamber efendimizin binlerce kişi huzurunda Müslümanlardan yapmalarını istediği şeyleri sıraladığı bir vasiyetname özelliği taşımaktadır.

İslam'ın vasiyete bakışı hakkında verilen bu bilgilerden sonra İslami döneme Türk edebiyatındaki vasiyetname anlayışı hakkında şu bilgiler verilebilir. İslami dönem Türk edebiyatını şu başlıklar altında inceleyeceğiz:

- a. Destanlarda vasiyetname
- b. Dini-Tasavvufî Türk edebiyatında vasiyetname
- c. Klasik Türk edebiyatında vasiyetname
- d. Âşık tarzı Türk şiirinde vasiyetname
- e. Yeni Türk edebiyatında vasiyetname

Destanlarda Vasiyetname

"Toplumunu derinden etkileyen, tarihi ve sosyal olayları anlatan uzun manzum hikâye" olarak tanımlanan destan, "hem tarihi hem de edebi bir ürün olmasının yanı sıra

geçmişten günümüze milli ve evrensel değerlerin aktarılmasında önemli bir araç görevini yerine getirebilir” (Yiğittir, 2014: 2131). Destanlar, çeşitli konuları ihtiva etmekle beraber öğüt verme bakımından da oldukça zengin eserlerdir. Bu sebeple vasiyet içerikli ifadelerin destanlarda sıklıkla geçtiği görülür. İslami dönem Türk destanları hem İslam öncesi hem de İslami dönemin izlerini taşır.

Manas destanında, Manas hasta yatağında kırk yiğidini çağırarak veziri Bakay’a şöyle vasiyette bulunmuştur:

“ ...

Ey benim kardeşlerim Abeke ile Kölüş!

Vasiyetimi yapın olun bana bir eş!

Altıma da bir dayak, hazır olsun, ey Bakay!

Maiyetimle herkes hazır olsun, ey Bakay!

Ölmek üzereyim ben, gelin şimdi, ey Bakay!

Başımınla ayağımı, çekin şimdi, ey Bakay!

Yakup oğlu genç Manas böylece göçüp gitti!

Bay’ın tek oğlu Bakay, Baktı Han göçüp gitti!

Onun cenazesini kamaşa koydu gitti!

Bir dağ gibi Manas’ı mezara koydu gitti!

(Ögel, 1971:206; Köksal, 2000:294)

İslami dönem içinde devrin en önemli eserlerinden biri olan Dede Korkut hikâyelerinde de vasiyetname geleneğine rastlanmaktadır. Zira Dede Korkut’ta destan söyleyen kişi Dedem Korkut adındaki ozan ve bilge kişidir. Destan’ın sonunda: “*Bu destan Deli Dumrul’un olsun, benden sonra alp ozanlar söylesin, alını açık cömert olsun.*” diye kendisinden sonra gelecek ozanlara vasiyet eder Ozan duası ile hikâyeyi bitirir (Kılınç, 2006). Bu bakımdan Dede Korkut’ta, vasiyetin destan anlatma geleneğinin yaşamasında önemli bir yere sahip olduğunu söylemek gerekir. Mesela, dede Korkut’taki Bamsı Beyrek hikâyesinde Beyrek şu şekilde vasiyet eder:

“Beyrek bir daha soylanmış

...

...

Kazan mana yetişsün

Menim kanım Aruza komasun

Ağca yüzlü görklümi oğluna alıvirsün

Ahret hakları halal itsün
 Beyrek padişahlar padişahı Hakk'a vasıl oldu
 Bellü Bilsün" (Muharrem Ergin, Dede Korkut Kitabı, Ankara, s.249)

Cem Sultan'ın isteğiyle, Ebülhayr Rumî tarafından XV. yüzyıl sonlarında kaleme alınan ve mensur olan Saltuknâme'de de vasiyet geleneği ile karşılaşmaktadır. Türklerin Rumeli'ye yerleşmelerini ve İslamiyet'i yaymalarını anlatan bu destanda Sarı Saltuk'un menakıbı anlatılır. Sarı Saltuk bir Yahudi'nin içirdiği zehirli su ile zehirlendikten sonra hançerletilir. Öleceğini anlayan Sarı Saltuk abdest alır ve kefen giyer ve gazilerine birtakım vasiyetlerde bulunur. (Köksal, 2000: 293; TDV, 202-205)

Dini-Tasavvufi Türk Edebiyatında Vasiyetname

Tasavvuf "İslam'ın zahir ve batın hükümleri çerçevesinde yaşanan manevi ve deruni hayat tarzı" (TDV, 2011: 119) olarak ifade edilmektedir. Tasavvuf düşüncesi Allah sevgisi ve Allah korkusu temeline dayanırken, tasavvuf eğitiminde ise kalbin manevi hastalıklardan kurtarılarak, nefsin kötü huylardan arındırılması amaçlanmaktadır. Kaynaklara göre tasavvufi düşünce tarzı hicri II. yüzyılın sonlarında ortaya çıkmış ve zamanla Türk edebiyatını da etkileyerek edebi eserlere de yansımıştır (TDV, 2011: 120; Kılınç, 2006: 33).

Türklerin İslam'ı kabulüyle birlikte tasavvufi düşünce tarzı dini ve edebi hayatı etkilemiştir. Bu durum Türk edebiyatında tasavvufi düşünceleri içeren eserlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

İlk Türk mutasavvıfı olarak kabul edilen Ahmet Yesevî, Divân-ı Hikmet isimli eserini tasavvufi düşünce tarzı ile kaleme almış ve yaşadığı dönemle birlikte kendisinden sonraki dönemlere de etki etmiştir. Zamanla Türk sufilerin eserlerinde tasavvufi düşünce tarzı yer bularak tasavvufi mahiyette yazılmış birçok eserin meydana çıkmıştır.

Vasiyetnameler divan edebiyatı veya halk edebiyatında bir geleneğin akisleri şeklinde yer alırken tasavvufi Türk edebiyatında başlı başına bir tür haline gelmiştir. Bunda birçok önemli sūfinin vasiyetname kaleme almış olmasının ve dolayısıyla bunun sūfiler arasında adeta bir gelenek haline gelişinin önemli bir payı vardır (Kılınç, 2006: 35)

Tasavvufi Türk edebiyatında birçok mutasavvıf mensur ve manzum olarak vasiyetname bırakmıştır. Ayrıca mektup tarzında vasiyetnamelerde bulunmaktadır.

Vasiyetname bırakan mutasavvıflar içinde Mevlâna, Abdülhâlık-ı Gocduvanî, Şeyh Sâfi, Şeyh Edebali, Hacı Bektaş Velî, İmam Birgivi, Mehmed Emin Tokadî, Erzurumlu İbrahim Hakkı, Şeyh Şahabeddin, Ahmet Kuddusî, Kuşadalı İbrahim Halvetî, Giritli Salacıoğlu Mustafa Celvetî gibi isimler başta gelmektedir.

Tasavvufi Türk edebiyatındaki vasiyetnameler muhtevaları bakımından ele alındığında tasavvufi düşüncelerinin geniş bir yer kapladığı bunun yanı sıra vasiyetnameyi bırakan sufinin bulunduğu nasihatlere yer verildiği görölmektedir. Vasiyetnamelerin çıkış noktası olan mal varlığının taksimi ve sarfına ilişkin istekler de vasiyetnamelerin muhtevasını oluşturan unsurlar içerisinde yer alır. Tasavvufi Türk edebiyatındaki vasiyetnameler hukuki bağlayıcılıktan ziyade nasihat özelliği gösteren ifadeleriyle dikkat çekmektedir (Kılınç, 2006: 35-36).

Klasik Türk Edebiyatında Vasiyetname

“Türklerin Müslümanlığı kabul etmelerinden sonra İslam medeniyetinin bilim, inanç ve kuralları etkisinde ortaya koydukları edebiyat türü” (Pala, 2015: 120) olarak tanımlanan klasik edebiyat, Türk edebiyatının ana kollarından birini oluşturmaktadır. Bu edebiyat yaklaşık altı asırlık bir süre boyunca İslam medeniyetinin etkisinde gelişim göstererek muazzam eserler ortaya çıkarmıştır.

Klasik Türk edebiyatı vasiyetname açısından incelendiğinde çok zengin olmamakla birlikte az da olsa bazı eserlerin varlığından söz etmek mümkündür. Bilindiği üzere Klasik Türk edebiyatı şiir ağırlıklı bir edebiyat türüdür. Bu nedenle şairler, bazı şiirlerinde vasiyetname geleneğini sürdürmekle beraber daha çok nasihatname türünün örneklerine yer vermiştir. Klasik Türk edebiyatındaki kimi nasihatnamelerin, vasiyetname özelliğine sahip oldukları da görölmektedir.

Vasiyetnameler muhteva açısından nasihatname özelliği taşımaları nedeniyle Klasik Türk edebiyatındaki bazı nasihatname türündeki eserler vasiyetname olarak da adlandırılmıştır. Bu duruma örnek olarak XV. yüzyıl ediplerinden Ahmet-i Dâî'nin “Vasiyet-i Nuşirevân-ı Adil be-Pusereş Hürmüz-i Tâcdâr” isimli eseri verilebilir. Vasiyetname, siyasetname veya nasihatname (pendname) türlerine ait özellikleri taşıyan bu eser, ahlaki ve didaktik bir muhtevaya sahip olup adaletiyle tanınmış İnan hükümdarı Nuşirevan'ın, oğlu Hürmüz'e vermiş olduğu nasihatleri ihtiva eder. Bu eser tercüme mahiyetinde yazılmış ilk manzum vasiyetname olarak kabul edilmektedir (Çınar, 2003: 120).

Kılınç (2006) Ahmet-i Dâî'den sonra vasiyetname geleneğinin sürdürülmesine Vehbi ve Nabi'nin nasihat türündeki eserleriyle katkı sağladığını ifade edip Klasik Türk edebiyatında vasiyetname konusunda dikkat çeken bir başka eserin de Tıfli'nin vasiyetnamesi olduğunu belirtmiştir.

Çınar (2003) *Türk Edebiyatında Vasiyetnameler ve İki Şair (Tıfli-Tarzi) Arasında Kalan Bir Vasiyetname* isimli çalışmasında bu vasiyetnamenin manzum olması bakımından diğer vasiyetnamelerden ayrı bir öneme sahip olduğunu ve vasiyetnamede diğer vasiyetnamelerden farklı olarak alaycı bir dil kullanıldığını ifade eder.

Sonuç olarak Klasik Türk edebiyatında vasiyetname geleneği oluşmamakla beraber şiirlerde bu geleneğin yansımaları görülmektedir (Kılınç, 2006: 70).

Âşık Tarzı Türk Şiirinde Vasiyetname

Âşık tarzı Türk şiiri, halk edebiyatının ana dallarından biri olup geleneğe yaslanan bir ekol özelliği gösterir. Nazım birimi olarak dördlük, ölçü olarak ise hece ölçüsünün kullanıldığı Âşık tarzı Türk şiirinin kökleri en eski Türk şiirleriyle benzerlik gösterir. Muhteva bakımından da eski Türk şiiri ve Âşık tarzı Türk şiiri aynı konuları işlemektedir. Vasiyet geleneğinin Âşık tarzı Türk şiirinde de devam ettirildiği görülür. Nitekim saz şairlerinin şiirleri incelendiğinde nasihatlerin zenginliği dikkati çeker. Bu durum Eski Türklerde dini bir kişiliğe de sahip olan “Kam, bakşı, ozan” gibi kişilerin dini görevlerini hatırlatır. Bu dini hüviyet saz şairlerinde zaman içinde zayıflayarak süregelmesine rağmen şairler çoğu zaman kendilerini nasihat verici konumda hissetmişlerdir. Vasiyetnamelerin, nasihatnamelere göre daha özel bir türde eserler olmasına rağmen saz şairlerinin vasiyetname türünde şiirler yazdığı da bilinmektedir (Kılınç: 2000: 72).

“Hem aruzla hem hece ile şiirler yazan 19. yüzyıl şairlerinden Hüznî'nin Fa'ilatün Fa'ilatün Fa'ilün ölçüsüyle ve mesnevi nazım şekli ile kaleme aldığı bir vasiyetnamesi mevcuttur” (Kılınç: 2000: 72). Ayrıca Âşık Veysel'in kaleme aldığı “Sazıma” şiiri de vasiyet geleneğinin bir yansımasıdır.

Çağdaş saz şairlerimiz de vasiyet geleneğini şiirlerinde devam ettirmektedir. Bekir Sami Özsoy, Hacı Karakılçık, Âşık Feymanî bu şairlerden bazılarıdır.

Hasta düştüm elim tutmaz kalemi
 Görür müyüm acep ben de sılamı
 Söyleyin pederime benden selamı
 Gayrı mezarıma gelsin ağlasın

Sılaya mektubum yazar karalı
 Validemin yüreği bereli
 Ta ezelden de ciğeri yaralı
 Gözünden kanlı yas aksın ağlasın

Koklamadım bir çift gonca gülümü
 Arzuladım Rakip ile Ali'mi
 Beklesinler gelir diye yolumu
 Feleğin sillesin çeksın ağlasın

Tarihim yazsınlar mezar tasıma
 Selam söyle yarenime esime
 Karalı haberim deyin kardeşime
 Gelir diye yola baksın ağlasın

Kara imiş alnımdaki yazılar
 Akar kanım yaralarım sızılar
 Emanet, pederim körpe kuzular
 Feleğin takdiri çeksın ağlasın

Söyleyin valideme olsun sabırda
 Kardeş beni aramasın taburda
 Yatıyom gurbet ilde kabirde
 Gayrı gurbet ile çıksın ağlasın

Peder gelip, benim Miktat'ım derse
 Sakın söylemeyin gitti den kursa
 Felek çarkımı dönderdi terse
 Gelsin mezarıma baksın ağlasın

Uzaktan görünür Çankırı dağı
 Bir büyük kabristan, hastane sağı
 Yazdılar basıma Mikdat Akdağ'ı
 Kabrime bir çalı diksin ağlasın

Fayda ne Seyfullah, beyhude yanma
 Bu dünyanın naksına gel inanma
 Virandır akıbet bakidir sanma
 Var ise muradına eren ağlasın (Yağmur, 2007: 378-379).

Mikdat Akdağ'ın bu şiiri “mektup vasiyet” örneklerindedir.

Yeni Türk Edebiyatında Vasiyetname

Tanzimat sonrası, Türk edebiyatı tarihi için yeni bir dönemin başlangıcı olur. Bu dönemin en önde gelen vasfı “batılılaşma”dır. 1839’da ilan edilen siyasi Tanzimat’ı müteakip Osmanlı coğrafyasında pek çok alanda batılılaşma süreci ve dolayısıyla yenilik yaşanır. Bundan elbette edebiyat da etkilenmiş ve edebiyatta da çok geçmeden “edebi Tanzimat” başlamıştır. Edebi Tanzimat, edebiyattaki yenileşmenin de bir adıdır. O sebeple Tanzimat sonrası Türk edebiyatı yenileşme dönemi olarak da bilinir. Bu yüzden Tanzimat sonrası edebiyatımız Yeni Türk edebiyatı olarak da adlandırılır.

Tanzimat sonrası Türk edebiyatını vasiyetnameler açısından incelediğimizde bu dönemde daha önce üzerinde durduğumuz Dini-Tasavvufi edebiyatta olduğu gibi başlı başına bir vasiyetname türü ile karşılaşmayız. Ancak bu dönemin Divan ve Halk edebiyatına göre daha zengin olduğu söylenebilir. Zira her ne kadar bu dönem edebiyatçıları geride pek fazla vasiyetname bırakmamış olsa da devrin yazarlarından bazılarına ait özel vasiyetnamelerin varlığı geleneğin az çok devam ettirildiğini göstermektedir. Ayrıca Tanzimat sonrası bazı aydınların yazdığı siyasi mahiyetteki vasiyetnameler de bulunmaktadır. Öte yandan çeşitli savaşlarda şehit düşmüş şehit vasiyetnamelerinden de bu dönemde haberdar olmaya başlarız. Bunda Tanzimat sonrası girilen savaşların özellikle 1877 Türk-Yunan savaşından itibaren gazete ve dergi sayfalarına aksetmesinin büyük payı vardır. O bakımdan Tanzimat sonrası Türk edebiyatında vasiyetname dediğimizde edebiyatçı kimliği olan bazı şahsiyetlerin vasiyetnameleri ile edebi niteliği olan çeşitli vasiyetnamelerden söz etmek mümkündür.

Edebiyat ve tarih alanındaki araştırmaları ile bilinen Türk yazarlarından Ali Emiri Efendi'nin vasiyetnamesi Tanzimat sonrasına ait olmakla beraber geleneksel özellikler taşıması bakımından dikkat çeker. “Osmanlı Tarih ve Edebiyat Mecmuası” adlı periyodik eserleri arasında “Tezkire-i Şuara-yı Amid” oldukça meşhurdur.

Ali Emiri Efendi'nin vasiyetnamesinin geleneksel özellik taşıması, onun aynı zamanda bir nasihatname niteliği taşımasından gelir. Vasiyetnamede Allah'a ihlaslı bir surette ibadet, Peygambere bağlılık, insanların birbirleri ile yardımlaşmasının önemi, anne babaya itaat, iş ahlakı ve dürüstlük, hasetten kaçınma, kindar insanlara güvenmeme, tahsilde birinci olmak ancak bununla övünmemek, vatana sadakat, adabı muaşerete riayet, ahlak sahibi olmak, ahlsızlardan uzak durmak, işret erbabı ve sefahatten uzak durmak, edep ve ilim sahibi olmak, anlayarak okumanın önemi, evlâdın iyi yetiştirilmesi, geçmişı hatırlamak, iki sayfalık bir eseri bile önemsemek, doğruluğun yanında maneviyatın önemi, her işte vicdan ile muaşeret etmek, hakikatin hizmetkârı olmak, sabır, tahammül ve temkinin önemi, müşkül olanı kolaylaştırmak, mütevazı olmak, kibirden kaçınmak, fakirlerle ilgilenmek, nimete sahip çıkmak, iyi niyetli olmak, şehitliğin yüceliği, insanlara iş vermeden önce tecrübesine bakılması, kâinatın güzelliğini seyretmek, ikbal zamanında ölümü düşünmek, mağrur olmamak, kötülük edene iyilik etmek, nefse söz anlatmanın güçlüğü gibi daha pek çok konuda nasihatlerde bulunmaktadır (Kılınç, 2006: 45).

2.1.3. Vasiyetnamelerin Şekil Özellikleri

Vasiyetnameler şekil bakımından incelendiğinde manzum ve mensur olmak üzere ikiye ayrılır.

2.1.3.1. Manzum Vasiyetnameler

Türk edebiyatında tespit edilen vasiyetnameler incelediğinde bu vasiyetnamelerin çoğunlukla mensur olarak kaleme alındığı görülmektedir. Bununla birlikte, az sayıda da olsa manzum vasiyetnamelere rastlanmaktadır. Çınar'a (2003) göre Ahmed-i Dai'nin “Vasiyyet-i Nuşirevan Tercümesi” ve Tıflı'ye ait olduğu söylenen “Vasiyyetname” isimli eserler manzum ve müstakil vasiyetname özelliği taşıyan ender eserlerimizdir. Kılınç (2006) bu ifadeyi fazla iddialı bulmuş, kütüphanelerde açılmayı bekleyen eserlere dikkat çekerek Türk edebiyatında bahsedilen iki eser dışında başka manzum vasiyetnamelerin bulunduğunu ileri sürmüş ve şu vasiyetnameleri örnek göstermiştir:

“Giritli Salacıoğlu Mustafa Celveti’nin ‘Hulefa-i Ber-Güzide’sinden Himmetli Nuri Efendi Hazretlerine Kandiyeye’den İrsal buyurdıkları vasiyetname’ Ebussuud Efendi’nin Oğlum Nuh’um, diye hitap ettiği birine yazdığı vasiyetname ve nihayet, bir yazmada rastladığımız ve Hz. Peygamber’e isnat edilen bir vasiyetname ile Lokman aleyhi’s-selamın oğluna ettiği vasiyet bu tarz metinlerden sadece bir kaçıdır.” (Kılınç, 2006: 92).

Sonuç olarak Türk edebiyatındaki vasiyetnamelerin genellikle mensur olarak kaleme alındığı bununla beraber az sayıda da olsa manzum vasiyetname örneklerinin olduğu görölmektedir.

2.1.3.2. Mensur Vasiyetnameler

Manzum vasiyetnamelerin varlığıyla beraber vasiyetname türündeki eserler daha çok mensur olarak kaleme alınmıştır. Bilge Kağan’ın vasiyetnamesinden başlayıp günümüze uzanan süreçte devlet yöneticilerince bırakılan vasiyetnamelerin ve dini-tasavvufi vasiyetnamelerin mensur olduğu görölmektedir (Kılınç, 2006: 94). Çalışmamıza konu olan “Sultan Vasiyetnameleri” de mensur olarak kaleme alınmış vasiyetnamelerdendir.

2.1.4. Vasiyetnamelerin Yapı Özellikleri

Her metin kendi içerisinde bir yapı özelliğine sahiptir. Bir metnin yapısını belirleyen en önemli özellik ise metnin ait olduğu türüdür. Metinler giriş, gelişme ve sonuç bölümlerinden oluşur. Vasiyetname türündeki yazılara baktığımızda vasiyetnamelerin giriş bölümünde muhatap olduğu kişi ya da kişilere hitap edildiği görölr. Kılınç’a (2006: 95) göre vasiyetnameler yapı bakımından incelendiğinde ya doğrudan muhatabına hitapla başlar ya da dua sözlerine yer verildikten sonra muhataba hitap edilir. Ancak bu yapı tüm vasiyetnamelerde olmayabilir. Örnek teşkil etmesi bakımından Ahmed Kuddûsî’ye ait vasiyetnamesinin giriş kısmı aşağıda verilmiştir:

“Bismillâhirrahmânirrahim

Elhâmdu lillâhi Rabbi’l-âlemin ve’s-salâtu ve’s-selâmu alâ Muhammedin ve alâ âlihi ve ashabihi ve muhibbihi ecma’in Hâzâ mâ evsâ bihi Ahmedu ve hüve eşhedu en lâ ilâhe illallah ve enne Muhammeden abduhu ve resûluhu Ve enne’s-sâate âtiyetün lâ reybe fihâ ve ennellâhe yeb’su men fi’l-kubûr.

Ey evlâdım ve ehlim ve akribâ ve asdıkâ ve ihvânım size vasiyyet iderem ki...”
(Kuyumcu, 1865; aktaran: Kılınç, 2006: 96)

Ahmed Kuddûsî'nin, vasiyetnamesine besmele ile başlayıp akabinde dua sözlerine yer verdiğini ve daha sonra muhatabına hitap ettiği görülmektedir. Vasiyetnamelerin giriş kısmından sonra ise söylenilmek istenilenler sıralanır. Bu bölüm gelişme kısmıdır. Gelişme kısmı ile ilgili Kılınç (2006) şunları ifade eder: “Gelişme kısmı diyeceğimiz asıl metinde çoğu zaman vasiyetle nasihat iç içedir” (s.97). Vasiyetnamelerin sonuç kısmında da nasihatlere yer verilebilir bunun dışında vasiyeti bırakan kişi yazan kişinin geride kalanlara hakkını helal etmesi, kendisi için dua beklemesi gibi hususlara yer verilir. Mehmed Emin Tokadî'ye ait vasiyetnamenin sonuç kısmı şöyledir:

Bu hakir hakkında nâs iki nev üzerinedir: ya bilür ya bilmez. Bilenler hayr ile yâd idüp eyü şehâdet iderler veyâ bed-gâyuluk idüp hakkımda bed gûy ve nâ-mâkul sözler söylerler. Anlar ki bilüp hayr ile yâd iderler. Evliyâullâhdandır. Zirâ bu hakîri kendi sıfatları ile sıfatlayup hayr ile yâd iderler, benim katımda ol kimesneler velîdür. Ve şol kimseler hakkımda nâ-lâyık söz söylerler. Anlar dahi eshâb-ı firâset ü sahib-i keşflerdür ki Hakk teâlaâ anları benim hâlîme muttali itmişdür. Anlar dahi evliyâullâhdan oldığı malûmdur. Cümleye Tayyib-i hâtır ile halâl ittim (Koçak, 2003; aktaran, Kılınç, 2006: 97-98).

2.1.5. Muhtevalarına göre Vasiyetnameler

Vasiyetnameler muhtevalarına göre dört başlık altında incelenebilir. Bunlar: dini-tasavvufi vasiyetnameler, siyasi vasiyetnameler, tıbbi vasiyetnameler ve özel vasiyetnamelerdir (Kılınç, 2006: 99).

2.1.5.1. Dini-Tasavvufi Vasiyetnameler

Dini-Tasavvufi Türk Edebiyatı'nda vasiyet yazma yaygın bir gelenek haline gelmiş, birçok tasavvuf önderi vasiyetname kaleme almıştır. Bu durum muhtevalarına göre vasiyetnameler içerisinde en fazla ürünün bu alanda verilmesini sağlamıştır. Dini-Tasavvufi vasiyetnamelerin muhatap aldığı iki gruptan söz edebiliriz: tarikat mensupları ve aile fertleri.

Dini-Tasavvufi Türk Edebiyatı'nda nasihat ve vasiyet içeren eser sayısı oldukça fazladır. Mevlana, Hacı Bektaş Veli, İmam Birgivi, Erzurumlu İbrahim Hakkı vb.

birçok tasavvuf önderi vasiyetname özelliği taşıyan eserler yazmıştır (Kılınç, 2006: 99-100).

2.1.5.2. Siyasi Vasiyetnameler

Türk tarihi incelendiğinde vasiyet konusunun ilk olarak destanlarda yer aldığı görülür. Oğuz Kağan ve Manas destanlarında vasiyetnamelerle karşılaşırız. Köksal (2000) Türk Kültüründe Vasiyet Geleneği isimli çalışmasında: “Vasiyet konusunda Hunlar devrine kadar çıkan Oğuz-name’de ilk bilgilere rastlıyoruz” (s.150) diyerek bu hususa dikkat çeker. Oğuz Kağan, kağanlığı döneminde yaptıklarını anlatmış ve yurdu oğulları arasında paylaşmıştır. Son olarak onlara töreye ve birliğe bağlı kalmalarını vasiyet etmiştir. Manas destanında ise ülke siyaseti hakkında oğullarına vasiyette bulunan Manas, onlara devlet yönetiminde nasıl bir yol izlemeleri hakkında vasiyette bulunmuştur (Köksal, 2000; Kılınç, 2006).

Türk tarihinin ilk yazılı belgesi olan Orhun Kitabeleri tarihi ve siyasi bilgilerin yanı sıra yazıldığı dönem ve sonrasına yönelik uyarı ve öğütler muhteva etmesi bakımından siyasi vasiyetnamelerin ilki olarak kabul edilebilir. Bu gelenek daha sonraki Türk ve Türk-İslam yöneticileri tarafından da benimsenmiş ve birçok lider vasiyet bırakmıştır. II. Kılıç Arslan, Osman Gazi, II. Murat, Kanuni Sultan Süleyman vasiyetname bırakan sultanlardandır. Bu vasiyetnamelerde sultanlar genellikle kendisinden sonra tahta geçecek olan kişiyi açıklamakla beraber bu kişiye yönelik uyarı ve öğütlerde bulunurlar. Siyasi vasiyetnamelerin içeriğine baktığımızda genellikle iç ve dış tehditlere karşı uyarılar ve devlet yönetiminde nasıl hareket edilmesiyle ilgili öğütlerle karşılaşırız. Bu bakımdan Cumhuriyetimizin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk’ün Gençliğe Hitabe’si de taşımış olduğu uyarı ve öğütler bakımından siyasi vasiyetname niteliğine sahiptir (Kılınç, 2006: 129).

2.1.5.3. Tıbbi Vasiyetnameler

Bu vasiyetnameler tıp ve sağlık konularındaki bilgi ve nasihatleri ihtiva eder. Tıbbi vasiyetnameler tamamen tıp ve sağlık konularını içerebildiği gibi sağlık konularını kısmen de içinde barındırabilirler. Tıbbi vasiyetnamelere Lokman Hekim’e atfedilen vasiyetnameler ve Hz. Muhammet’e ait olduğu ifade edilen “Vasiyet-i Hacamat Vasiyetnamesi” örnek verilebilir (Kılınç, 2006: 131).

2.1.5.4. Özel Vasiyetnameler

Özel vasiyetnameler, genel olarak tarihe mal olmuş meşhur kişilerin bıraktığı vasiyetnameler olup hukuki konularla ve vasiyet edenin geride bıraktığı malların taksimiyle ilgilidir. Bu vasiyetnameler; vasiyet edenin kimliği, ikamet ettiği adres, tarih ve mirasın taksimini ihtiva eder. Kütüphanelerimizde yazma eserler incelendiğinde birçok önemli şahsiyetin özel vasiyetname örneği ile karşılaşılır. Aişe Hatun, Birgivî, Mehmed Emin Tokadî, Necip Fazıl özel vasiyetname bırakanlardandır.

2.1.6. Vasiyetnamelerin Dil ve Üslup Özellikleri

Dil, duygu ve düşüncelerimizi aktarmaya yarayan bir araç; üslup ise söyleyiş özelliğidir. Her eser, ait olduğu sanatçının üslubunu yansıtır. Vasiyetnameler de dil ve üslup bakımından birtakım özelliklere sahiptir.

Vasiyetnameler manzum ve mensur olarak kaleme alındığından dil ve üslup özellikleri bakımından da birbirinden ayrılır. Manzum vasiyetnamelerde muhteva-form-dil üçlüsüne uyulurken mensur vasiyetnamelerin daha çok öğüt içerikli emir, rica ve istek cümlelerinden oluştuğu görülür (Kılınç, 2006: 149).

Manzum vasiyetnameler daha çok din büyükleri ve mutasavvıf şairler tarafından yazılmıştır. Bu nedenle dini ve tasavvufi kelimelerin sıkça kullanılması söz konusu olmuştur. Yazıldıkları dönemin dil özellikleri de dikkate alındığında bu tür vasiyetnamelerde Arapça, Farsça kelime ve terkiplerin geçtiği ağır bir dil kullanıldığı göze çarpar.

Mensur vasiyetnameler dil ve üslup yönünden manzum vasiyetlerden oldukça farklı özellikler gösterir. Mensur vasiyetnamelerde de ağır bir dil kullanılmakla beraber anlatıların kurallı cümleler halinde verilmesi bunları daha anlaşılır kılmaktadır. Ayrıca günümüze yaklaştıkça vasiyetnamelerin dili de sadeleşmekte ve daha anlaşılır hale gelmektedir (Kılınç, 2006: 161-168).

Vasiyetnameler üslup bakımından değerlendirildiğinde hem manzum hem de mensur vasiyetnamelerin nasihat üslubu taşıdıkları görülür. Nasihat üslubu daha çok emir, rica, istek bildiren kelime türlerini ihtiva eder. Vasiyetnamelerde görülen bir başka üslup özelliği ise samimi bir dil kullanılmasıdır. Bunun sebebi vasiyeti bırakanın içten bir tavır sergileyerek isteklerde bulunmasıdır.

“Manzum vasiyetnamelerde ritim ve ahenk unsuru olarak tekrarlar, asonans, aliterasyon, vezin, kafiye, redifler gelmektedir. Mensur eserlerde ise seci, bu görevi

üstlenir” (Kılınç, 2006: 185). Ayrıca manzum vasiyetnameler edebi sanatlar bakımından da oldukça zengin eserlerdir.

2.1.7. Değer Kavramı ve Değerler

2.1.7.1. Değerin Tanımı

Değer kavramı, insan davranışlarını ele alıp yorumlaması bakımından sosyal bilimlerin araştırma alanına girerek felsefe, psikoloji ve sosyoloji başta olmak üzere birçok disiplinde kullanılmıştır. Alan yazın incelendiğinde araştırmacıların, değer kavramını farklı perspektiflerden ele alarak açıklamaya çalıştıkları ve bu durumun değer kavramı üzerinde ortak bir tanıma ulaşmayı zorlaştırdığı görülür (Ulusoy ve Dilmaç, 2018: 13; Karababa, 2015: 1).

Değer sözcüğü, etimolojik olarak ele alındığında sözcüğün eski Fransızcadan geldiği ve 1300’lü yıllarda kullanılmaya başlandığı görülür. Latince “güçlü, iyi, değerli olmak” anlamlarına gelen “valere” fiilinden türetilen bu sözcük Znaniecki tarafından sosyal bilimlere kazandırılmıştır (Bacanlı, 2011: 19).

Değer sözcüğü TDK çevrimiçi sözlüğünde “Bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet; üstün nitelik, meziyet, kıymet; (felsefe) kişinin isteyen, gereksinim duyan bir varlık olarak nesne ile bağlantısında beliren şey” anlamlarında kullanılmaktadır. Bacanlı (2011: 18) kişilerin tercihlerinin belirlenmesine dikkat çekerek değer eğitimi konusunda sözcüğün felsefi anlamının kastedildiğini ifade etmiştir.

Değer kavramının üzerinde anlaşılan ortak bir tanımı olmaması nedeniyle farklı tanımlarına yer vermek faydalı olacaktır. Değerler Psikolojisi üzerine araştırmalar isimli çalışmasında Güngör (1998: 27) değeri “Bir şeyin arzu edilebilir veya edilemez olduğu hakkındaki inanç” olarak tanımlamıştır. Burada “arzu edilebilir” ifadesi “iyi” olanı kastetmişken “arzu edilemez” ifadesiyle ise “kötü” olan kastedilmiştir. Değeri bir “inanç” olarak ele alan Güngör, onun idrak, duygu ve bilgilerimizin terkihi olduğunu vurgulamıştır. Bununla birlikte bir değer tek bir inanca karşılık gelmediğini ancak organize olmuş bir grup inanca tekabül ettiğini belirtmiştir (Güngör, 1993: 27-28).

Hökelekli (2010: 4) ise “Davranışlarımıza yol gösteren, rehberlik eden inançlar ve kurallar” olarak tanımlamaktadır. Değer kavramı üzerine çalışmalar yapan Ulusoy ve Dilmaç (2018: 16) değer tanımlarını inceleyerek şu sonuca varmışlardır: “İnsanı insan

yapan özelliklere sahip olan ve insan diğer canlılardan ayıran temel özellikleri içinde barındıran ve insanın davranışlarına yön veren inançlar bütünüdür.”

Sağnak’a (2004) göre değer “Bireylerin ideal davranış tarzları ya da yaşam amaçları hakkındaki inanları olup, davranışa farklı tarzlarda rehberlik eden çok yönlü standartlardır.” Bir başka tanımda ise değer “İnsanı değerli kılan, sahip olduğu üstün nitelikler ile sahip olduğu donanımlar” şeklinde ifade edilmektedir.

Değer kavramı üzerine yapılan tanımlar ele alındığında insan davranışlarına yön veren ve aldığı kararları etkileyen değerlerin somut bir varlığının olmadığı sadece eylemlerle somut olarak ortaya çıktığı görülür. Yardımlaşma değerini somut olarak görebilmemiz, yardımsever diye nitelediğimiz bir insanın davranışlarını gözlemlemek ile mümkündür (Aydın, 2010: 16).

2.1.7.2. Değerlerin Sınıflandırılması

Değer üzerine çalışma yapan araştırmacılar, yapılan bu çalışmaların daha etkili bir şekilde sürdürülebilmesi amacıyla değerleri sınıflandırma gereksinimi duymuşlardır. Bu çalışmalarda, genellikle değerlerin kendi içerisinde hiyerarşik bir sınıflandırmaya tabi tutulduğu görülmektedir.

Değer kavramının farklı disiplinlerde farklı bakış açılarıyla yorumlanması, kimi araştırmacıların değeri, bireysel düzeyde kimi araştırmacıların da toplumsal bir olgu olarak görmesi değerlerin sınıflandırılması üzerinde etkili olmuş ve bu durum araştırmacıların birbirinden farklı sınıflandırmalar yapmasına neden olmuştur (Albayrak, 2017: 25).

Bu bölümde Rokeach, Schwartz ve Graves’in yapmış olduğu değer sınıflandırmaları hakkında bilgi verilecektir.

Rokeach’ın Değer Sınıflandırması

Rokeach (1973) “The Nature of Human Values” isimli çalışmasında değerleri amaçsal (terminal) ve araçsal (instrumental) değerler olmak üzere iki ana başlıkta ele almıştır. Amaçsal değerleri “birey ve toplum merkezli” araçsal değerleri ise “moral ve yeterlilik” olmak üzere ikiye ayıran Rokeach bu başlıklar altında on sekizer değere yer verirken değerler arasındaki fonksiyonel ilişkiye de dikkat çekmiştir. Amaçsal değerler, kişinin ulaşmak istediği hedefleri; araçsal değerler ise bu hedeflere (amaçsal değerlere) ulaşmak için tespit edilen eylemleri ifade etmiştir (Karababa, 2015: 8-9).

Amaç (Terminal) Değerler: rahat bir hayat, heyecanlı bir hayat, başarıma hissi, barış içinde bir dünya, güzellikler dünyası, eşitlik, aile güvenliği, özgürlük, mutluluk, iç huzur, gerçek sevgi, ulusal güvenlik, zevk, kurtuluş, özsaygı, sosyal onay, gerçek dostluk ve bilgelik

Araç (Instrumental) Değerler: Hırslı olma, açık görüşlü olma, yeteneklilik, neşeli olma, temizlik, cesaret, affedicilik, yardımseverlik, dürüstlük, hayal gücü kuvvetli, bağımsızlık, entelektüel, mantıklı olma, sevecenlik, itaatkârlık, kibarlık, sorumluluk, öz kontrol” (Karababa, 2015: 9).

Rokeach’ın değer sınıflandırması amaçsal ve araçsal değerlerin kişiden kişiye göre yer değiştirebileceği gerçeği ve bazı durumlarda amaçsal ve araçsal değerler arasındaki uygunsuzluk nedeniyle eleştirilmiştir (Topcu: 2016: 18).

Schwartz’ın Değer Sınıflandırması

Rokeach’ın amaç ve araç değerler başlığı altında belirlediği 36 değeri, 10 temel değer tipi altında gruplandıran Schwartz, bu 10 temel değer başlığı altında 57 değere yer vermiştir (Güven, 2014: 507). Schwartz’a göre değerler, doğuştan gelmekle beraber gereksinimlerin bilişsel yansımalarıdır. Üç evrensel gereksinimden bahseden Schwartz bu gereksinimleri şu şekilde sıralamıştır:

1. Biyolojik gereksinimler
2. Kişiler arası etkileşimin gerektirdiği gereksinimler
3. Toplumların devamı için gereken gereksinimler

Schwartz’ın değer sınıflandırması yukarıda belirtilen değişkenlere bağlı olarak on farklı boyuttan oluşmaktadır (Karababa, 2015: 10).

1. **Güç (power):** Otorite, sosyal statü, kişiler üzerinde kontrol, maddi üstünlük, refah.
2. **Başarı (achievement):** başarılı olmak, yetkinlik, hırs, zekilik, sözü geçen biri olmak.
3. **Hazlılık (hedonism):** keyif, hayattan tat almak.
4. **Uyarılma (stimulation):** heyecanlı yaşam, değişken bir hayat yaşamak, cesur olma, girişkenlik.
5. **Öz-yönelim (self-direction):** özgürlük, yaratıcılık, kendi amaçlarını seçme, merak.

6. **Evrenselcilik (universalism):** insanların ve doğanın iyiliğini gözetmek, açık fikirli olma, sosyal adalet, eşitlik, hoşgörü.
7. **İyilikseverlik (benevolence):** yardımseverlik, dürüstlük, bağışlayıcı olma, sorumluluk sahibi olma, sadık olma.
8. **Geleneksellik (tradition):** hayatın kendine verdiklerini kabullenme, dindar olma, alçakgönüllülük, geleneklere saygı, ılımlı yaşam sürmek.
9. **Uyum (conformity):** anne babaya ve yaşlılara değer verme, kibar olma, itaatkâr olma, öz-disiplin.
10. **Güvenlik (security):** aile ve ulusal güvenlik, toplumsal düzen, temizlik, sağlıklı olmak, iyiliğe karşılık vermek (Karababa, 2015: 10-11).

Schwartz'ın yaptığı bu sınıflandırmadaki değerler tipleri, bireylerin davranışlarını belirlemede etkin rol oynayan evrensel değerlerden meydana gelmektedir. Aynı zamanda değerler bir birleriyle ilişki içerisinde (Kaya, 2018: 148).

Değerleri sınıflandırırken varoluşçu bir yaklaşım izleyen Clare W. Graves ise değerleri hiyerarşik bir yapıda ele alıp sınıflandırmıştır. Karababa (2015: 12) “Birey hiyerarşik yapılanmanın zorunlu gereksinimlerini karşıladıkça ve varoluşuyla ilgili sorunlarını çözdükçe yeni bir düzey ortaya çıkar.” diyerek Graves'in (1970) değer sınıflandırmasındaki hiyerarşiye dikkat çekmektedir. Graves'in hiyerarşik değer sınıflandırmasında bir üst basamağa geçmek için bireyin mutlaka hazır bulunması gerekir aksi takdirde birey yeni yapıya uyum sağlayamayacak ve bir alt değere geri dönmek zorunda kalacaktır.

Graves'in yedi düzeyden oluşan ve hiyerarşik bir yapıya sahip olan değer sınıflandırması şöyledir.

1. **Tepkisel Var Olma:** Fizyolojik gereksinimlerini gidermek temel önceliklidir. Bu düzeyde, acıyı ortadan kaldıran şey değerdir ve değerler tepkilere göre belirlenir.
2. **Geleneksel Var Olma:** Bilinç düzeyinde gerçekleşmeyen bir var olma çabası mevcuttur. Bireyler, nesillerini devam ettirmek isterler. Bu düzeyde güvenlik ihtiyacı bir değer olarak ortaya çıkmaktadır.
3. **Ben Merkezli Var Olma:** Birey tarafından benliğin farkına varıldığı düzeydir. Yaşamın devamı için başkalarının üzerinde egemenlik kurmaya ve ihtiyaçların karşılanması için çevreyi kullanmaya bağlı olarak bu düzeye ait değerler şekillenir.
4. **Özverili Olma:** Tanrının belirlediği değerler ön plandadır. Bireyin dünya yaşamından ziyade ölümden sonraki yaşam için bir şeyler yapma isteği vardır.

5. **Materyalist Var Olma:** Dünyanın sınırlarını keşfederek onu yönetmek isteği ön plandadır. Bilimsellik, rekabetçilik, başarı, statü, şöhret, sahip olma, girişimcilik baskın değerlerdir.
6. **Toplumsal Var Olma:** Toplumun bir bütün olarak kendisinin değerli olduğu bu düzeyde, insani değerler ön plandadır. Kişilik, iletişim, haz, saygınlık, hoşgörü önemsenen değerlerdir.
7. **Varoluş:** Değer sisteminin bilgiye ve kozmik gerçekliğe dayalı olduğu bu düzeyde, toplumun çıkarı, bağımsızlık, farklı değerlere saygı, esnek olmayan ve gelişigüzel otorite kullanımına itiraz ön plandadır (Karababa, 2015: 12-13).

2.1.8. Değer Eğitimi

“Eğitim, bir toplumun veya bireyin sahip olduğu kültürü, bilgiyi, inancı, beceriyi, değerleri, sanatı ve benzerlikleri kendisinden sonra gelenlere aktarma sürecidir” (Ulusoy ve Dilmaç, 2018: 2). Bu süreç sonucunda olumlu yönde birtakım davranış değişikliklerinin ortaya çıkması beklenilir. Bu yönüyle eğitim bireylerin gelişimi ve pozitif yönde şekillendirilmesi için bir araç görevi üstlenir. Eğitimin merkezinde insan olduğu için insanoğlu var olduğu müddetçe eğitim de varlığını sürdürecektir.

İnsan biyolojik bir organizmadan ibaret olmayıp içinde yaşadığı toplumun bir ürünüdür. Eğitim, yetiştirdiği bireylerin en iyi donanıma sahip olmasının yanı sıra iyi bir karaktere de sahip olmasını ister. Bu sebeple eğitimin amaçlarından biri de bireyin yaşadığı topluma ait değer yargılarını benimsemesi ve hayatına tatbik etmesini sağlamaktır.

Değer eğitiminin verildiği ilk kurum ailedir. Birey, kişisel gelişiminin büyük oranda gerçekleştiği dönem olan çocuklukta genellikle aile bireyleriyle iletişim içinde olduğundan ilk değer yargılarını da burada kazanır. Değerlerle ilgili ilk kazanımlarını ailede alan çocuğun değer eğitimindeki bir sonraki durağı ise okuldur. Okullar sadece akademik başarının verildiği kurumlardan ibaret olmamakla beraber çocuğun değer eğitiminde önemli bir yer teşkil eder.

Değer ve ahlak eğitiminin yöntem ve amaçları üzerine ilk çalışmalar 1900’lü yıllarda yapılmaya başlanmıştır (Kirschenbaum, 1994; akt. Ulusoy ve Dilmaç: 2018: 55). Böylece 1960’lı yıllara kadar geleneksel yöntemlerle değer ve ahlak eğitimi verilmiştir. 1960 ve 1970 yılları arasında “insanın gücü” popüler söylemiyle öğrencinin kendi değerlerini oluşturması hedeflenmiştir ancak bu durumun getirdiği olumsuz neticeler sebebiyle 1980’den itibaren geleneksel değerlere dönüş gerçekleşmiş saygı,

sorumluluk aile ve vatan sevgisi gibi değerlere önem verilmiştir (Ulusoy ve Dilmaç, 2018: 55). Bugün dünya üzerinde birçok ülkede değer eğitiminin önemi anlaşılmış olup ana sınıflarından başlayarak çeşitli yaklaşımlarla değer eğitimi verilmektedir.

Değer eğitimi hem birey hem de toplum açısından oldukça önemlidir. Birey alacağı doğru bir değer eğitimi, topluma daha kolay uyum sağlayacak ve kendini yaşadığı toplumun bir parçası olarak görecektir. Toplumlarda sahip olduğu değerleri yeni yetişen nesillere aktararak kendi içinde bir devamlılık tesis ederler.

Değer öğretimi ile ilgili literatüre baktığımızda bir takım yaklaşımların benimsendiği görülür. Bunlar: değerlerin doğrudan öğretimi, değerleri belirginleştirme, Değer analiz yaklaşımı, bütüncül yaklaşım, değerler eğitiminde gizil güç ve karakter eğitimidir.

2.1.9. Türkçe Dersi Öğretim Programında Değerler

Milli Eğitim Bakanlığı tarafından 2018 yılında yayımlanan ve 2018-2019 eğitim öğretim yılı itibariyle uygulanmaya başlanan Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda eğitim sisteminin temel amacı ve değerlerin işlevi hakkında şu ifadeler geçmektedir:

“Eğitim sistemimizin temel amacı değerlerimiz ve yetkinliklerle bütünleşmiş bilgi, beceri ve davranışlara sahip bireyler yetiştirmektir. Bilgi, beceri ve davranışlar öğretim programlarıyla kazandırılmaya çalışılırken değerlerimiz ve yetkinlikler bu bilgi, beceri ve davranışlar arasındaki bütünlüğü kuran bağlantı ve ufuk işlevi görmektedir” (MEB, 2018: 4).

Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda (2018) değerler, öğretim programlarının perspektifinin oluşturan ilkeler olarak tanımlanırken “kök değerler” kapsamında ise adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik ve yardımseverlik olmak üzere 10 değer sayılmıştır.

Programda dikkat çeken bir başka husus ise değerlerin bütün eğitim sürecinin nihai gayesi ve ruhu olarak görülerek öğretim programlarının her birinde ve her bir biriminde yer almış olduğu ifadesidir.

Programın özel amaçları kısmında da değerlerle ilgili olarak şu maddelere yer verilmiştir.

- Milli, manevi, ahlaki, tarihi, kültürel, sosyal değerlere önem vermelerinin sağlanması, milli duygu ve düşüncelerinin güçlendirilmesi

- Türk ve dünya kültür ve sanatına ait eserler aracılığıyla estetik ve sanatsal değerleri fark etmelerinin ve benimsemelerinin sağlanması amaçlanmıştır (MEB, 2018: 8).

Programın temalarla ilişkin açıklamalar kısmında her sınıf düzeyinde 8 tema işlenmesi öngörülürken bu temalardan üçü (Erdemler, Milli Kültürümüz, Milli Mücadele ve Atatürk) zorunlu tema olarak belirlenmiştir. Zorunlu temalardan olan “Erdemler” teması altında ise kök değerlerin de içinde bulunduğu ahlak, alçak gönüllülük, azim, cömertlik, dayanışma, dostluk, dürüstlük, güven, iyilikseverlik, kardeşlik, merhamet, paylaşma, sabır, sadakat, saygı, sevgi vb. değerler bulunmaktadır.

Programın “Ders Kitaplarına Alınacak Metinlerin Nitelikleri” başlığı altında da ders kitapları için seçilecek olan metinlerin edebi, kültürel ve estetik değer taşıma zorunluluğu ifade edilmiştir.

Programda yer alan kazanımlarda ise değerlerle ilgili herhangi bir ifade geçmemektedir.

2.1.10. Çalışmada İncelenen Sultanlar ve Vasiyetnameleri

2.1.10.1. Bilge Kağan ve Orhun Abideleri

Orhun Abideleri Milattan sonra VI –VIII. yüzyıllarda Orta Asya’da hüküm süren Göktürkler devrinden kalma eserlerdir. Göktürkler, Orta Asya’da hüküm süren Avarların hâkimiyetine son veren Bumin Kağan tarafından kurulmuştur. Göktürkler, Mukan Kağan (553-572) zamanında sınırlarını Mançurya’dan İran’a kadar genişleterek imparatorluk haline gelmişlerdir. Ancak zaman içerisinde devleti oluşturan kavimler arasında yaşanan çekişmeler, Çin İmparatorluğunun uyguladığı siyasi entrikalar ve ileri görüşlü yöneticilerin yokluğu gibi sebeplerle birçok karışıklık yaşayan Göktürkler’in doğu kısmı 630 yılında Çin hâkimiyetine geçmiştir. Bu esaret dönemine son veren Kutluğ Kağan (İltiriş Kağan) 680-682 senesinde devleti tekrar kurmuştur. Kutluğ Kağan’ın ölümünden sonra devleti kardeşi Kapgan Kağan, onun ölümünden sonra ise Kutluğ Kağan’ın büyük oğlu Bilge Kağan yönetmiştir (Ergin, 2015: 16-17).

Amcası Kapgan Kağan döneminde Şad olarak görev yapan Bilge Kağan, amcasının vefatından sonra 716 yılında Göktürk tahtına oturmuştur. Bilge Kağan ilk iş olarak ülkeyi toparlamaya çalışmıştır. Kardeşi Kül Tigin’i “sol bilge ilig” görevine getirerek başkomutan yapan Bilge Kağan, Tonyukuk’a ise “ayguçılık” (Devlet Meclisi Başkanlığı) görevini vermiştir. Bilge Kağan siyasi otoriteyi sağladıktan sonra Çin

üzerine seferler düzenlemiş ve anlaşma yaparak Çin'i vergiye bağlamıştır (Ercilasun, 2015: 111).

Bilge Kağan, kardeşi Kül Tigin ve babasının döneminde de vezirlik yapan Tonyukuk'la beraber devletin sınırlarını da genişleterek güçlendirmişlerdir. Bilge Kağan'ın 734'te vefatından 10 yıl kadar sonra Uygurlar tarafından Göktürk hâkimiyetine son verilmiştir (Ergin, 2015: 16-17).

Orhun Abideleri, Göktürk hükümdarı Bilge Kağan dönemine ait üç abideden meydana gelmektedir. Kül Tigin Abidesi, Bilge Kağan tarafından 732'de dikilmiştir. Bilge Kağan Abidesi ise ölümünden bir yıl kadar sonra 735 yılında oğlu tarafından dikilmiştir. Tonyukuk Abidesi 720-725 senelerinde bizzat kendisi tarafından dikilmiştir (Ergin, 2015: 17).

Kül Tigin ve Bilge Kağan anıtları Moğolistan Halk Cumhuriyeti'ndeki Orhon ırmağının eski yatağı yakınlarında, Koço Çaydam adlı göl civarındadır. Anıtlar arasındaki uzaklık 1 km kadardır (Tekin, 2010: 7).

Ergin (2015: 17) Orhun Abideleri'nin bir kitabe özelliği taşıdığından dolayı Orhun Kitabeleri olarak da adlandırılabilceğini ancak bu eserlerin maddi ve manevi değerinin yanı sıra muhtevaları ve heybetli yapılarıyla "Abide" olarak adlandırılmasının daha doğru olacağını öne sürmüştür.

Kül Tigin Abidesi'nin muhtevasına baktığımızda Kül Tigin'in abisinin tahta geçişinde ve devletin sınırlarının genişletilmesindeki kahramanlıklarından bahsedildiğini görürüz. Bilge Kağan'ın ağzından anlatılan bu abide de Bilge Kağan kardeşine duyduğu minnettarlığı dile getirmektedir.

Bilge Kağan Abidesi'nde de konuşan Kül Tigin Abidesi'nde olduğu gibi Bilge Kağan'dır. Bu abidenin bazı kısımları Kül Tigin Abidesi ile benzerlikler gösterirken Kül Tigin'in ölümünden sonraki olaylar da anlatılmaktadır. Bu abide Bilge Kağan'ın yeğeni Yollug Tigin tarafından yazılmıştır (Tekin, 2010: 8).

Tonyukuk Abidesi ise İltirış Kağan ve Bilge Kağan dönemlerinde devlet adamlığı yapan Tonyukuk tarafından dikilmiştir. Tonyukuk'un bu abideyi ihtiyarlık döneminde diktirdiği ve abidenin müellifinin de kendisi olduğu bilinmektedir (Ergin, 2015: 20).

Ergin (2015: 21) "Orhun Abideleri'nin bulunuşu insanlığın en büyük keşiflerinden biridir." diyerek abidelerin Türk ve dünya tarihi açısından ne kadar önemli bir yere sahip olduklarını ifade etmiştir. Kardeş ise "*Orhun Abidelerinin Türkçe Öğretiminde Değer Aktarımı Bakımından Önemi*" isimli çalışmalarında abideler

hakkında ‐Türk milletinin sekizinci yüzyıla kadarki yaşam serüveni boyunca teşekkül eden milli ve manevi değerleri hakkında bilgi veren nadide eserlerdir.‑ (2015: 57) diyerek Türklerin ilk yazılı eseri kabul edilen Orhun Abideleri’ni ihtiva ettiği zengin milli ve manevi değerleri ile ele alınıp incelenmesini ve Türk kültürünün gelecek kuşaklara da aktarılmasında oynayacağı önemli role dikkat çekmiştir (Kardaş, 2015: 137).

Bilge Kağan ve Kül Tigin Abideleri, Bilge Kağan’ın ağzından yazıldığı için bu abidelerde yer verilen eğitici değerler tespit edilecektir. Orhun Abideleri incelenirken Prof. Dr. Muharrem Ergin’in Boğaziçi yayınlarından çıkan ‐Orhun Abideleri‑ adlı kitabının Eylül 2015 tarihli 49. baskısı kullanılacaktır.

2.1.10.2. II. Kılıçarslan’ın Vasiyeti

Elbistan Meliki olan II. Kılıç Arslan, babası Sultan Mesut’un Kilikya seferinden döndükten sonra hastalanıp vefat etmesi üzerine 1155’te tahta çıkmıştır. Sultan II. Kılıç Arslan tahta çıktıktan sonra kardeşleri şahinşah ve Dolat’ın (Devlet) yanı sıra Danişmendli melikleri Yağıbasan ve Zunnun’a karşı hâkimiyet mücadelesi vermek zorunda kalmıştır. Uzun bir süre i mücadelelerle uğraşmak zorunda kalan II. Kılıç Arslan, Danişmendlileri ortadan kaldırdıktan sonra Anadolu’da milli birliğin temellerini atmaya muvaffak olmuştur. Bizanslıları da 1176 yılında Miryokefalon’da hezimete uğratarak Anadolu’nun fethinin tamamlanmasına zemin oluşturmuştur. Böylece devleti siyasi, iktisadi ve kültürel bakımdan yükseltmiştir. Haçlı kaynaklarının F. Barberos’un gelişinde Konya’yı büyük ve muhteşem bir şehir olarak tasvir etmeleri Kılıç Arslan’ın Anadolu’da tesis ettiği medeniyetin göstergesidir. Hür fikirleri, geniş dünya görüşü, siyasi ve askeri gücü ile tarihte önemli bir yere sahip olan II. Kılıç Arslan, Anadolu’da Türk vatanının kuruluşunda, İslam dini ve medeniyetinin kökleşmesinde büyük bir rol oynamıştır (Turan, 2011: 223-260).

Kılıç Arslan, devletin ileri gelenlerinin huzurunda oğlu Keyhüsrev’i veliaht ilan edere ona şu vasiyette bulunmuştur.

Ey oğul!

Bil ki ben bu fani dünyadan guyorum, hayatım sönmek üzeredir. Sen saltanat bağının yeni yetişmiş meyvesi ve yüce Allah’ın lütuf ve kerem bahçesinin ieğisin. Tahta senden daha elverişli kimseyi ve tacıma senden daha layık olanı görmüyorum. Seni kardeşlerin arasından bundan dolayı seçtim. şahlık vasıflarını

ancak sende buldum. Allah emaneti olan bu halkın başına seni geçiriyorum. Mülk ve canlarını sana emanet ediyorum.

Ey Oğlum!

Allah'a ortak koşma çünkü Allah'a ortak olmak isteyen daima felakete uğrar. Doğruluktan ayrılma! Halka karşı yüzünü ekşitme! Yeryüzünde gururla yürüme! Çünkü Allah mağrurları sevmez.

Oğlum!

Vefasız dünya hiç kimseye kalmadı. Onun gülüşü, bulutun ağlayışı gibi süreksiz, onun ağlayışı çiçeğin gülüşü gibi devamsızdır. Bir saat gülersen bir yıl ağlarsın eğer sana bir kötülük erişirse bu dünyanın âdeti icabıdır.

II. Kılıçarslan, daha sonra devlet büyüklerini çağırarak, Gıyaseddin Keyhüsrev'e biat etmelerini istemiş ve şöyle demiştir:

Benim saltanatımın güneşi sönmek üzeredir. Mülk sahipsiz şehir büyüksüz olmaz. Biri göçer öteki yerine geçer. Cihan başsız olmaz. Ben Keyhüsrev'e tahtımı veriyorum. Devlet kapısını ona açtım. Tahtıma varis buldum. Size, ona itaat etmek ardından yürümek düşer.

2.1.10.3. Timur Han'ın Vasiyeti

Timur Han, Çağataylar ve Moğollar arasındaki çatışmalara katılarak kendine müttefikler sağlamış, on yıl süren bu mücadele döneminden sonra Maverâünnehir'e hâkim olarak Semerkant'ta (9 Nisan 1370) tahta oturmuştur. Timur Han, Bu mücadele döneminde sağ kolu ve sağ bacağından yaralandığı için kendisine "Aksak" veya "Lenk" diye hitap edilmiştir.

Büyük bir cihangir olarak tanınan Timur, onunla görüşen Clavijo'ya oldukça zeki, sade görünüşlü ve başında kürk başlığı bulunan azametli bir hükümdardı. Aynı zamanda kalabalık orduları fetihlere yöneltme yeteneğine sahip askeri bir taktikçi ve strateji uzmanıydı (TDV, 2012: 173-176).

Müslüman bir çevrede doğup büyüyen Timur eski Türk ve Moğol geleneklerini yaşatmaya çalışmış, bu arada töreyi/yasayı da ihmal etmemişti. Seferlerinin Türk-İslâm devletleri üzerine yöneltilmiş olmasından dolayı Timur ağır eleştirilere uğramıştır. Aslında bu faaliyetleri o dönemin hâkimiyet anlayışı düşünülerek değerlendirilmelidir. Bütün eleştirilere rağmen Orta Asya göçebelerinin İslamlaşmasında Timur'un büyük hizmetler gördüğü inkâr edilemez bir gerçektir. Bozkır kültürünün hüküm sürdüğü bölgelerden çok şehir kültürünün hâkim olduğu memleketleri ele geçirme amacını taşıyan Timur göçebelere hoş karşılanmayan bir harekette bulunup Semerkant'ı

başşehir yapmış ve burada binalar inşa ettirmiştir. Ele geçirdiği ülkelerden getirdiği usta ve sanatkârlara Semerkant civarında Dimaşk, Şîraz, Sultâniye ve Bağdat adlarını verdiği köyler kurdurmuş, şehrin dışında bağ ve bahçeler yaptırmıştır. Semerkant'ta Timur'un bizzat ilgilenecek inşa ettirdiği yapıların en muhteşemi Bîbî Hanım Mescidi adı verilen Semerkant Camii'dir. Onun Semerkant'taki büyük yapılarından biri de Gök Saray olup daha çok devlet hazinesinin saklanması için kullanılmıştır. Kendisi ve hânedan mensuplarından bazılarının gömülü olduğu türbeyi de (Gûr-ı Emîr) Timur yaptırmıştır. Onun inşa ettirdiği eserlerin en önemlilerinden bir diğeri Ahmed Yesevî Hankahı'dır. Clavijo'nun ifadesine göre Timur başşehirini dünyanın en mükemmel şehri yapmak için ticareti daima teşvik etmiştir. Bu düşünceyle 1402'de Fransa kralına gönderdiği mektupta karşılıklı ticaretin teşvik edilmesini, tüccarlara güçlük çıkarılmamasını, zira dünyanın tüccarlar sayesinde bayındır hale geldiğini yazmıştır.

Timur, başarılarının yazılarak şahsının ölümsüzleştirilmesini arzu ettiğinden seferleri sırasında kâtiplerine Türkçe ve Farsça günlük tutturuyordu. Bu sebeple Nizâmeddîn-i Şâmî ve Şerefeddin Ali Yezdî'nin Zafernâme'leri onun hayatı için en önemli kaynaklardır (TDV, 2012: 173-176).

Timur Han'ın vasiyetnamesi şöyledir:

Oğullarım,

Milletin refahını, saadetini sağlamak için sizlere bıraktığım vasiyeti ve tüzükleri asla unutmayın, tatbik edin.

Milletin dertlerine derman bulmak vazifenizdir. Zayıfları koruyun, yoksulları zenginlerin zulmüne bırakmayın. "Adalet ve iyilik etmek" rehberiniz olsun. Benim gibi uzun saltanat sürmek isterseniz, kılıcınızı iyice düşünerek çekiniz, bir defa çektikten sonra da onu ustalıkla kullanınız. Aranıza nifak tohumları ekilmemesi için çok dikkatli olun. Bazı nedimlerin ve düşmanlarınız nifak tohumu saçmaya, bundan faydalanmaya çalışacaklardır. Fakat vasiyetimde size idare şeklini, ana ilkelerini gösterdim. Bunlara sadık kalırsanız taç başınızdan düşmez.

Ölüm döşeğinde söylenen babanızın bu sözlerini unutmayın.

Benden sonra hakan, Pir Muhammed Cihangir olacaktır. Ona, bana itaat eder gibi itaat edeceksiniz. Kumandanlarım şimdi itaat yemini ediniz (Özdek, 1975'ten akt; Kılınç, 2006: 218)!

2.1.10.4. Osman Gazi ve Vasiyetnamesi

Kaytaç (2016) Erken Dönem Osmanlı Tarih Metinlerine Göre Osman Gazi'nin Orhan Gazi'ye Nasihatleri isimli çalışmasında farklı kaynaklarda Osman Gazi'ye ait olduğu düşünülen vasiyetnameler üzerinde durur ve bu vasiyetnamelere ilk defa Âşık Paşazade'nin eserinde rastlandığını söyler. Erken dönem tarih metinlerinde yer alan bu vasiyetnamelerin adalet, cömertlik, şeriat ve sünnete bağlılık, ulemaya danışma gibi konularda benzerlik göstermekle beraber giderek genişleyen ve artan bir muhtevaya sahip olduklarını dile getiren Kaytaç,

“Zikredilen nasihatlerin bizzat Osman Gazi'nin son nefesinde söylediği meseleler olup olmadığı bilinmemektedir. Fakat erken dönem eserlerinden anlaşıldığına göre Osman Gazi'nin oğluna Gümüşlü Kubbe altındaki yere defnetmesini vasiyet etmiş olması kuvvetle muhtemeldir.” (Kaytaç, 2016: 160).

diyerek Osman Gazi'nin vasiyet geleneğini devam ettirmiş olabileceğine işaret etmiştir.

Kılınç (2006: 124) ise Türk Edebiyatında Vasiyetnameler isimli çalışmasında Türk ve Dünya tarihinde önemli bir yere sahip olan, Osman Gazi'nin vasiyetname bırakan sultanlardan biri olduğunu ifade etmiştir.

Çalışmamızda Kılınç'ın 2006 yılında yayımladığı Türk Edebiyatında Vasiyetnameler isimli kitabında yer alan Osman Gazi'nin vasiyetini inceleyeceğiz. Vasiyetnamenin metni şöyledir.

Tanrı buyruğundan gayri iş işlemeyesün. Bilmediğini şeriat ulemasından sorup anlayasun. İyice bilmeyince bir işe başlamayasun. Sana itaat edenleri hoş tutasun. Ve askerine in'am ihsanı eksik etmeyesün ki insan ihsanın kulcağızıdır. Zalim olma, âlemi adaletle şenlendir ve cihadı terk etmeyerek beni şad it. Ulemaya riayet eyle ki şeriat işleri nizam bulsun. Nerede bir ilim ehli bulursan ona rağbet, ikbal ve hilim göster. Askerine ve malına guru getirüp şeriat ehlinden uzaklaşma. Bizim mesleğimiz Allah yolu ve maksadımız Allah'ın dinini yaymaktır, yoksa kuru kavga ve cihangirlik değildir. Sana bunlar yaraşur. Daima herkese ihsanda bulun Memleket işlerini noksansız gör (Özdek, 1975; aktaran, Kılınç, 2006: 125).

2.1.10.5. Sultan I. Murat ve Vasiyetnamesi

“Sultan Murad-ı Hüdâvendigâr Kosova'da yaralandığında devrin kaynaklarında oğluna şöyle vasiyet etti” (Kılınç, 2006: 238).

Açtı gözünü, gördü şehzadesini.
Serviyeye benzer ol beyzadesini.

Üzüntüyle bükülmüştü boynu onun.
Ağlamaktan kalmamıştı sabrı onun.

Dedi, benimçün neden eylersin firak?
Kimseye kalmaz burası yakın irak.

Dünya saltanatına umut bağlayan
Sonunda hüsrana uğrar insan

Çünkü fena buldu cihanın her işi,
Gel, üzül mağrur olursa buna kişi.

Ağlar isen ağla sen Müslümanlara,
Zulm ile berbat olan perişanlara.

Ey kederli gönlümün neşe kaynağı!
Sensin Cenab-ı Hakk'ın yerime atadığı.

Bana hayır dualar dermeye çalış,
Cömertlik, adalet töresine alış.

Adalet temelidir padişahlığın,
Sunduğu güzel armağanıdır Huda'nın.

Çok çalış ki bu armağana eresin,
Saltanatın hakkını tamam veresin.

Sanma, saltanatı sen ki rahattır
Gerçekte bil ki her sıkıntıdır.

Ey umut bağının meyvesi gayret et!
Âlemde bulursun böylece şöhret.

Çünkü cihan kimseye baki değil

İyi ad bırakmak gerekir bunu bil (Kılınç, 2006: 238-239).

2.1.10.6. Sultan II. Murat ve Vasiyetnamesi

Çelebi Sultan Mehmet'in en büyük oğlu olan Sultan II. Murat 1404'te Amasya'da dünyaya gelmiştir. Babası hastalanınca o sıralar Amasya'da olan Murat'ı yanına (Bursa'ya) çağırması ancak Murat Bursa'ya varamadan vefat etmiştir. Çelebi Sultan Mehmet'in vefatı siyasi bir karışıklığa fırsat vermemek için vezirlerce gizlenmiştir. Bu nedenle Sultan II. Murat babasının vefatından kırk gün sonra 25 Haziran 1421'de tahta çıkmıştır.

Padişahlığının ilk döneminde, Bizans İmparatoru ve şeriki Yuvanıs tarafından desteklenen amcası Çelebi Mustafa'yı 1422 senesinde Bursa'da Ulubad suyu önünde mağlup etmiştir. Bu tehlikeyi atlattıktan sonra Bizans üzerine sefer düzenlemiştir. Biraderi Mustafa Çelebi'nin İznik'te hükümdarlığını ilan etmesi üzerine Bizans üzerindeki muhasarayı kaldırmak zorunda kalmıştır. Biraderi Mustafa Çelebi'yi de yenilgiye uğratmış ve bunu müteakip Gerede ve Bolu taraflarına saldıran Candaroğlu İsfendiyar Bey'i yenilgiye uğratmıştır. Karamanoğlu Mehmet Bey, Hamidoğlu Osman Bey ile ittifak ederek Antalya'yı zaptetmek istemiş ancak bu tehlike de Osman Bey ve Mehmet Bey'in katliyle bertaraf edilmiştir.

Anadolu'da güvenliği sağlayan Sultan II. Murat, Bizans İmparatoru tarafından gönderilen bir heyet vasıtasıyla Yuvanıs ile dostluk tesis etmiştir (1424). Sultan II. Murat 1430'da Selanik'i ve 1431 Ekim ayında da Yanya'yı almıştır. II. Murat'ın Avrupa kıtasındaki asıl mücadelesi Eflak ve Sırbistan üzerinde himaye rolü oynayan Sigismund ile olmuştur. Ancak Eflak ve Sırbistan; Osmanlı ile mücadele edemeyeceklerini anlayarak Osmanlı hâkimiyetini kabul etmişlerdir (1433).

Macarların teşvikiyle 1434 senesinde Sırp Despotu Brankoviç, Karamanoğlu İbrahim Bey'le bir ittifak kurarak Sultan II. Murat'a karşı faaliyete geçmek istemiştir. Karamanoğlu İbrahim Bey, Beyşehir ve Isparta'yı işgal ederken Sırp Despotu ile Macar kuvvetleri Kolombaç kalesini almak üzere taarruza geçmişler ancak başarılı olamamışlardır. Bunun üzerine Sultan II. Murat ordusuyla beraber Karamanoğlu üzerine yürüyerek İbrahim Bey'in eline geçen yerleri geri almıştır. Rumeli'ye dönerek Sırlara karşı akın başlatılmış ve üç buçuk ay muhasaradan sonra Semendire alınmıştır. Burayı kurtarmaya gelen Macar kuvvetleri de mağlup edildiği gibi Macaristan'a karşı da akın düzenlenmiş ve Belgrad dışında bütün Sırbistan alınmıştır. Macar Kralı ve Alman İmparatoru Alber'in muhasaranın kaldırılmasına dair müracaatına ehemmiyet

verilmeyerek Transilvanya'ya kadar akınlar yapılmıştır 1441. Ancak ertesi sene yapılan iki büyük akın Osmanlı'ların mağlubiyetiyle neticelenmiştir. Bu mağlubiyetlerden sonra Papa IV. Öjen'in teşvikiyle Macaristan Kralının kumandası altında Macar, Sırp, Eflak ve Almanya'daki prensliklerin kuvvetlerinden oluşan bir haçlı ordusu taarruza geçti. Bu ittifaka (1443) Karamanoğlu İbrahim Bey de dâhil olmuştur. Osmanlı kuvvetleri Morava ve Niş muharebelerinde mağlup oldu. Haçlılar, Yalvaç muharebesinde balkanları aşarak muvaffakiyet elde ettiler. Bu esnada Anadolu'da Karamanoğulları da taarruza geçerek Kütahya ve Ankara arasındaki yerleri tahrip ettikten sonra Akşehir ve Beyşehir'i zaptettiler. Sultan II. Murat, Sırp Despotu vasıtasıyla sulh için müracaat etmek zorunda kaldı. Macaristan Kralı Vladislas tarafından bu teklif kabul edilerek anlaşmaya varıldı. Sultan II. Murat bu esnada saltanatı oğlu Mehmet'e terk ederek Karamanoğlu İbrahim Bey üzerine yürüyerek bu beyliği ağır bir yenilgiye uğrattı. Daha sonra da Manisa'ya istirahate çekildi.

Segedin'de imzalanan muahede Papa tarafından reddedilmiştir. İstanbul İmparatoru da papanın bu kararını desteklemiştir. Papalık bayrağı taşıyan bir gemi Çanakkale Boğazı'nı kapatıp, haçlılar da karadan taarruza geçince Sultan Murat devlet erkânının da desteğiyle başkumandan olarak ordunun başına geçmiştir. Kırk bin kişilik Anadolu kuvveti Ceneviz gemileriyle Rumeli sahiline geçirilip Varna Muharebesi (11 Kasım 1444) kazanılmıştır. Sultan II. Murat bu muharebeden sonra Edirne'ye dönmüş ve ikinci kez hükümdar olmuştur. Yaklaşık bir sene saltanatta kaldıktan sonra oğlunu ikinci defa hükümdar ilan ederek Manisa'ya dönmüştür. Ancak II. Mehmet'in ikinci hükümdarlığı da uzun sürmemiştir. Bu kez de Yeniçeri isyanı baş göstermiş Veziriazam Halil Paşa'nın çabalarıyla Sultan II. Murat tekrar hükümdarlığa getirilmiştir. Sultan II. Murat'ın bu döneminde Konstantin vergiye bağlanmış, Arnavutluk'a sefer düzenlenerek Kroya Kalesi alınmıştır. Ekim 1448'de Macaristan önderliğinde Eflak, Bohemya ve Alman kuvvetlerinden oluşan bir ordu ile II. Kosova Muharebesi yapılmış ve Osmanlıların üstünlüğü ile neticelenmiştir. Sultan II. Murat'ın bu savaştan sonra herhangi bir sefer olmamış ve 1451 senesinde Edirne'de vefat etmiştir (Uzunçarşılı, 1958: 1-17).

Uzunçarşılı'ya (1958: 1) göre Sultan II. Murat;

“Memleketini genişletmek hususundaki mücahitliği, ilmi ve içtimai müesseseler kurması, gerek ülkesindeki ve gerek diğer İslam memleketlerinden gelmiş olan ilim adamlarını, edip ve şairleri himaye etmesi ve namına bir hayli eser yazılması cihetinden, kendisinden evvel gelmiş Osmanlı padişahlarının üstünde yer

almıştır. Dost, düşman bütün tarihçiler kendisinin senasında bulunmakta müttefikler.” (s.1)

Başbakanlık Arşivinde 162/14 sayıda kayıtlı bulunan bu belge, katalogda İkinci Murat'ın Bursa'daki camisinin vakfiyesi olarak kayıtlı bulunmaktadır. Ancak, bu belge bu camiye ait bir vakfiye olmayıp İkinci Murat'ın hicrî 850 yılı cemaziyelevvel ayı ortalarında (Temmuz 1446) yani vefatından beş yıl kadar evvel hazırlanmış bir vasiyetname olduğu görülmektedir (Sertoğlu, 1969: 67). II. Murat'ın üçüncü defa hükümdar olduktan sonra Kazasker Molla Hüsrev ve Veziriazam Çandarlı Halil ve vezirlerden Saruca ve İshak Paşaların huzurlarıyla Arapça olarak tertip etmiştir. Devrin tipik sülüs yazısıyla yazılmış olup, asıl metin altmış bir satırdır. Belgenin tümü 204x22,5 ve yazılı kısım 177x16 santimetre ebadındadır (Sertoğlu, 1969: 67). Vasiyetnamenin Arapça metninden başka yine o tarihte yapılmış Türkçe bir tercümesi de bulunmaktadır. Vasiyetnamenin kenarında Molla Hüsrev'in verdiği şerhte bizzat kendisinin de hazır bulunduğu ve vasiyetin bizzat Sultan II. Murat tarafından yapılmış olduğuna şerh vardır (Uzunçarşılı, 1958: 1-17).

Vasiyetnamenin Yazıldığı Devirde Yapılmış Tercümesi

Uzunçarşılı (1958) Sultan II. Murat'ın Vasiyetnamesi isimli çalışmasında vasiyetnamenin yazıldığı dönemde Arapçadan Türkçeye tercümesinin de yapıldığını ifade eder ve çalışmasında vasiyetnamenin Türkçe tercümesine de yer verir. Vasiyetnamenin o dönemde yapılmış tercümesi aşağıda verilmiştir.

Ĥamd-i bî-ĥad ve sipās-ı bî-ķiyās ol kerīme ki keşfeyledi ĥicāb-ı gafleti başā'ir-i uli'l- ebşārdan ve ref eyledi niķāb-ı gururı zamāyir-i aĥyār-ı uĥrādan ve şalāvāt-ı gayr-i ma'dūd ve taĥiyyāt-ı nā-maĥdūd ol resūle ki müberrādur evzārdan ve anun āline ve ašķābına muĥācirīn ve enşārdan ve ba'dü

Vaktā ki hak sübhānehu ve te'ālā tevfiķ verdiyse Sultan-ı a'zam ve ĥākān-ı mu'azzam mālīk-i riķābul'l-ümem-i Mevla müluku'l Arab ve'l-Acem nuşratu'l-ġuzāt ve'l-mücāhidīn ķātilü'l-kefere ve'l-müşrikīn avnü'z-zu'afā ve'l-mesākīn Zıllu'llah fi'l-arazıyn avnü'l-islām ve'l-müslimīn nāşiru evliyāi'llah sultānu'l-berri ve'l-baĥr Es-Sultān Murad ibn es-Sultān Muhammed Han halled'allahü zıllehu ve sultānehu ĥattā bildi kim her nefis ki ĥalāvet-i ĥayāt tatmış ola merāret-i memāt cur'asın nüş idecekdür. Nite Hak subĥānehu ve te'ālā buyurur ki “Küllü nefsin za'ikatü'l-mevt” ve her kimesne kim 'ademden şaĥrā-yı vücūda kadem basmış ola lā-cerem şaĥrā-yı vücūddan finā-yı fenāya intikāl idecekdür.

Bākī-yi lā-yezāl ve qadīm-i bī-zevāl ol Rab'dur kim anundur 'azamet ve celāl ve ikrām ve nevāl nite Hak sübhānehu ve te'ālā buyurur ki "Küllü men aleyha fānin ve Yekbā veçhü Rabbike zü'l-celāli ve'l-ikrām." İmtisāl itdi Resül Hazretinün buyruğına ki Müslümān olan kimesneye ki anun vaşiyet idecek nesnesi ola lāyık oldur ki gice (de) bir vaşiyetnāmesi yazılup katında ola pes vaşiyet itdi hülüş-ı niyetden ve şafā-yi taviyyetden hamsīn ve semāne mi'e yılında Cemadi el-ulā ayının 9.uncu günü sehşenbe güninde şöyle buyurdu ki Saruhan ilinde Mağnisiya'da olan ma'lūmun sülüsü vaşiyet olsun canumçün. Bu malden ta'yīn etdi. On bin filori ki sarfoluna şol mücebince ki zikrolunur. Üç bin beş yüz filori Medīne-i Şerife fuqarāsına Şerrefehallāhu Te'ālā üleşdüreler ve kalan üç binün beş yüzine Ka'be ile Hatıym arasında yetmiş bin kere Lā-ilāhe İll'Allah dedüreler kalanına hatim okudalar ne kadar yeterse ve beş yüzine Medīne-i Şerife'de Peygamber Hazretinün Sall'Allāhü aleyhi ve sellem Mescid-i Şerifi içinde Türbe-i Muṭahheresine karşı yetmiş bin kerre Lā-ilāhe ill'Allah dedüreler kalanına hatim okıdalar ne kadar yeterse ve bin beş yüzün Kuds-i Mübārekde fuqarāya üleşdüreler ve beş yüzün dahi Kubbe-i Şahrāda ve Mescid-i Aqşā'da kelime-i lā-ilāhe ill'Allah dedüreler kalanına hatim okıdalar ne kadar yeterse her ki bunu tağyir ede Allahü Te'ālā'nun ve cemi-i halkun la'neti anun üzerine olsun.

Ve on bin filori dahi vaşiyet itdi kim bin filorisin üzerinde sādāta üleşdüreler ve iki binine yetmiş bin kerre kelime-i Lā-ilāhe ill'Allah ve yetmiş bin kere Salāvāt zikr etdürüp sevābın pādişāh-ı müşarünileyhe bağışlayalar ve yedi bin filorisin gicelerde ve gündüzlerde üzerinde kelāmu'llah hatim edeler bu meblāğ dükeninceye değın her ki bunu tağyir ede Allahü Te'ālā'nun ve cemi-i halkun la'neti anun üzerine olsun.

Ve dahi vaşiyet etdi. Tekabbel'Allahü Te'ālā hayrātehu şöyle buyurdu ki bir yāķūt yüzüğüm ki doksan beş bin akçeye satun aldum bir yanında delüği var vezninde bir miķālden ziyādedür satarlar semenin üzerimde Qur'an okuyanlara şarf ideler semen-i mezkür dükenince her ki bunu tağyir ide Allahu Te'ālā'nun ve cemi-i halkun la'neti anun üzerine olsun ve dahi vaşiyet itdi ol maldan bin filori ki anunçün isķāt-ı Hacc ideler ve vaşiyet itdi kim ol maldan isķāt-ı salāt ideler hiylesiz her ki bunları tebdil ide ve hiyle eyleye Allahu Te'ālā'nun ve cemi-i halkun la'neti anun üzerine olsun.

Ve dahi vaşiyet idüp şöyle buyurdu ki Burusa'da merhūm oğlum Ali yanındaki qabrün katında koyalar amma igen yakın komayalar ve zīr-i zemin itmeyüp sūnnet mücibince yire gömeler ve dahi vaşiyet idüp buyurdu ki ol malumdan beş bin filori harç idüp üzerüme bir çar divar türbe yapalar üstü açık ola

ki üzerüme yağmur yağa amma çevre yanını örtme ideler altında hâfızlar Qur'an okumağičün. Ve vaşiyet idüp buyurdu kim benden sonra evlādumdan ve ensābumdan fi'l-cümle soyumdan sopumdan her kim ki ölicecek olursa benüm yanumda komayalar ve katuma getürmeyeler

Ve dahi vaşiyet idüp şöyle buyurdu kim eğer Burusa'dan gayri yirde fevt olursam şöyle iledele ki penc-şenbeh gün kabrüme koyalar ve dahi vaşiyet idüp şöyle buyurdu kim āzādsız kullarımdan şol ki içoğlanumdur gerek katumda ve gerekse timarda olsun ben ölmezden kırk gün öndin āzād olsun bundan sonra katumda ne kadar içoğlanı olursa anlar dahi ben ölmezden kırk gün (öndin) āzād olsun ve bu yurdum ki bu tarihte Saruhan ilinden benümle bile gelmiş kullarum ki benüm katumda olalar ulüfecilerden ve kapucılardan ve solaklardan ve çadır mehterlerinden ve toğancılardan ve sek-bancılardan ve atoğlanlarından ve har-bendelerden ve deveçilerden ve aşçılardan ve gayrından fi'l-cümle her cinsden ne kadar müteferriğ kullarum varsa mecmuisi bir eksüksüz ben ölmezden kırk gün (öndin) āzād olsunlar.

Ve dahi vaşiyet etdi kim her kim ki Osman memleketinde ulu vezir ola bu zikrolunan emvāli şerā'it-i mezküre üzerine maşārifine şarfetmesine ve vaşiyet-i mezküreyi tenfīz etmeğe vaşiy ola ve ol hiynde Maħruse-i Burusa'da her kim ki kadı ve nā'ib olursa ve medresemde kim ki müderris olursa bu zikrolunan vaşiyetleri vaşiy-i mezkür tenfīz etmesine nazır olalar mu'āveneti taqşır etmeyeler her kim ki bu zikrolunan vaşiyetleri tenfīz etmesine māni olursa ve şerāit-i mezkürden birini tağyır edecek olursa Allah-ı Te'ālā'nun ve cemi-i halkun la'neti anun üzerine olsun ve cerā zalik ve hurrire fi evā'il-i Recebi'l-müreccib sene ħamsīn ve semāne mi'e Hicriyye (s.1-3).

Vasiyetnamenin Günümüz Türkçesiyle İfadesi

Yukarıda verilen Sultan II. Murat'a ait vasiyetnamenin günümüz Türkçesiyle ifadesi şöyledir:

Sonsuz hamt ve sınırsız teşekkür o kerim olan Allah'adır ki gaflet örtüsünü basar sahiplerinin gözlerinden açtı ve ahiretin hayırlı kişilerinin yüzünden gurur perdesini kaldırdı. Sonsuz salavat ve sayısız tahiyyat günahlardan temiz olan o resule ve ailesine, Ensar'dan ve muhacirinden olan ashabınadır.

Sonra ne zaman ki Hak Sübhanehu ve Teâlâ en büyük sultan ve yüce hakan, Mevla'nın ümmetlerinin kullarının sahibi ve Acem ve Arap meliklerinin efendisi, mücahitlerin ve gazilerin yardımcısı, kâfirlerin ve müşriklerin katili, miskinlerin ve

zayıfların destekçisi, Allah'ın yeryüzündeki gölgesi, Müslümanların ve İslam'ın yardımcısı, evliyaların yardımcısı, karanın ve denizin sultanı, Allah'ın gölgesini ve saltanatını ebedi kıldığı Sultan Mehmet hanın oğlu Sultan Murat bildi ki hayatın tatlılığını tatmış olan her nefis ölüm acılığının yudumunu içecektir. Nitekim Allah-ı Teâlâ *"Her nefis ölümü tadacaktır."* buyurur. Her kim ki yokluktan varlık sahrasına ayak basmış şüphesiz varlık sahrasından yokluğa göçecektir.

Yok olmayan baki ve zeval bulmayan kadim o rabdir ki büyüklük ve celal ve ikram ve bağış onundur. Nitekim Allahü Teâlâ buyuruyor ki *"Yeryüzündekilerin hepsi fanidir ve celal ve ikram sahibi Rabbinin yüzü (zâtı) bakidir."* (Bu ayet) Hazreti peygamberin şu buyruğuna benziyor: "Hakkında vasiyet edebileceği bir malı bulunan Müslüman kimsenin, vasiyeti yanında yazılı olmaksızın iki gece geçirmeye hakkı yoktur." bundan sonra halis niyetten ve temiz istekten vasiyet etti ki 850 yılının cemaziyülevvel ayının dokuzu salı günü şöyle buyurdu Saruhan ilinde Manisa'da olan malımın üçte biri canım için vasiyet olsun bu maldan on bin flori şu şekilde harcanması söylenmiştir. Üç bin beş yüz flori Mekke-i Şerif fakirlerine paylaştırılsın ve üç bin beş yüz flori Medine fakirlerine Allahü Teâlâ şerefine paylaştırılsın ve kalan üç bin beş yüzüyle Kâbe ile hatim arasında yetmiş bin kere la ilahe illallah dedirsınlar. Kalanına ne kadar yeterse hatim okutsunlar ve beş yüzüne Medine-i şerifte hazreti peygamberin(s.a.s) türbe-i mutahharasına karşı yetmiş bin kere la ilahe illallah dedirsınlar. Kalanına ne kadar yeterse hatim okutsunlar ve bin beş yüzünü mübarek Kudüs fakirlerine paylaştırınsınlar ve bin beş yüzüne de Kubbe-i Sahrâ'da ve Mescid-i Aksâ'da la ilahe illallah dedirsınlar. Kalanına ne kadar yeterse hatim okutsunlar. Her kim ki bunu değiştirirse Allahü Teâlâ'nın ve bütün halkın laneti onun üzerine olsun.

Ve on bin flori de vasiyet etti ki bin floriden fazlasını seyitler paylaştırınsınlar ve iki binine yetmiş bin kere la ilahe illallah dedirsınlar ve yetmiş bin kere salavatı zikir ettirsınlar. Sevabını adı geçen padişaha bağışlasınlar ve yedi bin florisini gecelerde ve gündüzlerde kabrinin üzerinde Kuran hatim ettirsınlar. Bu meblağ bitinceye kadar her kim ki bunu değiştirirse Allahü Teâlâ'nın ve bütün halkın laneti onun üzerine olsun. Ve yine vasiyet etti, Allahü Teâlâ hayırlarını kabul etsin, şöyle buyurdu ki doksan beş bin akçeye satın aldığım ve bir yanında deliği olan ağırlık olarak bir miskalden fazla olan yakut yüzüğümü değerinin üstünde satsınlar ve anılan değer tükenince Kuran okuyanlara sarf etsinler. Her kim ki bunu değiştirirse Allahü Teâlâ'nın ve bütün halkın laneti onun üzerine olsun.

Ve yine vasiyet edip buyurdu ki bir elmas taşlı yüzüğümü de satsınlar ve üzerimde günde yetmiş bin kere la ilahe illallah dedirsınlar. Eğer yedi gün satılmazsa rehin versinler sonra satıp ödesinler. Her kim ki bunu değiştirirse Allahü Teâlâ'nın ve bütün halkın laneti onun üzerine olsun. Ve yine vasiyet etti o maldan bin flori ile ıskat-ı hac etsinler ve vasiyet etti ki o maldan hilesiz ıskat-ı salat etsinler. Her kim ki bunlar değiştirirse ve hile ederse Allahü Teâlâ'nın ve bütün halkın laneti onun üzerine olsun.

Ve yine vasiyet edip şöyle buyurdu ki Bursa'da merhum oğlum Ali'nin yanındaki kabre koysunlar ama çok yakın koymasınlar ve mahzene koymayıp sünnete göre yere gömsünler. Ve vasiyet edip buyurdu ki o malımdan beş bin flori harcayıp üzerime dört duvar türbe yapsınlar üstü açık olsun ki üzerime yağmur yağsın ama çevre yanını altında hafızların kuran okuması için kapatsınlar. Ve vasiyet edip buyurdu ki evlatlarımdan ve ensabımdan yani soyumdan ve sopumdan her kim ölecek olursa benim yanımda koymasınlar ve katıma getirmesinler.

Ve yine vasiyet edip şöyle buyurdu ki eğer Bursa'dan başka yerde ölürsem şöyle iletinler ki Perşembe günü kabrime koysunlar ve yine vasiyet edip şöyle buyurdu ki azatsız kölelerimden şu içoğlanım olan gerek yanımda ve gerekse tıvarda olsun ben ölmeden kırk gün önce azat olsun. Bundan sonra yanımda ne kadar iç oğlanı olursa onlar da ben ölmeden kırk gün önce azat olsun. Ve buyurdu ki bu tarihte benim yanımda olan Saruhan ilinden benimle gelmiş kölelerim ulufecilerden, kapıcılardan, solaklardan, çadır mehterlerinden, doğancılardan, sekbanlardan, atoğlanlarından, harbendelerden, devcilerden, aşçılardan ve başkasından yani her cinsten ne kadar değişik kölelerim varsa hepsi bir eksiksiz ben ölmeden kırk gün önce azat olsunlar.

Ve vasiyet etti ki her kim ki Osmanlı memleketinde ulu vezir olur bu anılan malları anılan şartlara göre masraflarına harcamaya ve anılan vasiyeti yerine getirmeye görevli olsun. Ve o vakit bursa şehrinde her kim ki kadı ve naip olursa ve medresemde her kim ki müderris olursa bu anılan vasiyetleri anılan görevlinin yerine getirmesine baksınlar olsunlar. Yardımı esirgemesinler. Her kim ki bu anılan vasiyetleri görevlinin yerine getirmesine mani olursa ve anılan şartlardan birini değiştirecek olursa Allahü Teâlâ'nın ve bütün yaratılmışların laneti onun üzerine olsun.

2.1.10.7. Kanuni Sultan Süleyman ve Vasiyetnameleri

Kanuni Sultan Süleyman, 30 Eylül 1520 tarihinde 26 yaşında iken hükümdar olmuştur. Yarım asra yakın süren saltanatı döneminde Osmanlı İmparatorluğu, fütuhât ve siyasetin yanı sıra ilim, irfan ve sanat itibarıyla de en parlak devrini yaşamıştır

(Uzunçarşılı, 2011: 307). Muhibbi mahlasıyla şiirler yazan Sultan Süleyman'ın eski harflerle matbu bir de divanı bulunmaktadır. En bilinen beyitlerinden biri de şudur:

*Âlem içre muteber bir nesne yok devlet gibi
Olmaya devlet cihanda bir nefes sıhhat gibi*

Kanuni Sultan Süleyman'ın iki vasiyetnamesi bulunmaktadır. Bunlardan ilki oğlu Şehzade Mustafa'ya hitaben yazdığı ilim öğrenme ve irfan sahibi olmaya dair vasiyetidir. Bu vasiyetname mektup formunda olup hem özel hem de siyasi vasiyetname özelliği taşır. Kanuni Sultan Süleyman, mektup formundaki bu vasiyetnameyi Şehzade Mustafa, Manisa sancağında görev yaparken kaleme almıştır (Mete, 2014: 143).

Mete (2014) “Kanuni Sulan Süleyman'ın Şehzade Mustafa'ya Yazdığı Vasiyetname” adlı çalışmasında vasiyetnamede yapılan uyarı ve nasihatleri şöyle sıralamıştır:

1-Gündüzün aydınlığı ve gecenin zifiri karanlığı nasıl malum ve meşhur ise, dünya ve ahirette yücelik ve saadet payesinden nasiplenmek istersen, gençliğini sarf ederken ve bir kabiliyet bahçesi ve yaratılış bağı olan o en güzel günlerinde zelil cahillerin karışık olduğu dikenlikten uzak durasin!

2-Temiz ve bir ayna gibi parlak olup ilim ve irfanın çeşit çeşit çiçeği ve ilmin meyveli ağacı ve sonsuz faziletleri ile içini ve dışını cennet bahçelerini kıskandıracak hâle getiresin!

3- Huzur verici İrem bağı misali dünyada, yiyip içip gezip dolaşma ile meşgul olmayasın hatta bunları kendine haram eylesin!

3-Daima misk renkli mürekkep, kâse, divit ve kalemlerle birlikte ve yalnızlığın dostu risale ve kitaplarla beraber olasin!

4-Kalb huzuruna arkadaş ve faydalı konuların sahhafı olan yakınındaki irfan erbabı ile sohbetin güzelliklerine erişsin!

5- Ölmeyecek kadar yiyip içerek insanlığın en iyisi ve parmakla gösterileni, el üstünde tutulanı ve ileri gelenleri arasında olup iki cihanın makbulü olasin!

6-Biliş ve anlayış kabiliyetinden uzak ve fazilet ve ilmin güzelliğinden ayrı düşmüş olanlar, hikmet ve zekâ sahipleri önünde dilsiz bir ceset belki ondan da hakirdir!

O hâlde bu derecelerden garaz ve bütün niyet ve bu satırların asıl maksadı budur ki

Allah'a hamt olsun, senin yaratılıştan olan alnındaki kabiliyet yıldızı parlak ve hilkatinde var olan zekâ nuru pırıltılı olup uğraşacak zamanın ve tahsil edecek vaktin var iken bir saat ve bir an vaktini nefsanî meşguliyetlerle ve eğlence ve gaflet ve şenlikte geçirmeye izin vermeden aralıksız ilim ve irfan öğrenip yazı talimine devam edip ve hiç durmadan güzel bir çalışma sergileyessin!

7-Arınmış olan nefsinin, keder rezaletinden kurtarıp ilmî delillerin şerefli yoluyla Hakkın merhametine mazhar olmuş Mevleviyet rütbeli âlimlere bağ ile yaşıt ve benzerlerin arasında seçkin ve zamanının üstünü olasın!

İhsanı bol mülk sahibi Allah'ın izniyle

Mektupta iki dizesi Farsça diğer iki dizesi Arapça olan bir kıta ve bir beyit yer almaktadır. Bu dizelerde de yine zorluklara katlanmanın, çalışmanın, ilim ve irfan yolunda ilerlemenin insana katacağı kıymet ifade edilmektedir (Mete, 2014: 145-146).

Kanuni Sultan Süleyman, ikinci vasiyetnamesini Zigetvar seferine çıkarken oğlu Selim Han'a kendi el yazısıyla yazmıştır. Bu vasiyetname Tokat il halk kütüphanesi koleksiyonunda ve Milli Kütüphane Başkanlığının 60 Hk. 380/3 numarada kayıtlı Manzume-i Sekr adlı yazma eserin içinde yer almaktadır (Kılınç, 2006: 142). Vasiyetname günümüz Türkçesi ile tam metnini Türk Edebiyatında Vasiyetnameler isimli kitaptan alınmıştır.

Merhum Sultan Süleyman Han Hazretleri Sigetvar seferine azimet buyurduklarında hazine-i ma'murede dest-i hatlarıyla kodukları vasiyetname-i hümayunun suretidir.

Benim canımdan sevgili iki gözüm nuru Selim Han'ım bu iki bazubendi ve bu cevheri el sanduğu vakf eylemişimdir iki cihan fahri Muhammet Mustafa'nın ruhuna vasiyet iderem bunları satub Cidde-i Mamureye su getüresin oğulluk idüb bu vasiyeti yerine getüresin cümle ağalar kim saraydadır ve cümle oda oğlanları şahittir sen benim yazım bilirsin bu esbab fahr-i âlemindir benim değildir göreyim seni nice yerine korsun dünya kimseye payidar değildir eminimdir ki bahasıyla satasın Hak Teâlâ bu seferi mübarek idüb gönül hoşluğuyla gelmek müyesser ide hasbi hürmeten aleyhi's-selam (Kılınç, 2006: 142-143).

2.2. İlgili Araştırmalar

Değerler ve Değer eğitim konusunda yapılan çalışmalar ele alındığında, değerlerle ilgili araştırmaların; değer kavramının çeşitli disiplinlerdeki yeri, değerlerin toplum hayatındaki önemi, değerler psikoloji, değerler sosyolojisi vb. konularda; değer eğitimi ile ilgili araştırmaların ise değer öğretimi, değerlerle ilgili kazanımlar, değer algıları vb. konularda yoğunlaştığı görülür. Sultan vasiyetnameleri ile ilgili çalışmaların ise değer konusunda yapılan çalışmalara nazaran oldukça az olduğu dikkat çeker. Sultan vasiyetnameleri ve ihtiva ettiği değerlerle ilgili ülkemizde çok az sayıda çalışma yapılmıştır.

Ülkemizde sultan vasiyetnameleri üzerine çalışma yapan ilk araştırmacılardan olan Or. Prof. Dr. İsmail Hakkı Uzunçarşılı “Sultan II. Murat ve Vasiyetnamesi” adıyla 1958 yılında Vakıflar Dergisi’nde yayımlanan makalesinde Sultan II. Murat’ın kişiliği, vasiyetnamesi ve yaşadığı dönem hakkında bilgi vermiştir. Vasiyetnamenin aslı Arapça olduğundan Uzunçarşılı, çalışmasında Sultan II. Murat’ın vasiyetnamesinin o dönemde yapılmış olan Türkçe tercümesine yer vermiş ve vasiyetnameyi içerik bakımından incelemiştir.

Vasiyetname konusunda çalışma yapmış olan araştırmacılardan biri de Hasan Köksal’dır (2000). “Türk Kültüründe Vasiyetname Geleneği” isimli çalışmasında destanlardan başlayarak Atatürk’ün vasiyetnamesine kadar Türkler tarafından bırakılan vasiyetnamelere ve Türk kültüründe vasiyetnamenin gelişim sürecine yer vermiştir. Yazar, bu çalışmada Ertuğrul Gazi ve Osman Gazi’nin vasiyetnamelerine de yer vererek Türk devlet geleneğindeki vasiyet bırakma kültürüne de dikkat çekmiştir.

Vasiyetnameler üzerine yapılmış olan en kapsamlı çalışma Prof. Dr. Aziz Kılınç tarafından hazırlanan “Türk Edebiyatında Vasiyetnameler” isimli kitaptır. Kılınç (2006) çalışmasında Türklerin tarih sahnesine çıkışından günümüze kadar olan süreçteki vasiyetnameleri inceleyerek Türk edebiyatındaki vasiyetnameler ve özelliklerini kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır.

“Yapılandırmacılığa göre Türkçe Öğretimi Ders Kitaplarında Nasihatname ve Vasiyetname Türlerinden Faydalanma Yolları” isimli yüksek lisans tezinde Borazan (2010) Vasiyetname ve nasihatname türündeki bazı eserlerin yanı sıra Bilge Kağan, Osman Gazi ve Timur’un vasiyetnamelerinin ikinci kademe Türkçe ders kitaplarından kullanılabilirliği üzerine durmuştur. Sevilay Borazan, çalışmasının sonuç kısmında

vasiyetname ve nasihatname türündeki eserlerin ikinci kademe Türkçe dersi kitaplarında kullanılabileceği sonucuna varmıştır.

Vasiyetname konusunda çalışma yapan araştırmacılardan bir diğeri de Doç. Dr. Nevin Mete'dir. "Kanuni Sultan Süleyman'ın Şehzade Mustafa'ya Yazdığı Vasiyetname" isimli makalede Mete (2014), Kanuni Sultan Süleyman'ın ilim ve maarif hakkında Şehzade Mustafa'ya yazdığı vasiyet mektubunu muhteva ve şekil bakımından incelemiştir. Yazar vasiyetnamede tavsiye edilen hususların şehzade eğitiminin bir özeti olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Doç. Dr. Mehmet Nuri Kardaş (2015) ise "Orhun Abideleri'nin Türkçe Öğretiminde Değer Aktarımı Açısından Önemi: I-II-III" isminde üç makale yayımlamıştır. Bu makalelerde Bilge Kağan, Kül Tigin ve Tonyukuk Abideleri'nde yer alan değerler tespit edilerek bu değerlerin frekansları verilmiştir. Yazar yaptığı araştırmalar sonucunda abidelerin Türkçe öğretimi değer aktarımı açısından kullanılabilecek zengin eserler olduğu sonucuna varmıştır.

Sultan vasiyetnamelerini ihtiva ettiği değerler bakımından ele aldığımızda sadece Orhun Abideleri üzerinde çalışma yapıldığı diğer sultan vasiyetnamelerinin değerler açısından incelenmediği görülmektedir. Bu durum tespit edilmiş olan sultan vasiyetnameleri üzerinde toplu bir çalışma yapılması ihtiyacını ortaya koymaktadır.

3. YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, araştırma kapsamında incelenen dokümanlar, araştırma evreni ve örnekleme, veri toplamada kullanılan araçlar ile verilerin analiz yöntemleri hakkında bilgi verilmiştir.

3.1. Araştırmanın Modeli

Türk devletlerine liderlik yapan sultanların bıraktığı vasiyetnamelerdeki değerlerin araştırıldığı bu çalışmada nitel araştırma yöntemine dayalı betimsel tarama modeli kullanılmıştır.

Nitel araştırma “gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma” olarak tanımlanır (Yıldırım ve Şimşek, 2011: 39-40)

3.2. Araştırmanın Evren ve Örnekleme

Araştırmanın evreni vasiyetnameler ile ulusal ve evrensel değerlerden oluşmaktadır. Orhun Abideleri, II. Kılıç Aslan, Timur Han, Osman Gazi, Sultan I. Murat, Sultan II. Murat ve Kanuni Sultan Süleyman’a ait vasiyetnamelerin değerler açısından incelenmesi ise çalışmanın örneklemini oluşturmaktadır.

3.3. Verilerin Toplanması

Nitel araştırma yaklaşımının kullanıldığı araştırmalarda veri toplama yöntemlerinden biri de doküman incelemesidir. “Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar” (Yıldırım ve Şimşek, 2011: 217). Nitel bir araştırma olan bu çalışmada da veri toplama aracı olarak doküman incelemesi yöntemine başvurulmuştur. Bu kapsamda çalışmanın anahtar sözcükleri olan “değer, değer eğitimi, sultan ve vasiyetname” ile ilgili alan yazın taranarak çalışma için gerekli verilere ulaşılmıştır. Araştırma sonucunda elde edilen verilerden hareketle çalışmanın teorik çerçevesi oluşturulmuştur.

Veri toplama aracı sultan vasiyetnameleri ve değer eğitimi alanında yapılmış olan bilimsel incelemelerdir.

3.4. Verilerin Analizi

Bu çalışmada doküman incelemesi yoluyla elde edilen veriler, betimsel analiz ve içerik analizi ile çözümlenmiştir. “Betimsel analizde özetlenen ve yorumlanan veriler, içerik analizinde daha derin bir işleme tabi tutulur ve betimsel bir yaklaşımla fark edilemeyen kavram ve temalar bu analiz sonucu keşfedilebilir” (Yıldırım ve Şimşek, 2011: 227). İlk olarak çalışmaya konu olan vasiyetnameler betimsel analiz yöntemi kullanılarak baştan sona detaylı bir okumaya tabi tutulmuş ve vasiyetnamelerin içerdiği değerler tespit edilmiştir. Daha sonra tespit edilen bu değerlerle ilgili iletilerin vasiyetnamelerde nasıl verildiği ve bu değerlerin nasıl işlendiği içerik analizi yöntemi ile incelenmeye tabi tutulmuştur. Son olarak vasiyetnamelerde tespit edilen değerler yorumlanarak vasiyetnamelerin değer eğitiminde kullanımıyla ilgili sonuçlara ulaşılmıştır.

4. BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde Sultan Vasiyetnamelerinde tespit edilen değerlere ve bu değerlerle ilgili bulgu ve yorumlara yer verilmiştir.

4.1. Sultan Vasiyetnamelerinde Tespit Edilen Değerlerin Analizi

Çalışmamıza konu olan Sultan vasiyetnameleri incelenerek içerdiği değerler tespit edilmiş. Vasiyetnamelerde tespit edilen bu değerler alfabetik olarak sıralandıktan sonra ilgili değere ait vasiyetnamelerde geçen ifadeler yorumlanmıştır.

4.1.1. Adalet-Adil Olma Değeri

Adalet “yasalarla sahip olunan hakların herkes tarafından kullanılmasının sağlanması, türe” ve “hak ve hukuka uygunluk, hakkı gözetme” (TDK) anlamlarına gelir. Türk ve Türk-İslam devletlerinde adalet karakteristik bir özellik olarak karşımıza çıkan bir değerdir.

Adil bir yönetim ve hukuka uygun karar vermek yöneticilerin riayet etmesi gereken bir değer olarak Sultan vasiyetnamelerinde de üzerinde durulan hususlardan biri olmuştur.

Sultan vasiyetnamelerinde yer verilen adalet değeri, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından 2008 yılında yayımlanan ve 2018-2019 eğitim öğretim yılında uygulamaya konulan Türkçe Dersi Öğretim Programı’nda geçen kök değerlerden biridir.

Sultan vasiyetnamelerinde adalet değeri ile ilgili olarak şu ifadeler yer almaktadır.

Osman Gazi'nin Vasiyetnamesinde Adalet-Adil Olma Değeriyle İlgili Bulgular ve Yorum

Günümüzde yozlaşmaya başlayan değerlerden biri de adalet değeridir. Bu değerinin unutulduğu toplumlarda kişilerin hakları gasp edilmekte ve toplumda huzursuzluklar meydana gelmektedir.

Osman Gazi, adalet değeriyle ilgili olarak vasiyetnamesinde “*Zalim olma, âlemi adaletle şenlendir.*” ifadesini kullanmıştır. Bu ifadeyle, adil davranmayan bir devlet yöneticisinin zalim olarak nitelendirileceğini belirtilmiş ve bir toplumda huzurun sağlanmasında adalet değerini benimsemiş liderlerin önemli bir yere sahip olduğunu vurgulanmıştır.

Sultan I. Murat Vasiyetnamesinde Adalet-Adil Olma Değeriyle İlgili Bulgular ve Yorum

Topluma önderlik yapan kişilerin taşıması gereken temel niteliklerden biri de adaletli olmasıdır. Adaletle yönetilen toplumlarda mutluluk ve düzenden bahsedilebilirken adaletin olmadığı toplumlarda kargaşa hüküm sürer. Sultan I. Murat'ın vasiyetnamesinde adalet-adil olma değeri ile ilgili şu ifadeler yer almaktadır.

...

Cömertlik, adalet töresine alış

*Adalet temelidir padişahlığın,
Sunduğu güzel armağandır Huda'nın*

*Çok çalış ki bu armağana eresin,
Saltanatın hakkını tamam veresin.*

Sultan I. Murat'a göre padişahlığın temelinde adalet değeri vardır ve bu değer öyle mukaddestir ki Allah'ın bir armağanı olarak nitelendirilmiştir. Adalet-adil olma değeri ancak çok çalışarak elde edilir ve saltanatın hakkını vermek, devleti hakkıyla idare etmek bu değere sahip olmakla mümkündür.

Sultan II. Murat Vasiyetnamesinde Adalet-Adil Olma Değeriyle İlgili Bulgular ve Yorum

Sultan II. Murat'ın vasiyetnamesinde adalet değeri üzerinde doğrudan durulmamakla beraber vasiyetnameyi bir bütün olarak ele alındığında adalet değerine verilen önemi anlaşılmaktadır.

Sultan II. Murat, vasiyetnamenin giriş kısmında kendisini tanıtırken şu ifadeleri kullanır:

“... mücahitlerin ve gazilerin yardımcısı, kafirlerin ve müşriklerin katili, miskinlerin ve zayıfların destekçisi Allah'ın yeryüzündeki gölgesi, Müslümanların ve İslam'ın yardımcısı, evliyaların yardımcısı, karanın ve denizin sultanı, Allah'ın gölgesini ve saltanatını ebedi kıldığı Sultan Mehmet Han'ın oğlu Sultan Murat...”

Allah'ın muvaffak kılmasıyla zayıfların ve yoksuların yardımcısı olan Sultan II. Murat, onların hakkını gözeterek adalet ilkesinin teminine çalışmaktadır. Sultan II.

Murat'ın, zayıf ve yoksullara yardım etmesi bir devlet yöneticisi olarak onun adaletli bir yönetim anlayışını benimsediğinin bir göstergesidir.

4.1.2. Allah-Tanrı İnancı ve Yaşamın Faniliği Değerleri

Tanrı (Tengri) kelimesi, Göktürk Abideleri'nde "gök, gökyüzü, göğün rengi (maviliği), Tanrı" anlamlarına gelecek şekilde kullanılırken Türklerin İslamiyet'i kabulüyle beraber "ilah, Allah" anlamlarında kullanılmaya başlanmıştır (Bilgin, 2005: 190). İslami düşünce hayatın fani olduğunu bu sebeple dünya hayatına bağlanmanın hüsrarla son bulacağını belirtir (Kavruk ve Sönmez, 2010: 191). Dünya hayatının bir imtihandan ibaret görüldüğü İslami düşünceye göre asıl ve ebedi olan ahiret hayatıdır. İşte bu inanca sahip olan sultanlar vasiyetnamelerinde Allah inancı ve yaşamın faniliği değerini yoğun bir şekilde dile getirmişlerdir. İslam öncesi dönemdeki vasiyetnamelerde de Tanrı inancı ve yaşamın faniliği üzerinde durulmuştur. Bunun en güzel örneklerinden biri Göktürk Abideleri'nde karşımıza çıkar. Göktürk Abideleri'nde, Tanrı inancı daha ilk cümlelerde ifade edilmiş ve kazanılan zaferlerin Tanrı'nın isteğiyle olduğu tekrar tekrar dile getirilmiştir.

Kül Tigin Abidesi'nde Tanrı İnancı ve Yaşamın Faniliği Değeriyle İlgili Bulgu ve Yorumlar

Güney Yüzü

Tanrı buyurduğu için, kendim devletli olduğum için, kağan oturdum (Ergin, 2015: 39).

Bilge Kağan, Tanrı'nın emriyle kağanlık mevkiine geldiğini söyleyerek, Tanrı inancı değerini benimsediğini açıkça ortaya koymaktadır.

Doğu Yüzü

Yukarıda Türk tanrısı, Türk mukaddes yeri, suyu öyle tanzim etmiş. Türk milleti yok olmasın diye, millet olsun diye babam İltiriş Kağan'ı, annem İlgilge Hatun'u göğün tepesinde tutup yukarı kaldırmış olacak... Tanrı kuvvet verdiği için babam kağanın askeri kurt gibi imiş, düşmanı koyun gibi imiş... Tanrı lütfettiği için illiyi ilsizletmiş kağanlıyı kağansızlatmış, düşmanı tabi kılmış, dizliye diz çöktürmüş, başlıya baş eğdirmiş. (Ergin, 2015: 45).

Türk kağanlarının Tanrı'dan aldığı güçle ve Tanrı'nın isteği doğrultusunda hareket ettiğini ifade eden bu cümleler Türklerdeki Tanrı inancı değerini işaret eder. Ayrıca Türklerdeki "kut" anlayışı hakkında bilgilere de ulaşmamızı sağlar.

Türk milletinin adı sanı yok olmasın diye, babam kağanı, annem hatunu yükseltmiş olan Tanrı, il veren Tanrı, Türk milletinin adı sanı yok olmasın diye, kendimi o Tanrı, kağan oturttu tabii. (Ergin, 2015: 49-50).

Göktürk Abideleri'nde yer alan bu ifadeler, Türklerdeki tanrı inancıyla ilgili çok değerli bilgilere ulaşmamızı sağlar. Abidelerin daha ilk cümlelerinde insanoğlu yaratılmış bir varlık olarak kabul edilerek bir yaratıcının varlığına olan inanç açıkça ifade edilmiştir. Yine yer ile gök yaratıldıktan sonra insanoğlunun yaratıldığından bahsedilmiştir yani ilk olarak âlemin yaratıldığı daha sonra insanın yaratıldığı ifade edilmiştir. Göktürk kağanları, Tanrı'dan aldıkları güçle, yüce ve kudret sahibi kabul edilirken yine Tanrı'dan aldığı güçle düşmanları karşısında başarılı olmuştur. Tanrı buyuran bir varlıktır ve Tanrı'nın buyrukları Türk Kağanları tarafından yerine getirilmektedir. Sonuç olarak "Tanrı inancı" değerinin, Türklerin yaşamında önemli bir yere sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Kuzey Yüzü

... Zamanı Tanrı yaşar. İnsanoğlu hep ölmek için türemiş (Ergin, 2015: 59).

Bu cümlede Tanrı'nın ezeli ve ebedi olduğu, insanoğlunun ise fani bir varlık olarak yaratıldığı ifade edilmiştir. Bu ifadeler insanoğlunu Tanrı'ya karşı sorumlu tutarak davranışlarında ölçülü olmaya teşvik etmektedir.

Bilge Kağan Abidesi

Doğu Yüzü

Tanrı buyurduğu için on dört yaşında Tarduş milleti üzerine şad oturdum (Ergin, 2015: 71).

Tanrı buyurduğu için, devletim, kısmetim var olduğu için ölecek milleti diriltip besledim (Ergin, 2015: 75).

Tanrı bahşettiği için, ben kazandığım için Türk milleti kazanmıştır (Ergin, 2015: 81).

Göktürk Abideleri'nde Tanrı inancı sıklıkla işlenmiştir. Tanrı inancı değeri halkı bir arada tutan önemli bir yere sahip bir değerdir. Göktürk kağanları da Tanrı'nın buyrukları doğrultusunda hareket etmektedir.

Sultan II. Kılıç Arslan'ın Vasiyetnamesinde Allah-Tanrı İnancı ve Yaşamın Faniliği Değerleri ile İlgili Bulgular ve Yorum

Sultan II. Kılıç Arslan hür düşünceye ve diğer dinlere karşı geniş bir müsamahaya sahip olmanın yanı sıra kendi dinine de oldukça bağlı biriydi (Turan, 2011: 257). Bu nedenle vasiyetnamesin Allah inancı ve yaşamın faniliği değerleri üzerinde durmuş ve bu konuda oğluna vasiyetlerde bulunmuştur.

*Ey Oğul! Bil ki ben bu fani dünyadan göçüyorum. Hayatım sönmek üzeredir.
Allah'a ortak koşma çünkü Allah'a ortak olmak isteyen daima felakete uğrar.
Vefasız dünya hiç kimseye kalmadı. Onun gülüşü, bulutun ağlayışı gibi süreksiz,
onun ağlayışı çiçeğin gülüşü gibi devamsızdır (s.233).*

Vasiyetnamenin daha ilk cümlesinde dünyanın fani olduğu üzerinde durularak bu değere verilen önem açıkça ifade edilmiştir. Hayatım sönmek üzeredir benzetmesi dünyanın faniliğine güzel bir örnek teşkil etmiştir. Vasiyetnamenin devamında Allah'a ortak koşmanın soncunda yaşanılacak olan kötü durumlar üzerinde durularak İslamiyet'teki tevhit inancına işaret edilmiştir. Son cümlede ise dünya zevklerinin gelip geçiciliği yine bir benzetme yoluyla işlenmiştir.

Osman Gazi'nin Vasiyetnamesinde Allah İnancı ve Yaşamın Faniliği Değeriyle İlgili Bulgular ve Yorum

Osman Gazi'nin vasiyetnamesinde en yoğun işlenen değerlerden biri de Allah inancı ve yaşamın faniliğidir. Bu değerlerle ilgili olarak vasiyetnamede şu ifadeler geçmektedir.

Tanrı buyruğundan gayri iş işlemeyesün. Bilmediğini şeriat ulemasından sorup anlayasun... Cihadı terk etmeyerek beni şad it... Bizim mesleğimiz Allah yolu ve maksadımız Allah'ın dinini yaymaktır, yoksa kuru kavga ve cihangirlik değildir. Sana bunlar yaraşur (Özdek, 1975; aktaran, Kılınc, 2006: 125).

Osman Gazi, vasiyetnamesinin daha ilk cümlesinde oğluna, Allah'ın emirlerinin dışına çıkmamasını nasihat ederek bu değere verdiği önemi açıkça göstermiştir. Allah'ın emrettikleri konusunda her şeyi bilemeyeceğini, bilmediği bir husus olduğunda ise şeriat ulemasına danışarak bilgi sahibi olması gerektiği üzerinde durarak yanlış bir davranışta bulunmaması hususunda yol göstermiştir.

İslam inancının bir gereği olan cihat mefkûresini bir düstur olarak belirlemesini istemiştir. Bu düşüncenin temelinde Allah'ın dininin tüm cihana yayılması esastır. Nitekim vasiyetnamesinin ilerleyen cümlelerinde “Maksadımız Allah'ın dinini yaymaktır.” diyerek bu düşüncüyü açıkça ifade etmiştir. Yine verilen ve verecek mücadelelerin kuru bir kavga ve cihangirlik hevesi olmaktan öte Allah'ın dininin cihana yayılması maksadına dayandığını belirtmiştir.

Sultan I. Murat'ın Vasiyetnamesinde Allah İnancı ve Yaşamın Faniliği Değeriyle İlgili Bulgular ve Yorum

Sultan I. Murat'ın vasiyetnamesinde Allah inancı ve yaşamın faniliği değeri yoğun olarak işlenmiştir. Bu değerlerin işlendiği beyitler şunlardır:

*Dedi, benimçün neden eylersin firak?
Kimseye kalmaz burası yakın ırak.*

*Dünya saltanatına umut bağlayan
Sonunda hüsrana uğrar insan*

*Çünkü fena buldu cihanın her işi,
Gel, üzül mağrur olursa buna kişi*

...

*Çünkü cihan kimseye baki değil
İyi ad bırakmak gerekir bunu bil!*

Bu beyitte Sultan I. Murat, Kosova'da yaralandıktan sonra kendine geldiğinde başucunda ağlayan oğlunu görür ve ona, ağlamaması gerektiğini çünkü dünyanın fani olduğunu ve kimseye kalmadığını söyler. Fani olan dünyaya umut bağlamanın hüsrana son bulacağını ve böyle fani bir dünyada insanın mağrur olmaması gerektiği tavsiyelerinde bulunur. Sonuç olarak bu fani dünyada insanın iyi işler yaparak hayırla anılmasının gerektiğini söyler. Bu cümleler, Sultan I. Murat'ın Allah inancı ve yaşamın faniliği değerlerini benimsemiş bir birey olduğunu açıkça ortaya koyar.

Sultan II. Murat'ın Vasiyetnamesinde Allah İnancı ve Yaşamın Faniliği ile İlgili Bulgular ve Yorum

Uzunçarşılı'ya (1959) göre Sultan II. Murat, vasiyetnamesindeki ifadelerden ve vakfiyelerine koydurmuş olduğu şartlardan da anlaşılacağı üzere oldukça dindar bir

insandır. Vasiyetnamenin büyük bir bölümü de Sultan II. Murat'ın Allah inancı ve yaşamın faniliği değerini benimsemiş bir insan olduğuna işaret eder.

Sonsuz hamd ve sınırsız teşekkür o kerim olan Allah'adır ki gaflet örtüsünü basar sahiplerinin gözlerinden açtı ve ahiretin hayırlı kişilerinin yüzünden gurur perdesini kaldırdı.

Sultan II. Murat, vasiyetnamesine Allah'a şükrederek başlayarak Allah inancı değerini benimsediğini açıkça ortaya koyar.

Yok olmayan baki ve zeval bulmayan kadim; o rabdir ki büyüklük, celal, ikram ve bağış onundur.

Vasiyetnamenin devamındaki bu cümlelerde de Allah'ın büyüklüğü, ezeli ve ebedi oluşundan bahsedilerek Allah'ın sıfatları hakkında bilgi verilmiştir.

Allah'ın gölgesini ve saltanatını ebedi kıldığı Sultan Mehmet Han'ın oğlu Sultan Murat bildi ki hayatın tatlılığını tatmış olan her nefis ölüm acılığının yudumunu içecektir... Her kim ki yokluktan varlık sahrasına ayak basmış şüphesiz varlık sahrasından yokluğa göçecektir. Yok olmayan baki ve zeval bulmayan kadim o rabdir ki büyüklük ve celal, ikram ve bağış onundur.

Vasiyetnamenin devamında gelen bu cümleler Sultan II. Murat'ın dindarlığını pekiştirmekle beraber Allah inancı ve yaşamın faniliği değerinin bilincinde bir insan olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Sultan II. Murat, "Hayat zevkini tatmış her canlının ölümün acı yudumunu içeceğini" dile getirerek hayatın faniliğine dikkat çekmiş ve bu gerçeği sırasıyla Ankebut ve Rahman surelerinde geçen "Her nefis ölümü tadacaktır. Sonra ancak bize döndürüleceksiniz." (Elmalı, s.402) ve "Yeryüzündekilerin hepsi fanidir ve celal ve ikram sahibi Rabbinin yüzü (zâtı) bakidir." (Elmalı, s.531). ayetleriyle açıklamıştır.

Kanuni Sultan Süleyman'ın Şehzade Selim'e Vasiyetindeki Allah İnancı ve Yaşamın Faniliği Değeri ile İlgili Bulgular ve Yorum

Kanuni Sultan Süleyman'ın vasiyet namesinde Allah inancı ve yaşamın faniliği değerleriyle ilgili şu ifadeler yer alır:

Dünya kimseye payidar değildir... Hak Teâlâ bu seferi mübarek idüib gönül hoşluğuyla gelmek müyesser ide hasbi hürmeten aleyhi's-selâm (Kılınç: 2006: 142-143).

Vasiyetnamenin bu bölümünde Kanuni Sultan Süleyman, dünyanın fani olduğunu dile getirip, Cenabı Hak'tan çıktığı Sigetvar seferini mübarek kılmasını ve seferden gönül hoşluğuyla dönmeyi niyaz etmektedir. İslam inancının bir gereği olarak dünya hayatı gelip geçici heveslerle doludur. Asıl saadet ahirettedir. Bu ifadeler yaşamın faniliği değerinin Kanuni Sultan Selim tarafından benimsenmiş olduğunu göstermektedir. Günümüzde sadece dünya hayatı için yaşayan insanların kendi heveslerinden başka bir şeyi düşünmeden hareket etmeleri kendilerine ve çevrelerine zarar vermektedir. Bu durum Allah inancı ve yaşamın faniliği değerlerinin toplumsal düzeni sağlamadaki rolünü de açıkça ortaya koymaktadır.

4.1.3. Bağımsızlık-Özgürlük Değeri

“Herhangi bir kısıtlamaya, zorlamaya bağlı olmaksızın düşünme veya davranma, herhangi bir şarta bağlı olmama durumu” (TDK) anlamlarına gelen özgürlük, abidelerde yoğun olarak işlenen değerlerdendir.

Kül Tigin Abidesi

Orta Asya'da kurulan Türk devletleri, başta Çin İmparatorluğu olmak üzere birçok militle mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bu mücadelelerin temelinde bağımsızlığın korunması ve devam ettirilmesi yer alır çünkü bağımsız olmayan bir milletin varlığından da söz edilemez. Türk milletinin bağımsızlık-özgürlük değerine verdiği önem sıklıkla işlenmiş ve bu uğurda verilen mücadeleler anlatılmıştır (Kardaş, 2015: 65)

Doğu Yüzü

Türk milleti il yaptığı ilini elden çıkarmış, kağan yaptığı kağanını kaybedivermiş. Çin milletine beylik erkek evladı kul oldu, hanımlık kız evladı cariye oldu. Türk Beyler Türk adını bıraktı. Çinli Beyler gibi Çin adını tutup, Çin kağanına itaat etmiş. Elli yıl işi gücü vermiş. (Ergin, 2015: 43).

Türk halk kitlesi şöyle demiş: İlli millet idim, ilim şimdi hani, kime ili kazanıyorum der imiş. Kağanlı millet idim, kağanım hani, ne kağana işi gücü veriyorum der imiş. Öyle deyip Çin kağanına düşman olmuş (Ergin, 2015: 43).

Kül Tigin Abidesi'nin doğu yüzünde geçen bu ifadeler, Türk milletinin özgürlük-bağımsızlık değeriyle ilgili düşünce yapısını açıkça ortaya koymaktadır.

Yukarıda verilen bölümlerde Bilge Kağan'ın, Türk milletinin esaretinden duyduğu üzüntü dile getirilmiş, Çin esareti altında yaşayanların zamanla asimile olup milli benliklerinden uzaklaşacağı ifade edilmiştir.

Göktürk Abideleri'nin genelinde Çin milletine karşı bağımsızlık mücadelesi verildiği görülmektedir. Bağımsızlık mücadelesi vermeyen Türk kavimlerinin Çin boyunduruğu altına girdikleri hatta isimlerini bile Çin adları ile değiştirdikleri ifade edilmiştir. Bu duruma şiddetle karşı çıkmış ve özgürlük değerinin Türk halkı için ne kadar önemli olduğu vurgulanmıştır hatta Türk inancına göre Tanrı'nın dahi Türk milletini bağımsız kılmak istediği dile getirilmiştir.

4.1.4. Bilgelik, İlme Önem Verme Değeri

Bilgi, “bilen (özne) ile bilinen (nesne) arasındaki ilişki yahut bilme eyleminin belli bir ifade şekline bürünmüş sonucu” (TDV,1992: 157) olarak ifade edilebilir. Bilginin zıddı ise bilgisizlik, cehalet kavramları ile ifade edilir. Bilgi insan aklının ulaşabileceği bir kazanım olup insanın çevresiyle girmiş olduğu iletişimin bir sonucu olarak elde edilir. Aile ile başlayan çevre, bireyin büyümesine paralel olarak arkadaş çevresi, okul, öğretmenler, iş hayatı şeklinde devam edip ömür boyu süren bir süreci ifade eder. Bireyin, bilgiye sahip olmasının ön koşulu bilginin önemini kavramasıdır. Bilginin önemine vakıf olmayan insan, onu elde etmek için doğal olarak çaba göstermez. Bireyin bilgiyi elde etmesi için okuması, sorması, düşünmesi, merak etmesi kısacası çaba göstermesi gereklidir (Emiroğlu, 2010: 62).

Bilgelik değeri, bilge insanlara ve bu insanların öğretilerine verilen önemi de işaret eder. Sultan vasiyetnamelerinde bilgelik ve ilme verilen önem değeriyle ilgili olarak tespit edilen hususlar şunlardır:

Kül Tigin Abidesi'nde Bilgelik ve İlme Verilen Önem Değeri ile İlgili Bulgular ve Yorum

Kardaş'a (2015a: 145) göre Bilge Tonyukuk ve Bilge Kağan isimleri bilgelik değerinin Göktürklerde içselleştirilmiş olduğunun kanıtıdır. Abidelerde bilgelik değerinin işlendiği ifadeler şunlardır

(Çin Devleti) İyi bilgili insanı, iyi cesur insanı yürütmezmiş. Bir insan yanılrsa, kabilesi, milleti, akrabasına kadar barındırmazmış (GY, s.37)

Cahil insanlar, bağımsızlığın değerini anlayamayacaklarından daha kolay esaret altına alınabilirler. Bu durumun farkında olan Çin devleti bilgili ve cesur Türk halkını yok etme yoluna gitmiştir. Bu anlatılar bilgelik değerinin insan yaşamındaki önemini açıkça ifade etmektedir. Ayrıca bu cümlelerde bilgi kavramının iyi ve cesur ifadeleriyle birlikte kullanılması da oldukça önemlidir çünkü cehaletin zıddı olan bilgi, bir insanda iyi huyların ortaya çıkmasının da bir ön koşuludur.

Bilgi bilmez kişi, o sözü alıp, (Çin'in) yakınına gidip, çok insan, öldün (GY, s. 37)! Yukarıda verilen uyarılardan sonra gelen bu ifadelerde ise bilgili olmayan insanların hata yaptıkları ve Çin'e yakın bir yerleşim yeri seçtikleri ifade edilmiştir. Bilgisizlikten kaynaklanan bu hatalı karar Türk milletinin yok olmasına neden olmuştur. Abidede geçen bu anlatılar bilgili olmanın ve bu doğrultuda karar almanın önemine işaret eder.

Bilge Kağan Abidesi'nde Bilgelik ve İlme Verilen Önem Değeri ile İlgili Bulgular ve Yorum

Bilgili kağan imiş, cesur kağan imiş. Buyruğu bilgili imiş tabii. Cesur imiş tabii (DY, s.65). Bu cümlelerde, liderlerin bilgili olmasının önemine değinilmiştir. Nitekim abidenin devamında bilgisiz kağanların ülkeyi yönetemediğinden ve bilgisizce verdikleri kararların sonucu olarak Türk halkının, Çin esaretine girdiğinden bahsedilmiştir.

O bilmemenden dolayı, kötülüğün yüzünden amcam kağan uçup gitti (DY, s.73). İfadesi de yukarıda verilen ve bilgisizlikten kaynaklanan hatalı kararlara ve bu hatalı kararların kötü sonuçlarına işaret etmektedir.

Abidelere yer alan bilgelik değeri hem liderlerin hem de halkın sahip olması gereken bir değer olarak işlenmiş, bilgisizce verilen kararların doğurduğu kötü sonuçlara dikkat çekilerek bilginin önemi açıkça ortaya konulmuştur.

Osman Gazi'nin Vasiyetnamesinde Bilgelik ve İlme Verilen Önem Değeriyle İlgili Bulgular ve Yorum

Osman Gazi'nin vasiyetnamesinde işlenen değerlerden biri de ilme verilen önemdir. Bu değerle ilgili olarak vasiyetnamede şu ifadeler geçmektedir:

Bilmediğini şeriat ulemasından sorup anlayasun. İyice bilmeyince bir işe başlamayasun... Ulemaya riayet eyle ki şeriat işleri nizam bulsun. Nerede bir ilim ehli bulursan ona rağbet, ikbal ve hilim göster. (Özdek, 1975; aktaran, Kılınç, 2006: 125).

Osman Gazi, oğlundan ilim ehli olanlara iyi davranmasını, değer vermesini ve onların sözlerine itibar etmesini isteyerek ilme verdiği değeri göstermiştir. Vasiyetnamede bu değerle ilgili olarak yapılan çarpıcı tespitlerden biri de ilim sahibi kişilerin sözlerine itibar etmenin toplumun düzeninin sağlayacağıdır. Günümüzdeki sorunlardan biri de bozulan toplum düzenidir. Bu yönüyle bir toplumda düzenin sağlanması hususunda ilme değer veren insanların varlığının önemi anlaşılmaktadır.

Kanuni Sultan Süleyman'ın Şehzade Mustafa'ya Yazdığı Vasiyetnamede Bilgelik ve İlme Verilen Önem Değeriyle İlgili Bulgular ve Yorum

Kanuni Sultan Süleyman'ın Şehzade Mustafa'ya yazdığı vasiyetnamenin ana teması bilgiye verilen önemdir. Bu bakımdan sultan vasiyetnameleri içinde bu değer in en fazla işlendiği vasiyetname olarak dikkat çeker.

Gündüzün aydınlığı ve gecenin zifiri karanlığı nasıl malum ve meşhur ise, dünya ve ahirette yücelik ve saadet payesinden nasiplenmek istersen, gençliğini sarf ederken ve bir kabiliyet bahçesi ve yaratılış bağı olan o en güzel günlerinde zelil cahillerin karışık olduğu dikenlikten uzak durasın! (Mete, 2014: 145-146).

Bilgili insanlarla birlikte olmak insana değer katarken cahil insanlarla zaman geçirmek ise insana zarar verir. Kanuni Sultan Süleyman, cahilleri bir dikenliğe benzetmiş, oğlu Mustafa'nın zarar görmemesi için bu dikenlikten uzak durmasını istemiştir. Cahilliği zifiri bir karanlık, bilgiyi ise gündüzün aydınlığı gören Kanuni, hem bu dünyada hem de ahirette saadete kavuşmanın yolunun da bilgiden geçtiğini açık bir şekilde ifade etmiştir.

Yaşadığımız döneme bilgi çağı denilmesi de bilginin öneminden kaynaklanmaktadır. Günümüzde bilgiye ulaşmak geçmişte olduğundan çok daha kolay bir hale gelmiştir. Eğitimin de temelinde bilgeye ulaşma ve onu davranışa dönüştürme vardır. Bu değer eğitimin de önemini kavramak açısından son derece önemlidir. Sonuç olarak geçmişten günümüze önemini bir an olsun kaybetmeyen bir değer olarak bilgelik ve ilme verilen

önem insan hayatına yön veren, onun mutluluğa ulaşmasına vesile olan önemli bir değerdir.

Temiz ve bir ayna gibi parlak olup ilim ve irfanın çeşit çeşit çiçeği ve ilmin meyveli ağacı ve sonsuz faziletleri ile içini ve dışını cennet bahçelerini kıskandıracak hâle getiresin! (s.145)

Vasiyetnamede geçen bu ifadeler de ilmin ve irfanın önemine dikkat çeker. “ilmin meyveli ağacı” sözü onun faydalarını anlatmak bakımından üzerinde durulması gereken bir ifadedir. İnsan sahip olduğu aklıyla, düşünme kabiliyetiyle diğer canlılardan ayrılır. Ancak insanda var olan aklın, kullanılması ve geliştirilmesi gerekir. Aklın gelişimi ise okumak, araştırmak, merak etmek kısacası bilgi öğrenmek ile mümkündür. İnsan öğrendikçe Kanuni’nin de dile getirdiği gibi “sonsuz faziletlere” ulaşır.

Huzur verici İrem bağı misali dünyada, yiyip içip gezip dolaşma ile meşgul olmayasın hatta bunları kendine haram eylesin! (s.145)

Daima misk renkli mürekkep, kâse, divit ve kalemlerle birlikte ve yalnızlığın dostu risale ve kitaplarla beraber olasın! (s.145)

Kitap okumanın önemine işaret eden bu cümlelerde, öğrenilen bilginin yazıya dökülmesi gerektiği de tavsiye edilir. İnsan ilim öğrenmenin yanı sıra öğrendiği bilgiyi kullanmalı ve bu bilgileri yazarak (o dönemde) başkalarının da istifadesine sunmalıdır. Bilgi paylaşıldıkça çoğalır ve insanların medeni bir toplum inşa etmesine katkıda bulunur. Kanuni, kitapları bir dost olarak görmüş, yalnızlığın onlarla giderilebileceğini ifade etmiştir. Günümüzde teknolojinin gelişmesiyle beraber dijital araçlar da bilgiye ulaşılan kaynaklar haline gelmiştir ancak kitap okumanın verdiği haz geçmişten bugüne devam etmektedir.

Kalp huzuruna arkadaş ve faydalı konuların sahafı olan yakınındaki irfan erbabı ile sohbetin güzelliklerine erişesin! (s.145)

Vasiyetnamede geçen bu ifadelerde de bilgili insanlarla birlikte olmanın güzelliği anlatılır. Günümüzde anne babaların şikâyetinde buldukları konulardan biri de çocuklarının yanlış arkadaşlarda zaman geçirmesidir. İnsan içine girdiği arkadaş

çevresine göre şekillenir. İnsan hayatına yön veren bir değer olması bakımından ilme verilen önem, çocuklarımızın mutlaka kazanması gereken bir değerdir.

Biliş ve anlayış kabiliyetinden uzak ve fazilet ve ilmin güzelliğinden ayrı düşmüş olanlar, hikmet ve zekâ sahipleri önünde dilsiz bir ceset belki ondan da hakirdir!

O hâlde bu derecelerden garaz ve bütün niyet ve bu satırların asıl maksadı budur ki

Allah'a hamt olsun, senin yaratılıştan olan alnındaki kabiliyet yıldızı parlak ve hilkatinde var olan zekâ nuru pırıltılı olup uğraşacak zamanın ve tahsil edecek vaktin var iken bir saat ve bir an vaktini nefsanî meşguliyetlerle ve eğlence ve gaflet ve şenlikte geçirmeye izin vermeden aralıksız ilim ve irfan öğrenip yazı talimine devam edip ve hiç durmadan güzel bir çalışma sergileyessin! (s.146)

Eğitimin erken yaşlarda daha verimli olduğu gerçeğine işaret eden Kanuni, gençlik döneminde olan oğlundan bu günlerini heba etmemesini, zamanını ilim öğrenmeye ve faydalı işlere ayırmasını vasiyet etmiştir. Bu sözler Kanuni Sultan Süleyman'ın ilme verdiği önemi gösterir. Bir cihan imparatorluğuna liderlik yapan Kanunin bu özelliği muhtemelen yakın çevresi başta olmak üzere halk üzerinde etkili olmuştur. Bu yönüyle iyi bir rol modeldir. Günümüzde birçok yanlış rol modelin varlığı yeni yetişen nesillere zarar vermektedir. Bu bakımdan Kanuni Sultan Süleyman ve vasiyetnamesi onlara güzel bir örnek teşkil eder.

Arınmış olan nefsinin, keder rezaletinden kurtarıp ilmî delillerin şerefli yoluyla Hakkın merhametine mazhar olmuş Mevlevi' yet rütbeli âlimlere bağ ile yaşıt ve benzerlerin arasında seçkin ve zamanının üstünü olasin! (s.146)

Tarihi kaynaklarda da ifade edildiği gibi dindar bir padişah olan Kanuni Sultan Süleyman, Allah'ın merhametine ulaşmak için ilim öğrenmeyi işaret etmiş, ilim öğrenenleri diğerlerinde üstün görmüştür.

Sonuç olarak bu vasiyetname baştan sona ilim öğrenmenin önemine işaret etmiş, ilim öğrenme değerini benimsemiş insanların faziletlerinden bahsetmiştir.

4.1.5. Cömertlik-Cömert Olma Değeri

Cömert sözcüğü “para ve malını esirgmeden veren, eli açık” anlamlarına gelir. Cömert insanlar toplum içinde daima sevilmiş ve saygı görmüştür. Değerlerin hızla kaybolduğu günümüzde üzerinde önemle durulması gereken değerlerden biri de cömertliktir. Ben merkezli düşünce tarzının yaygınlaşmasıyla beraber insanlar sadece kendisini düşünmekte, başkalarının içine düştüğü zor durumları görmezden gelmeye başlamıştır.

Osman Gazi'nin Vasiyetnamesinde Cömertlik-Cömert Olma Değeriyle İlgili Bulgular ve Yorum

Osman Gazi, vasiyetnamesinde “*Daima herkese ihsanda bulun*” diyerek oğlundan; insanlara, karşılık beklemeden yardımda bulunmasını istemiştir. Bu ifade dolaylı olarak cömertlik değerine de vurgu yapmaktadır çünkü bir kişinin başkalarına karşılık beklemeden iyilikte bulunması cömert olmasını gerektirir.

Sultan I. Murat'ın Vasiyetnamesinde Cömertlik-Cömert Olma Değeriyle İlgili Bulgular ve Yorum

Sultan I. Murat cömertlik-cömert olma değeri ile ilgili “*Cömertlik, adalet töresine alış*” ifadesiyle cömertliğin, töre gereği sahip olunması gereken bir değer olduğu belirtilmiştir. Bu değer aynı zamanda liderliğin bir gereği olarak değerlendirilmiş ve iyi bir liderde mutlaka bulunması gereken bir nitelik olarak gösterilmiştir. Ayrıca “*cömertliğe alış*” ifadesi bu değerın benimsenmesi ve hayata tatbik edilmesine işaret etmektedir.

Sultan II. Murat'ın Vasiyetnamesinde Cömertlik-Cömert Olma Değeriyle İlgili Bulgular ve Yorum

Cömert kişiler, toplum içinde değerli görülürken cimri olanlar ise toplum tarafından dışlanırlar. Sultan II. Murat'ın vasiyetnamesinde üzerinde durulan değerlerden biri de cömertliktir. Sultan II. Murat vasiyetinde, mal varlığının önemli bir kısmını fakir fukaraya bağışlayarak büyük bir cömertlik örneği sergilemiştir. Bu durum vasiyetnamede şöyle işlenmiştir.

“*Manisa'da bulunan mal varlığımın üçte biri olan on bin florinin şu şekilde harcanması: Üç bin beş yüz flori Mekke-i Şerif fakirlerine paylaştırılsın ve üç bin beş yüz flori Medine fakirlerine Allahü Teâlâ şerefine paylaştırılsın... bin beş yüzünü mübarek Kudüs fakirlerine paylaştırsınlar.*”

Mal varlığının üçte birini fakir fukaraya bağışlaması Sultan II. Murat'ın cömertlik değerini benimsemiş olduğunun bir göstergesidir.

Kanuni Sultan Süleyman'ın Şehzade Selim'e Vasiyetindeki Cömertlik Değeriyle İlgili Bulgular ve Yorum

Kanuni Sultan Süleyman, Sigetvar seferi için yola çıktığında Şehzade Selim'e kendi el yazısıyla yazdığı bir vasiyetname bırakmıştır. Bu vasiyetnamede cömertlik değeri ile ilgili olarak şu ifadeler geçmektedir.

Benim canımdan sevgili iki gözüm nuru Selim Han'ım bu iki bazubendi ve bu cevheri sanduğu vakf eylemişimdir iki cihan fahri Muhammed Mustafa'nın ruhuna vasiyet iderem bunları satub Cidde-i ma'mureye su getüresin (Kılınç, 2006: 142).

Kanuni Sultan Süleyman'ın yaşadığı dönemde şehirleşmenin yeterince gelişmemiş olduğu göz önüne alındığında bir şehir halkı için su, çok değerli ve birincil ihtiyaç olarak karşımıza çıkar. Dindar bir Sultan olan Kanuni, oğlu Selim'e iki kol bağı ve değerli taşlarla süslü bir sandık bırakıp, bunları değerince satarak Cidde'ye su getirmesi vasiyetinde bulunmuştur. Bu davranış onun cömertlik değerini içselleştirmiş olduğunun göstergesidir.

4.1.6. Çalışkanlık Değeri

Çalışkanlık, bireysel olarak başlayan ve devamında tüm toplumu etkileyen bir davranış biçimidir. Bu değer çocukların kişilik gelişiminde de oldukça etkilidir (Kavruk ve Sönmez, 2010: 175). Kişinin, giriştiği işlerde başarılı olması çalışkanlık değerini içselleştirmiş olmasıyla mümkündür. Çalışkanlık değerinin önemini kavrayan atalarımız, bizlere bu değeri konu edinen birçok atasözü miras bırakmıştır.” Çalışkanlığın önemine dikkat çekerken tembellikten de kaçınmamızı salık veren “İşleyen demir pas tutmaz.” atasözü bunlar içerisinde en çok bilinenlerindedir. Mesleki hem de sosyal hayatında başarılı bireyler yetiştirmek, çalışkanlık değerini benimsemiş insanlar yetiştirmekten geçer. Unutulmamalıdır ki bir devletin büyüüp gelişmesinde çalışkanlık değerini benimsemiş liderler ve bireylere sahip olması önemli bir rol oynar. Eğitim kurumlarına düşen görev ise ilgi, istek ve yetenekleri doğrultusunda çalışkanlık değerine bireyler yetiştirmektir (Kardaş, 2015b: 66) Abidelerde, özellikle çalışkan liderlerin halkı için yaptıkları işlenmiştir.

Kül Tigin Abidesi'nde Çalışkanlık Değeriyle İlgili Bulgular

Doğu Yüzü

Elli yıl işi gücü vermiş. Doğuda gün doğusunda Bökli kağana kadar ordu sevk edivermiş (DY, s.43). Türk milleti için gece uyumadım, gündüz oturmadım. Küçük kardeşim Kül Tigin ile iki şad ile öle yite kazandım (Ergin, 2015: 51).

Yöneticilik sorumluluğunu omuzlarında hisseden Bilge Kağan, kardeşi ile birlikte Türk milleti için yoğun olarak çalıştığına bahsetmektedir. “Gece uyumadım, gündüz oturmadım.” ifadesi çalışkanlık değerinin çarpıcı bir dille anlatımı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bilge Kağan Abidesi'nde Çalışkanlık Değeriyle İlgili Bulgular

Güney Doğu Yüzü

... Gök Öngü çiğneyerek ordu yürüyüp, gece ve gündüz yedi zamanda susuzu geçtim. Çorağa ulaşım yağmacı askeri... Keçine kadar... (Ergin, 2015: 85)

Abidenin bu bölümünde ise “yedi zamanda” ifadesiyle belirtilen sürede Bilge Kağan ve Türk askerinin gün boyunca hareket halinde oldukları vurgulanmıştır. Devletin bekası ve halkın huzuru için hem liderlerin hem halkı meydana getiren bireylerin çalışkanlık değeri ile hareket ettiklerini anlatan bu ifadeler eğitim ve mesleki hayatta örnek teşkil etmektedir.

Sultan I. Murat'ın Vasiyetnamesinde Çalışkanlık Değeriyle İlgili Bulgular ve Yorum

Vasiyetnamede çalışkanlık değerinin işlendiği beyitler ve verilen iletiler şöyledir.

Çok çalış ki bu armağana eresin.

Saltanatın hakkını tamam veresin.

...

Ey umut bağının meyvesi gayret et!

Âlemde bulursun böylece şöhret.

Sultan I. Murat, oğlundan çok çalışmasını istemiş ancak bu şekilde “armağan” diye belirttiği “adalet ile yönetme” değerine ulaşacağını dile getirmiştir. Sultan Murat’ a göre saltanatın hakkını vermek için adaletli bir yönetim ile devleti idare etmek

gereklidir. Burada, adalet değerinin önemine vurgu yapılmış, bu değere ulaşabilmenin temeli olarak da çalışkanlık değeri gösterilmiştir. İkinci beyitte ise insanın ancak çalışarak şöhret bulacağı dile getirilerek çalışmanın önemi farklı bir şekilde ifade edilmiştir.

4.1.7. Dürüstlük-Dürüst Olma Değeri

Dürüstlük hem bireysel hem de sosyal yaşamda bireyin sahip olması gereken bir erdemdir. Bu sebeple her toplum dürüstlük değerine önem verir. Dürüstlük aynı zamanda bireyler birbirlerine karşı güven duymasında önemli bir rol oynayan sosyal bir değerdir (Kardaş, 2015b: 65). Kavruk ve Sönmez'e (2010: 184) göre insanoğlunun var olduğu günden bu yana dürüstlük değeri önemini korumuştur. Bu yönüyle evrensel bir değer olarak nitelendirilir. Bir toplumda güven duygusu tesis edilmek isteniyorsa o toplumu oluşturan bireylerin dürüstlük değerine sahip olarak yetiştirilmesi gerekir. Bu nedenle aileden başlayarak erken yaşlarda çocukların bu değeri benimsemesi için çaba sarf edilmelidir.

Sultan vasiyetnamelerinde yer verilen dürüstlük değeri, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından 2018 yılında yayımlanan ve 2018-2019 eğitim öğretim yılında uygulamaya konulan Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda geçen kök değerlerden biridir.

Sultan vasiyetnamelerinde dürüstlük değeri ile ilgili olarak şu ifadeler geçmektedir.

Kül Tigin Abidesi'nde Dürüstlük-Dürüst Olma Değeriyle İlgili Bulgular ve Yorum Güney Yüzü

Fakir milleti zengin kıldım, az milleti çok kıldım. Yoksa, bu sözümde yalan var mı (Ergin, 2015: 39).

Bilge Kağan, ömrü boyunca Türk milleti için mücadele etmiş ve yaptıklarını abidelerde anlatmıştır. Abide'nin bu bölümünde anlattıklarının gerçek olduğunu "bu sözümde yalan var mı?" ifadesiyle teyit etmektedir. Bu ifadeler dürüstlük değerine işaret etmekte, yapılanlarla söylemlerin bir birini tutması ve dürüst olunmasının önemini vurgulamaktadır.

Doğu Yüzü

İnsanoğlunun üzerine ecdadım Bumın Kağan, İstemi Kağan oturmuş... Beyleri de milleti de doğru imiş. Onun için ili öylece tutmuş tabii. İli tutup töreyi düzenlemiş. Kendisi öylece vefat etmiş (Ergin, 2015: 41).

Bilge Kağan, ecdadı Bumın Kağan ve İstemi Kağan'ın devleti dürüstlük değeri üzerine yönettiğini ve bu sayede devleti tanzim ederek töreyi düzenlediklerini ifade etmiştir. Anlatılanlar dürüst yöneticilerin devlet yönetiminde oynadığı etkin rolü ifade etmesi bakımından da değerlidir.

Bilge Kağan Abidesi'nde Dürüstlük-Dürüst Olma Değeriyle İlgili Bulgular ve Yorum

Doğu Yüzü

Abidelerde üzerinde sıklıkla durulan konulardan biri de Çin milletinin izlediği politikalarıdır. Çin devleti, askeri alanda Göktürklerle mücadele edemeyeceğini anlayınca Göktürkleri içeriden yıkma politikası izlemiş ve Türk değerler sistemini oluşturan töreye aykırı davranışları teşvik etmiştir. Bu durum abidelerde şu şekilde işlenmiştir:

Çin milleti hilekâr ve sahtekâr olduğu için, aldatıcı olduğu için, küçük kardeş ve büyük kardeşi bir birine düşürdüğü için, bey ve milleti karşılıklı çekiştirdiği için, Türk milleti il yaptığı ilini elden çıkarmış, kağan yaptığı kağanını kaybedivermiş (Ergin, 2015: 67).

Dürüstlük değerine aykırı hareket eden Çin milletinin, Türklere verdiği zararlar dile getirilerek, dürüstlük değerinin benimsenmediği durumlarda toplumun birbirine düşeceği anlatılmıştır.

Sultan II. Kılıç Arslan Vasiyetnamesinde Dürüstlük Değeriyle İlgili Bulgular ve Yorum

Sultan II. Kılıç Arslan'ın vasiyetnamesinde geçen değerlerden biri de dürüstlüktür. Bu değer vasiyetnamede şöyle işlenmiştir:

Doğruluktan ayrılma! Halka karşı yüzünü ekşitme (Kılınç, 2006: 233)!

İnsan, yaptığı işlerde ve başkalarıyla kurmuş olduğu sosyal, ticari, resmi vb. ilişkilerde dürüstlükten ayrılmamalıdır. Aksi durumda toplum tarafından kabul görmeyerek dışlanır. Sultan II. Kılıç Arslan da oğluna doğruluktan ayrılmamasını vasiyet ederek ondan, lider olmanın vasıflarından da bir olan dürüstlük değerine her ne olursa olsun bağlı kalmasını istemiştir.

Sultan II. Murat'ın Vasiyetnamesinde Dürüstlük Değeriyle İlgili Bulgular ve Yorum

Sultan II. Murat, vasiyetnamesin bazı yerlerinde vasiyetnameyi uygulayacak olanları uyarıp, bıraktığı vasiyete uyulmasını vasiyetinin dışında hareket edilmemesini isteyerek dürüstlük değerine işaret etmiştir. Vasiyetnamede dürüstlük değerinin işlendiği bölümler şöyledir.

...ve vasiyet etti ki her kim ki Osmanlı memleketinde ulu vezir olur bu anılan malları anılan şartlara göre masraflarına harcamaya ve anılan vasiyeti yerine getirmeye görevli olsun. Ve o vakit bursa şehrinde her kim ki kadı ve naib olursa ve medresemde her kim ki müderris olursa bu anılan vasiyetleri anılan görevlinin yerine getirmesine baksınlar. Yardımı esirgemesinler. Her kim ki bu anılan vasiyetleri görevlinin yerine getirmesine mani olursa ve anılan şartlardan birini değiştirecek olursa Allahü Teâlâ'nın ve bütün yaratılmışların laneti onun üzerine olsun (Uzunçarşılı, 1958: 3).

Vasiyetnamenin son bölümünde, mal varlığının söylemiş olduğu şekilde dağıtılmasını isteyen Sultan II. Murat, Veziriazamı vasi, Bursa kadısı ve naibi ile Bursa'daki medresenin müderrisini nazır olarak görevlendirmiştir. Ancak dürüst davranmaları ve vasiyetnamenin değiştirilmemesi ve bozulmaması hususunda uyarılarda bulunmuştur. Bu söylemler dürüstlük değerinin önemini ortaya koymaktadır çünkü bir kimsenin dürüstlük değerine aykırı davranışlarda bulunması kişiler arasındaki ilişkilerin zarar görmesine sebep olur. Bu durum insanların birbirine olan güvenini ortadan kaldırarak güvensiz bir toplumun temellerini atar.

4.1.8. Estetik-Sanat Değeri

Kül Tigin Abidesi'nde Estetik-Sanat Değeriyle İlgili Bulgular ve Yorum

Güney Yüzü

Göktürkler, dil ve edebiyatın yanı sıra sanat alanında da gelişme göstermiştir. Hun devrinde sanat eserlerini çoğunlukla toprak altından çıkarılan eserler oluştururken Göktürklerde ise toprak üstündeki sunaklar, yazıtlar, heykeller değer kazanır. Özellikle Kül Tigin'in anıt mezarından kalanlar o devre ait önemli sanat eserlerindedir.

Her ne sözümlü varsa ebedi taşa vurdum. Ona bakarak bilin... Ben ebedi taşa yontturdum... Çin kağanından resimci getirdim, resimlettim. Benim sözümlü kırmadı. Çin

kağanının maiyetindeki resimciyi gönderdi. Ona bambaşka türbe yaptırđım. İçine dışına bambaşka resim vurdurdum. Taş yontturdum. Gönüldeki sözümü vurdurdum (Ergin, 2015: 39)

4.1.9. Fedakârlık-Fedakâr Olma Değeri

Fedakârlık “özveri” anlamına gelmektedir. İnsanların ben merkezli düşünce tarzını benimsediğı, bireyin arzu ve isteklerinin ön plana alındığı günümüzde fedakârlık değerinin ihmal edildiğı görülmektedir. Huzurlu toplumların inşa edilmesi ancak fedakârlık değerine sahip bireylerin varlığı ile mümkündür. Bu açıdan fedakârlık değeri üzerinde durulması ve bireylere kazandırılması gereken değerlerden biri olarak görülmektedir.

Kül Tigin Abidesi’nde Fedakârlık-Fedakâr Olma Değeriyle İlgili Bulgular ve Yorum

Doğru Yüzü

Göktürk abideleri incelendiğinde liderlerin yaptığı fedakârlıkların daha çok dolaylı olarak anlatıldığı görülür. Nitekim Abidelerde Bilge Kağan ve kardeşi Kül Tigin’in Türk milletinin özgür bir yaşam sürmesi için vermiş olduğu mücadeleler anlatılmaktadır. Bilge Kağan Abidesi’nde, fedakâr olma değerinin doğrudan bir anlatımla şöyle işlendiğı görülür:

*Babamızın, amcamızın kazanmış olduğu milletin adı sanı yok olmasın diye,
Türk milleti için gece uyumadım, gündüz oturmadım (Ergin, 2015: 51)*

Abide’de geçen bu cümleler, liderlerde bulunması gereken özelliklerden bir olan fedakârlık değerine vurgu yapmaktadır. Bir devletin bekası yetenekli, ileri görüşlü ve hepsinden de önemlisi fedakâr liderlere sahip olması ile mümkündür. Bilge Kağan, kendisine emanet olarak bırakılan milletin huzur içinde yaşaması ve tarih sahnesinden silinip gitmemesi için “gece uyumadım, gündüz oturmadım” ifadesiyle yapmış olduğu fedakârlığı dile getirmiştir. Benzer ifadeler Bilge Kağan Abidesi’nde de bulunduğundan tekrara düşmemek amacıyla Bilge Kağan Abidesi, fedakârlık değeri kapsamında değerlendirilmeyecektir.

4.1.10. Gelenek-Töre Değeri:

TDK'ye göre “Bir toplulukta benimsenmiş, yerleşmiş davranış ve yaşama biçimlerinin, kuralların, görenek ve geleneklerin, ortaklaşa alışkanlıkların, tutulan yolların bütünü, adet” anlamlarına gelen töre, İslamiyet öncesi Türk devletlerinde, devlet yönetiminde ve sosyal hayatın düzenlenmesinde önemli bir yere sahiptir. Töre kurallarının uygulanmasından ise Türk yöneticileri sorumlu tutulmaktadır. Yazılı olmayan bu kurallardan oluşan töre, inançlar etrafında şekillendiğinden toplum tarafından da kabul görmüş ve uygulanmıştır. Gelenek-töre değeri bir toplumda huzurun sağlanması ve devamında çok önemlidir. Bu bilinçle abidelerde gelenek-töre değeri sıklıkla işlenmiştir. Türklerin İslamiyet'i kabulünden sonra da varlığını sürdüren töre anlayışı Sultan vasiyetnamelerinde de yer almıştır.

Sultan vasiyetnamelerinde gelenek-töre değeri ile ilgili olarak şu ifadeler geçmektedir.

Kül Tigin Abidesi'nde Gelenek-Töre Değeriyle İlgili Bulgular ve Yorum

Doğu Yüzü

Bilgili Kağan imiş... Onun için ili öylece tutmuş tabii. İli tutup töreyi düzenlemiş (Ergin, 2015: 41).

Babam kağan öylece ili, töreyi kazanıp uçup gitmiş (s.47) Türk, Oğuz beyleri, milleti işitin: Üstte gök basmasa, altta yer delinmese, Türk milleti, ilini töreni kim bozabilecekti (s.49)?

Bunca töreyi kazanıp küçük kardeşim Kül Tigin öylece vefat etti (s.51).

Abidelerde geçen gelenek-töre değeri ile ilgili bu ifadelerden; millet olmanın, bağımsız olmanın temelini törenin tanziminden geçtiği anlaşılmaktadır. Törenin tanziminde ise Türk kağanının (yöneticisinin) sorumlu olduğu ifade edilmektedir. Törenin korunması ve devam ettirilmesi ise “üstte gök basmasa, altta yer delinmese” ifadeleriyle ebedi bir vazife olarak görülmektedir.

Bilge Kağan Abidesi'nde Gelenek-Töre Değeriyle İlgili Bulgular ve Yorum

Doğu Yüzü

Babam kağan on yedi erle dışarı çıkmış... Türk töresini bırakmış milleti, ecdadımın töresince yaratmış, yetiştirmiş... Babam kağan öylece ili, töreyi kazanıp, uçup gitmiş. Babam kağan için ilkin Baz Kağanı babal olarak dikmiş (Ergin, 2015: 69-71).

Törenin millet tarafından terk edilmesi hoş görülmemekte, bu durum karşısından mücadele edilerek törenin yeniden tanzimi teşvik edilmektedir.

Sultan I. Murat'ın Vasiyetnamesinde Gelenek-Töre Değeriyle İlgili Bulgular ve Yorum

*Bana hayır dualar dermeye çalış,
Cömertlik, adalet töresine alış.*

Türlerin İslamiyet'i kabulünden sonra da varlığını devam ettiren töre anlayışıyla Sultan I. Murat'ın vasiyetnamesinde de karşılaşırız. Sultan I. Murat, kendisine hayır duaları etmesini istediği oğluna devlet yönetiminde töreye uygun hareket etmesi vasiyetinde bulunmuştur. Vasiyetin bu bölümü, cömertlik ve adalet değerlerinin Türk töresindeki önemine işaret etmesi bakımından oldukça önemlidir.

4.1.11. İleri Görüşlülük Değeri

İleri görüş “daha sonra olabilecekleri düşünme işi, vizyon” anlamlarına gelirken ileri görüşlülük “ileri görüşlü olma” olarak tanımlanır (TDK). Bir toplumu oluşturan bireylerin ileri görüşlü olmaları kendi kişisel hayatları için gereken değerlerden biridir ancak daha da önemlisi o topluma yöneticilik yapan liderlerin mutlaka sahip olması gereken bir değerdir (Kardaş, 2015b: 65). Yöneticilerin aldığı kararların tüm halkın kaderini etki etmesi ileri görüşlü olma değerinin önemini ortaya koymaktadır. Abidelerde ileri görüşlülük değerinin işlendiği bölümler şunlardır:

Kül Tigin Abidesi'nde İleri Görüşlülük Değeriyle İlgili Bulgular ve Yorum Güney Yüzü

Çin milletinin sözü tatlı, ipek kumaşı yumuşak imiş, tatlı sözle, yumuşak ipek kumaşla aldatıp uzak milleti öylece yaklaştırmış. Yaklaştırdığı konduktan sonra kötü şeyleri o zaman düşünürmüş... Tatlı sözüne, yumuşak ipek kumaşına aldanıp çok çok, Türk milleti öldün; Türk milleti öleceksin! Güneyde Çogay ormanına, Tögültün ovasına konayım dersen, Türk milleti, öleceksin... Ötüken ormanında oturursan ebediye il tutarak oturacaksın (Ergin, 2015: 37).

Abidede Bilge Kağan'ın ağzından ifade edilen bu cümleler Türk kağanının ileri görüşlülüğünü belirtmektedir. Yukarıda da ifade edildiği gibi lider, aldığı kararlarla tüm

toplumun kaderine etki ederler. Bu cümlelerde, Türk toplumunun yok olup gitmesine engel olmak amacıyla bazı uyarılarda bulunulduğu görülmektedir. Bu uyarılar yapılırken geçmişte yaşananların dikkate alınması ve bazı kişilerin aldatıcı sözlerinin altında farklı amaçların yattığının belirtilmesi gibi hususlar ileri görüşlülük değeri ile yakından ilgilidir.

Bilge Kağan Abidesi'nde İleri Görüşlülük Değeriyle İlgili Bulgular ve Yorum

Kuzey Yüzü

Türk Beylerim, Türk milletim... kazanıp... bu kağanından, bu beylerinden... suyundan ayrılmazsan, Türk milleti, kendin iyilik göreceksin, evine gireceksin, dertsiz olacaksın (Ergin, 2015: 93-95).

Abidenin bu bölümünde bazı sözcüklerin silinmiş olması nedeniyle ifade eksiklikleri bulunmaktadır. Bu eksikliklere rağmen Türk kağanının, milletin iyiliği konusunda ileri görüşlülük değeri kapsamındaki uyarıları dikkat çekmektedir.

4.1.12. Liderlik, Lider Olma Değeri:

Liderler, bir milletin devlet olma bilinciyle bir araya gelmesi ve güçlenmesinde önemli bir rol oynarlar. Bu durum liderlerin ülke çıkarlarının korunmasında ve diğer milletlerin saldırılarına tedbirler alınmasında akıllı kararlar almasını ve liderlik meziyetlerini göstermesini zorunlu kılar. Türk devletleri kabiliyetli iler görüşlü liderler önderliğinde ülkelerini muhafaza ederek, yeni yerler fethedip buldukları bölgede büyü bir güç haline gelmişlerdir. Göktürk Abideleri'nde de liderlerin gösterdikleri başarılar vurgulanarak, Türk halkının tanzimini sağladıkları dile getirilmiştir. Liderlik ve lider olmayla ilgili Abide'de geçen ifadeler şunlardır:

Kül Tigin Abidesi'nde Liderlik-Lider Olma Değeriyle İlgili Bulgular ve Yorum

Güney Yüzü

Bunca milleti hep düzene soktum. O şimdi kötü değildir. Türk kağanı Ötüken ormanında oturursa ilde sıkıntı yoktur (Ergin, 2015: 35).

Bilge Kağan dağınık bir halde bulunan Türk kavimlerini bir çatı altında toplayarak düzenli bir yapıya kavuşturmuştur. Milletine, dışarıdan gelebilecek tehlikeleri en aza indirmek için stratejik bir yer olarak Ötüken ormanını seçmiş ve buranın tehlikelerden uzak bir bölge olduğunu dile getirmiştir. Ayrıca Türk halkına Ötüken ormanında oturmayı vasiyet etmiş ve Türk halkının bu bölgede oturduğu

takdirde sıkıntılardan uzak olacağını ifade etmiştir. Abidenin bu bölümünde liderlerin aldığı kararlarla milletini bir arada tutmayı ve dışarıdan gelebilecek tehlikelerden korumayı sağladığı görülmektedir. Bu durum liderlik değerinin bir milletin devamında ve güvenliğinde oynadığı role dikkat çekmektedir.

İl tutacak yer Ötüken ormanı imiş. Bu yerde oturup Çin milleti ile anlaştım. Altını, gümüşü, ipeği ipekliyi sıkıntısız öylece veriyor (s. 37).

Ötüken ormanının stratejik olarak il tutmaya elverişli bir yer olduğunun tekrarlandığı bu ifadelerde, liderlerin aldığı doğru kararların milletin güvenliğini sağlamadaki önemi de vurgulanmaktadır. Bir milletin güvenliği ne kadar önemliyse o milletin refah içinde yaşaması da en az o kadar önemlidir. Bilge Kağan, halkının refah içinde yaşaması için Çin milleti ile bir anlaşma yapmış, bu anlaşmanın sonucunda Çin'den altın, gümüş ve ipek gibi değerli mallar aldığını dile getirmiştir. Bu ifadeler liderlik değerinin önemini bir kez daha ortaya koymaktadır. İyi bir lider, milletin güvenliği ve refahını sağlayan liderdir çünkü güven içinde olmayan ve maddi olarak sıkıntı çeken toplumların başkaldırması kaçınılmazdır.

Türk milleti, tokluğun kıymetini bilmezsin. Açlık tokluk düşünmezsin. Bir doysan açlığı düşünmezsin. Öyle olduğun için, beslemiş olan kağanının sözünü almadan her yere gittin. Hep orda mahvoldun, yok edildin. Orda geri kalanınla her yere hep zayıflayarak, ölerek yürüyordun. Tanrı buyurduğu için, kendim devletli olduğum için, kağan oturdum. Kağan oturup aç, fakir milleti hep toplattım. Fakir milleti zengin kıldım. Az milleti çok kıldım (s.37-39)

Bir toplumu birlik ve beraberlik içinde tutan lideridir. Liderinin sözüne aykırı davranışlarda bulunan toplumların birlik ve beraberlik içinde rahat bir yaşam sürmeleri söz konusu olamaz. Abidenin bu bölümünde liderlik değerinin önemini dile getiren ifadeler kullanılmıştır. Bilge Kağan örnek bir liderlik sergileyerek muhtaç durumda olan halkına sahip çıkarak onların zarar görmesini engellemiş ve milletini refaha ulaştırmıştır.

Doğu Yüzü

Varlıklı, zengin millet üzerine oturmadım. İşte aşsız, dışta elbisesiz; düşkün, perişan milletin üzerine oturdum. Küçük kardeşim Kül Tigin ile konuştuk.

Babamızın, amcamızın kazanmış olduğu milletin ad sanı yok olmasın diye Türk milleti için gece uyumadım, gündüz oturdum. Küçük kardeşim Kül Tigin ile iki şad ile öle yite kazandım (Ergin, 2015: 51).

Bir milletin güçlü olması ve huzur içinde yaşamını sürdürebilmesinde en büyük sorumluluk, o milletin yöneticilerine düşmektedir. Bilge Kağan'ın “*Gece uyumadım, gündüz oturdum.*” ifadesi bu sorumluluğun bilinciyle hareket ettiğini göstermektedir. Bu ifadeler bir liderde olması gereken özellikleri de veciz bir şekilde dile getirmektedir. Unutulmamalıdır ki bir toplum lideri ile güçlüdür.

Bilge Kağan Abidesi'nde Liderlik-Lider Olma Değeriyle İlgili Bulgular ve Yorum Doğu Yüzü

Üstte mavi gök, altta yağız yer kıldıkta, kişi arasında insanoğlu kılınmış. İnsanoğlunun üzerine ecdadım Bumin Kağan, İstemi Kağan oturmuş. Oturarak Türk milletinin ilini, töresini tutuvermiş, düzene sokuvermiş (Ergin, 2015: 65).

Tanrı buyurduğu için, devletim, kismetim var olduğu için ölecek milleti diriltip besledim. Çıplak milleti elbiseli kıldım. Fakir milleti zengin kıldım. Az milleti çok kıldım (s.75).

Ben küçük kardeşimle beraber böyle başa geçip kazanmasam Türk milleti ölecekti, yok olacaktı (s.81).

Liderlik ve lider olma değeri ile ilgili Abide'de geçen ifadeler incelendiğinde Türk liderlerinin milletleri tanzim ederek huzuru sağladığı ve halkına kimseye bağımlı olmadan yaşama imkânı sundukları görülmektedir.

Abide'de daha sonra gelecek olan liderlere de tavsiyelerde bulunulmuştur. Türk liderleri, diğer milletlerin (Çin) oyununa gelmemesi konusunda uyarılırken ülkesinin bağımsızlığını istiyorsa akıllı ve doğru kararlar alması yönüyle de teşvik edilmiştir. Abide'de liderlikle ilgili önemli bilgilere yer verilerek daha önce yapılan hatalara düşülmemesi gerektiği vurgulanmaktadır. Aynı zamanda liderlerin, yönettikleri halkın bekasını sağlamakla görevli oldukları için gece gündüz demeden çalışarak halka hizmet etme bilinciyle hareket etmeleri istenmektedir.

II. Kılıç Arslan'ın Vasiyetnamesinde Liderlik-Lider Olma Değeriyle İlgili Bulgular ve Yorum

Sultan II. Kılıç Arslan, Türk devlet anlayışı gereğince ülkeyi on bir oğlu arasında taksim etmiştir (Turan: 2011: 242). Ancak kendisinden sonra tahta

Keyhüsrev'in geçmesini vasiyet etmiştir. Bu tercihinin gerekçesini vasiyetinde şöyle açıklamıştır.

Tahta senden daha elverişli kimseyi ve tacıma senden daha layık olanı görmüyorum. Seni kardeşlerin arasından bundan dolayı seçtim. Şahlık vasıflarını ancak sende buldum (Kılınç, 2006: 233).

Bu tercihin altında yatan sebep Keyhüsrev'in liderlik vasıflarını taşıyor olmasıdır. Bir devlet ancak liderlik vasıflarına sahip iyi bir yöneticiyle gelişip, güçleneceği gibi vasıfsız liderlerin elinde de yok olmaya mahkûmdur. Bu durumun bilinciyle hareket eden Sultan II. Kılıç Arslan, devletin bekasını oğlu Keyhüsrev'de görmüştür. Vasiyetnamede verilen bu karar Sultan'ın liderlik değerini benimsenmiş ve tatbik etmiş olduğunu gösterir.

Vasiyetnamede liderlik ile ilgili geçen diğer bir ifade de şöyledir:

Mülk sahipsiz, şehir büyüksüz olmaz. Biri göçer, öteki yerine geçer. Cihan başsız olmaz (s.233-234).

Bu cümle, toplumların bir lidere ihtiyaç duyduğunu ve ancak liderleriyle var olacağını çok çarpıcı bir şekilde anlatır.

Osman Gazi'nin Vasiyetnamesinde Liderlik-Lider Olma Değeriyle İlgili Bulgular ve Yorum

Osman Gazi vasiyetnamesinde “*Sana itaat edenleri hoş tutasun*” ifadesiyle bir liderde bulunması gereken özellikler üzerinde durmuştur. Her toplum kendisine liderlik yapandan iyi davranışlar bekler. Bu durum liderlerin, liderlik yaptığı toplumlara karşı iyi muamelede bulunmasının önemine işaret eder. Vasiyetnamede liderlikle ilgili geçen bir diğer ifade ise “*Memleket işlerini noksansız gör*” cümlesidir. Bu ifade ise liderlerin, liderlik yaptığı toplumların işleri hususunda hassas davranmaları gerektiğine vurgu yapmaktadır.

4.1.13. Milli Birlik ve Beraberlik Değeri

Millet olma bilinci, milli kültürünün oluşumu ve bu milli kültürün sonraki nesillere aktarımında önemli bir yere sahiptir. Bu bilinç, milleti oluşturan fertlere ayrı ayrı sorumluluklar yükleyerek oluşumdan ziyade sürekliliği ifade etmektedir (Aydın,

2016: 273). Bir topluluğun millet olma yetisine kavuşabilmesi ancak ortak değerler etrafında bir araya gelerek özgür bir hayat sürme mücadelesi verebildiği ölçüde mümkündür (Kardaş, 2015a: 142). Millet olma değeri etrafında bir araya gelen toplumlar, tarih boyunca varlığını sürdürmüşken bu değerden yoksun toplumların tarih sahnesinden silinip gittikleri görülmektedir. Bu değer bilincinde olan sultanlar vasiyetnamelerinde milli birlik ve beraberliğin önemiyle ilgili çeşitli öğütler vermişlerdir.

Kül Tigin Abidesi'nde Milli Birlik ve Beraberlik Değeriyle İlgili Bulgular ve Yorum

Göktürk Abideleri'nde milli birliğin önemini anlatan birçok ifade yer almaktadır.

Güney Yüzü

Türk milleti, tokluğun kıymetini bilmezsin. Açlık tokluk düşünmezsin. Bir doysan açlığı düşünmezsin. Öyle olduğun için, beslemiş olan kağanının sözünü almadan her yere gittin. Hep orda mahvoldun, yok edildin. Orda, geri kalanınla her yere hep zayıflayarak, ölerek yürüyordun (Ergin, 2015: 37-39).

Abidenin bu cümlelerinde Bilge Kağan, sözünü dinlemeyip milli birlik bilincinden uzaklaşan Türklerin, farklı bölgelere göç ettiğinden ve durumun Türk halkının zayıflamasına yol açtığından bahsetmiştir. Bu cümleler millet olma bilinci değerine sahip olmayan toplulukların varlıklarını sürdürmeyeceğini veciz bir şekilde özetlemektedir.

Doğu Yüzü

Üstte mavi gök, altta yağız yer kılındıkta, ikisi arasında insanoğlu kılınmış. İnsanoğlunun üzerine ecdadım Bumin Kağan, İstemi Kağan oturmuş. Oturarak Türk milletinin ilini, töresini tutuvermiş, düzenleyivermiş (Ergin, 2015: 41).

Doğuda Kadirkan ormanını aşarak milleti öyle kondurduk, öyle düzene soktuk. Batıda Kengü Tarman'a kadar Türk milletini öyle kondurduk, öyle düzene soktuk. O zamanda kul kullu olmuştu. Cariye cariyeli olmuştu. Küçük kardeş büyük kardeşini bilmezdi, oğlu babasını bilmezdi. Öyle kazanılmış, düzene sokulmuş ilimiz, töremiz vardı. Türk, Oğuz Beyleri, milleti işitin: Üstte gök basmasa, altta yer delinmese, Türk milleti, ilini töreni kim bozabilecekti (s.49)?

Bu cümlelerde, millet olma bilincinin temelini oluşturan “töre” kavramının öneminden bahsedilmiştir. Bilindiği üzere töre, Türk kültüründe önemli bir yere

sahiptir. Türk toplumlarında devlet yönetiminden toplumsal hayata kadar töreden bağımsız hareket edilmesi söz konusu olamaz. Göktürk Abideleri'nde de töre kavramı sıklıkla işlenmiştir. Töreye aykırı hareketin olumsuz sonuçları dile getirilirken halkın töresine bağlı hareket etmesi durumunda ise hiçbir kuvvetin Türk milletine zarar veremeyeceği dile getirilmiştir.

Bilge Kağan Abidesi'nde Milli Birlik ve Beraberlik Değeriyle İlgili Bulgular ve Yorum

Doğu Yüzü

Bilge Kağan, ömrü boyunca milli birliği sağlamak için mücadele vermiş, milli birliğin kaybedildiği zamanlarda halkın içine düştüğü durum abidelerde tekrar tekrar dile getirmiştir.

... Hepsi yedi yüz er olmuş. Yedi yüz er olup ilsizleşmiş, kağansızlaşmış milleti, cariye olmuş, kul olmuş milleti, Türk töresini bırakmış milleti, ecdadımın töresince yaratmış, yetiştirmiş (Ergin, 2015: 69).

Bu cümlelerde, töresini bırakmış milletin başına gelen kötü durumlardan bahsedilmiştir. Bu duruma isyan eden Türk kağanı, topladığı erlerle beraber mücadele ederek törenin tanzimini sağlamıştır.

Göktürk Abideleri, millet olma değeri açısından ele alındığında bu değerın millet olma bilinci ve töre ile ilişkili olduğu görülür. Türk toplulukları millet olma bilincinden uzaklaşarak, töreye aykırı hareket ettiği dönemlerde Çin esareti altında yaşamak zorunda kalmıştır. Bu esaret dönemleri abidelerde dile getirilerek milli birlik ve beraberlik değeri önemi anlatılmıştır. Günümüzde milli birlik ve beraberliğini kaybeden toplumların içe düştükleri acı durum bu değeri bir toplumu bir arada tutan en önemli dinamik olduğunu gözler önüne sermektedir. Bu nedenle yeni yetişen nesillere bu değeri önemi kavratılan bir eğitim anlayışı gereklidir.

4.1.14. Sadakat-Sadık Olma Değeri

Sadakat, "içten bağlılık" anlamının yanı sıra "sağlam ve güçlü dostluk" anlamlarına da gelir. Sadakat, büyük devlet olma yolunda bir milletin, içselleştirmesi gereken değerlerden biridir çünkü büyük devlet olmak için ailesine, milletine ve devletine karşı sadık bireyler yetiştirmek gerekir (Kardaş, 2015b: 66). Milletleri bir arada tutan ve dışarıdan gelebilecek tehlikeleri engelleyen değerlerden biri de sadakat

değeridir. Bireylerin yakın ilişki içerisinde olduğu ailelerine, arkadaşlarına, devletine karşı sadık olması bu yönüyle çok önemlidir. Aksi takdirde bir milleti dışarıdan yıkamayan düşmanlar, o milleti içeriden yıkmaya yoluna girişecek ve bireyler arasındaki sadakatsizlikten faydalanmaya çalışacaktır.

Kül Tigin Abidesi'nde Sadakat –Sadık Olma Değeriyle İlgili Bulgular ve Yorum Güney Yüzü

Türk toplulukları, kut anlayışı gereğince kağanların devlet yönetme yetkisini Tanrı'dan aldıkları inancına sahip oldukları için onlara sadakat gösterme konusunda daima hassas davranmışlardır.

Şimdiki Türk milleti, beyleri, bu zamanda itaat eden beyler olarak mı yanılacaksınız (Ergin, 2015: 39)?

Abidenin bu bölümünde Bilge Kağan, Göktürk Devletine bağlı beyleri ve milleti sadakat değerine bağlı kalmaları yönünde uyarmaktadır. Bu bağlılık dışarıdan gelen tehlikelere karşı devleti güçlü tutacaktır.

Bilge Kağan Abidesi'nde Sadakat-Sadık Olma Değeriyle İlgili Bulgular ve Yorum Doğu Yüzü

Türkiş kağanı Türküm, milletim idi. Bilmediği için bize karşı yanlış hareket ettiği, ihanet ettiği için kağanı öldü, buyruğu, beyleri de öldü. On Ok kavmi eziyet gördü... Kağan adını burada biz verdik. Kız kardeşim prensesi verdik. Kendisi ihanet etti, kağanı öldü, milleti cariye, kul oldu (Ergin, 2015: 72-73).

Yapılan iyiliklerin bilinmesi ve unutulmaması sadakat değerine sahip insanların niteliklerindedir. Bu cümlelerde kendisine yapılan iyiliklere karşın ihanette bulunan kavmin düştüğü kötü durum anlatılmıştır. Ayrıca bireyler ve toplumlar arası ilişkilerde sadakatin önemi vurgulanmıştır.

Sultan II. Kılıç Arslan'ın Vasiyetnamesinde Sadakat-Sadık Olma Değeriyle İlgili Bulgular ve Yorum

Sultan II. Kılıç Arslan, vasiyetnamesinin son kısmında devlet ileri gelenlerinden oğlu Keyhüsrev'e karşı sadık olmalarını ister.

Ben Keyhüsrev'e tahtımı veriyorum. Devlet kapısını ona açtım. Tahtıma varis buldum. Size, ona itaat etmek ve ardından yürümek düşer (Kılınç, 2006: 244).

Devlet yönetiminde önemli olan hususlardan biri de sadakattir. Bir lider, kendisine sadık yardımcılara sahip olduğu ölçüde güçlüdür. Günümüzde kaybolan değerlerden biri olan sadakat, birbirine güvenmeyen bireylerden oluşan bir toplum meydana getirmektedir. Bu sorun ancak sadakat değerini benimsemiş ve hayatına tatbik eden bireylerin yetiştirilmesi ile aşılabılır.

4.1.15. Saygı Değeri

“Değeri, üstünlüğü, yaşlılığı vb. dolayısıyla bir kimseye, bir şeye karşı dikkatli, özenli, ölçülü davranmaya sebep olan sevgi duygusu, hürmet, ihtiram” (www.tdk.gov.tr) gibi anlamlarına gelen saygı, bireyler arası ilişkilerde anlam kazanır. Yani, tanımdan da anlaşılacağı üzere saygı değerinin özünde insan sevgisi yer alır. Evrensel bir değer olan saygı, bireylerin birbirlerini anlamasına yardımcı olur, dolayısıyla da bireyler arasında sağlıklı bir iletişim kurulmasında önemli bir rol oynar (Özdemir, 2017: 9-10). Toplumlarda aileden başlayıp devlete uzanan tüm kurumlar saygı değeri üzerine kuruludur. Emiroğlu’na göre (2010: 144) insanların birbirini sevmesi zorunlu olmamakla beraber birbirlerine karşı saygı göstermeleri gerekmektedir. Bu durum saygının, sevgi kavramından dahi öncelikli olduğu ve sevgiyi değerli ve anlamlı kıldığı sonucunu ortaya çıkarır.

Saygı, genel olarak karşılıklı bir değerdir çünkü insanlara saygı gösterdiğiniz ölçüde onlardan saygı görürsünüz. Bazı durumlarda ise karşılıksız saygı göstermek gerekebilir örneğin halkın devlete gösterdiği saygı karşılıksız bir saygıdır çünkü bu tip bir saygı davranışında devletin büyüklüğünün, değerliliğinin halk tarafından onaylanması söz konusudur (Emiroğlu, 2010: 144).

Sultan vasiyetnamelerinde yer verilen saygı değeri, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından 2018 yılında yayımlanan ve 2018-2019 eğitim öğretim yılında uygulamaya konulan Türkçe Dersi Öğretim Programı’nda geçen kök değerlerden biridir.

Sultan vasiyetnamelerinde saygı değeri ile ilgili olarak şu ifadeler geçmektedir.

Kül Tigin Abidesi’nde Saygı Değeriyle İlgili Bulgular ve Yorum

Doğu Yüzü

Küçük kardeş büyük kardeşini bilmezdi, oğlu babasını bilmezdi (Ergin, 2015: 49). Bu cümlede saygı değerinin yok olduğu ve bu nedenle toplumsal düzenin ortadan kalktığı ifade edilmiştir. Toplumsal düzenin sağlıklı bir şekilde yürütülmesi için bireyler arası ilişkilerin saygı değeri üzerine kurulması gerekir. Nitekim bu cümlemin devamında

öyle kazanılmış, düzene sokulmuş ilimiz, töremiz vardı (s.49) denilerek saygı değeri üzerine inşa edilmiş bir toplumun düzen içinde olduğu vurgulanmıştır.

Sultan II. Kılıç Arslan Vasiyetnamesinde Saygı Değeriyle İlgili Bulgular ve Yorum

Sultan II. Kılıç Arslan'ın vasiyetnamesinde dikkat çeken değerlerden biri de saygıdır. Sultan, kendisinden sora tahta oturacak olan oğlu Keyhüsrev'e bu değeri ihtiva eden şu vasiyetlerde bulunmuştur.

Halka karşı yüzünü ekşitme! Yeryüzünde gururla yürüme çünkü Allah mağrurları sevmez (Kılınç, 2006: 233).

Liderlik, yüklemiş olduğu sorumluluğun dışında saygı, değer gibi nefsi okşayan davranışları da beraberinde getirir. Sultan II. Kılıç Arslan bu durumun farkında olduğundan oğlunun gurura kapılıp kendini halktan üstün görmemesini ve halka karşı devamlı saygılı davranmasını vasiyet etmiştir. Bu örnek bireylerin birbirlerine karşı saygılı olmaları gerektiğini, bireyin üstün vasıflara ya da görevlere sahip olmasının başkalarına karşı saygısız davranabileceği anlamına gelmediğini anlatması bakımından önemlidir.

4.1.16. Sorumluluk Alma Değeri

Sorumluluk “kişinin kendi davranışlarını veya kendi yetki alanına giren herhangi bir olayın sonuçlarını üstlenmesi, mesuliyet” (www.tdk.gov.tr) anlamlarında kullanılmaktadır. Toplumsal düzenin sağlanmasının ve devam ettirilmesinin şartlarından biri de sorumluluk bilinci değeridir. Bu değer, toplumu oluşturan bireylere küçük yaşlarda kazandırılması çok önemlidir çünkü sorumluluk duygusu kişilik gelişiminde de önemli bir yere sahiptir. Çocuklara, küçük yaşlardan başlanarak verilen görevler sorumluluk bilinci geliştirmesinde faydalı olacaktır. Nitekim sorumluluk bilinciyle yetiştirilen bireyler daha mutlu, huzurlu ve düzenli bir hayat sürmenin yanı sıra toplumsal ilişkilerde de başarı göstermektedir. Bireysel faydalarına ek olarak düzenli bir toplumun temelleri de bireysel sorumluluk bilinci taşıyan fertlerin bir araya gelmesiyle mümkündür. Bu sebeple çocuklara sorumluluk bilincinin kazandırılması gerekli görülmektedir.

Sultan vasiyetnamelerinde yer verilen sorumluluk değeri, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından 2018 yılında yayımlanan ve 2018-2019 eğitim öğretim yılında uygulamaya konulan Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda geçen kök değerlerden biridir.

Sultanlar bir devletin yönetiminden sorumlu oldukları için sorumluluk değerini benimsemiş ve bu değeri vasiyetnamelerinde yoğun olarak işlemişlerdir. Sultan vasiyetnamelerinde sorumluluk alma değeri ile ilgili ulaşılan bilgiler şunlardır.

Kül Tigin Abidesi'nde Sorumluluk Alma Değeriyle İlgili Bulgular ve Yorum Güney Yüzü

...Öyle olduğun için, beslemiş olan kağanının sözünü almadan her yere gittin. Hep orda mahvoldun, yok edildin (Ergin; 2018: 39).

Devlet yönetiminden sorumlu olan Türk kağanlarının görevlerinden biri de halkını her türlü tehlikelerden uzak tutmaktır. Bu cümlelerde halkın kendisini korumaya çalışan Türk kağanının sözüne itibar edilmediği ve bu durumun halk üzerinde meydana getirdiği kötü sonuçlar anlatılmaktadır. Özetle bir toplumu oluşturan bireylerin sorumluluk alması gerektiği vurgulanmaktadır.

Kağan oturup aç, fakir milleti hep toplattım. Fakir milleti zengin kıldım. Az milleti çok kıldım (s.39).

Yöneticilerin, yönettikleri topluma karşı birçok sorumluluğu bulunmaktadır. Bu cümlelerde Bilge Kağan'ın sorumluluk değerine riayet ederek milletin maddi ihtiyaçlarını karşıladığı dile getirilmiştir.

Doğu Yüzü

Türk milleti için gece uyumadım, gündüz oturdum. Küçük kardeşim Kül Tigin ile iki şad ile öle yite kazandım (s.51).

Sorumluluk bilinci değerinin veciz bir şekilde anlatıldığı bu ifadeler, Türk kağanın taşıdığı sorumluluk bilincini göstermesinin yanı sıra günümüz yöneticilerine de güzel bir örnek teşkil etmektedir.

Sorumluluk almaktan çekinen bireylerin herhangi bir başarı elde etmesi mümkün olmayacağı gibi toplum tarafından da dışlanacağı gerçeği bu değer ne kadar önemli olduğunun bir göstergesidir.

Bilge Kağan Abidesi'nde Sorumluluk Alma Değeriyle İlgili Bulgular ve Yorum Doğu Yüzü

Türk milletinin adı sanı yok olmasın diye babam kağanı, annem hatunu yükselten Tanrı, il veren Tanrı, Türk milletinin adı sanı yok olmasın diye, kendimi o Tanrı kağan oturttu tabii (Ergin, 2015: 65).

Bu cümlelerde Türk yöneticilerin halka karşı taşıdığı sorumluluğa ek olarak Tanrı'ya karşı taşımış olduğu sorumluluğa da dikkat çekilmiştir. Türk tarihi ile ilgili yapılan araştırmalarda Türk kağanlarının Tanrı'dan aldığı güç ve sorumlulukla devleti yönettikleri ve yaptıkları işlerden Tanrı'ya karşı sorumlu oldukları bilinciyle hareket ettikleri görülür.

Sultan II. Kılıç Arslan'ın Vasiyetnamesinde Sorumluluk Alma Değeriyle İlgili Bulgular ve Yorum

Vasiyetnamelerin özünde sonradan gelecek olanlara bir sorumluluk yükleme durumu vardır. Sultan II. Kılıç Arslan da bıraktığı vasiyetnameyle oğluna bazı sorumluluklar yüklemiştir.

Allah'ın emaneti olan bu halkın başına seni geçiriyorum. Mülk ve canlarını sana emanet ediyorum (Kılınç, 2006: 233).

Elbette bir ülkeyi yönetmek alınabilecek en büyük sorumluluklardan biridir. Sultan II. Kılıç Arslan halkın mal ve can güvenliğini oğlu Keyhüsrev'e emanet ederek ona büyük bir sorumluluk vermiştir. Sorumluluk alan bireyler sorumluluğunu yerine getirmek için daha hassas davranma eğilimi gösterir. Bu nedenle çocuklara küçük yaşlarda alabileceği sorumluluklar vererek onları daha büyük sorumluluklara hazırlamalıyız.

Sultan I. Murat'ın Vasiyetnamesinde Sorumluluk Alma Değeriyle İlgili Bulgular ve Yorum

Sultan I. Murat'ın vasiyetnamesinde sorumluluk alma değeri dolaylı bir şekilde şöyle ifade edilmiştir:

*Sanma saltanatı sen ki rahattır!
Gerçekte bil ki her sıkıntıdır.*

Vasiyetnamesinde geçen bu beyitte kendisinden sonra saltanatı devralacak olan oğluna saltanatın rahat olmadığı, sıkıntılarla dolu olduğunu söyleyen Sultan I. Murat, dolaylı olarak saltanatın sorumluluk gerektiğini anlatmıştır. Böylece oğluna sorumluluk değeri bilinciyle hareket etmesi gerektiğini söylemiştir.

4.1.17. Vatanseverlik Değeri:

Bir milleti ayakta tutan ve diğer milletlerle sağlıklı ilişkiler kurmasını sağlayan değerlerden biri de vatan sevgisi değeridir. Bir toplum ancak vatan sevgisi değerini ön planda tutan bireylere sahip olduğu müddetçe varlığını devam ettirir. Sultan vasiyetnameleri incelendiğinde vasiyetnameyi bırakan Sultanların kendisinden sonra gelecek olan kişilerden vatanını seven ve onun için canını feda eden kişiler olmalarını vasiyet ettikleri görülür.

Sultan vasiyetnamelerinde yer verilen vatanseverlik değeri, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından 2008 yılında yayımlanan ve 2018-2019 eğitim öğretim yılında uygulamaya konulan Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda geçen kök değerlerden biridir.

Sultan vasiyetnamelerinde vatanseverlik değeri ile ilgili olarak şu ifadeler geçmektedir.

Kül Tigin Abidesi'nde Vatanseverlik Değeriyle İlgili Bulgular ve Yorum

Göktürk Abideleri, vatan sevgisi değeri ile ilgili anlatıların yoğun olarak işlendiği bir eserdir. Öyle ki verilen abidelerde anlatılan mücadelelerin temelinde vatan-millet menfaati sıklıkla vurgulanmaktadır. Günümüzde faaliyet gösteren kamu kurum ve kuruluşlarının da ana amacı vatana, millete hizmet etmektir. Bir toplumun bekası, o toplumu meydana getiren bireylerin vatan değerini benimsemeleri ve hayatlarına tatbik etmeleriyle doğru orantılıdır. Vatanın seven bireyler kendi çıkarlarını bir yana bırakıp milletin menfaatlerini gözetirler. Bu nedenle vatan sevgisi ile ilgili değerlerin eğitim-öğretim yoluyla tüm öğrencilere kazandırılması önemlidir. Bu değerın kazandırılması ise metinler aracılığı ile mümkün görülmektedir (Kardaş, 2015a, 2015b) Vatan sevgisi ile ilgili abidelerde geçen ifadelerden bazıları şunlardır:

Güney Yüzü

Bunca milleti hep düzene soktum. O şimdi kötü değildir. Türk Kağanı Ötüken ormanında oturursa ilde sıkıntı yoktur (Ergin, 2015: 35)

Bu cümlelerden, Türk kağanlarının görevlerinden birinin de vatan-millet menfaatini sağlamak olduğu anlaşılmaktadır. Vatan-millet menfaati için toplum düzeninin sağlanması ve güvenli bir yer olan “Ötüken” ormanın yurt tutulması gerekli görülmektedir.

Kağan oturup aç, fakir milleti hep toplattım. Fakir milleti zengin kıldım. Az milleti çok kıldım. Yoksa bu sözümde yalan var mı? Türk beyleri, milleti, bunu işitin! Türk milletini toplayıp il tutacağını burada vurdum (s.39)

Türk kağanının görevlerinden birinin de milletin refahını sağlamak olduğu bu cümlelerde açıkça ifade edilmiştir. Vatan sevgisi değerinin benimsendiği toplumlarda eşitliğin, dolayısıyla da refahın sağlandığı söylenebilir.

Bilge Kağan Abidesi ‘nde Vatanseverlik Değeriyle İlgili Bulgular ve Yorum

Doğu Yüzü

İnsanoğlunun üzerine ecdadım Bumin Kağan, İstemi Kağan oturmuş. Oturarak Türk milletinin ilini, töresini tutuvermiş, düzene sokuvermiş (s.65). Türk milleti yok olmasın diye, millet oldun diye, babam İltiriş Kağan’ı, Annem İlbilge Hatun’u göğün tepesinden tutup yukarı kaldırmıştır (s.69). O töre üzerine amcam kağan oturdu. Oturarak Türk milletini tekrar tanzim etti, tekrar besledi. Fakiri zengin kıldı, azı çok kıldı (s.71). Milleti besleyeyim diye... Ölecek milleti diriltip besledim. Çıplak milleti elbiseli kıldım. Fakir milleti zengin kıldım. Az milleti çok kıldım (s.75).

Abidelerde geçen bu ifadeler, Türk kağanlarının (yöneticilerinin) vatan sevgisi değerini benimsediklerini ve vatan-millet menfaatinin sağlanması hususunda çaba sarf ettiklerine işaret etmektedir.

Sultan II. Kılıç Arslan’ın Vasiyetnamesinde Vatanseverlik Değeriyle İlgili Bulgular ve Yorum

Sultan II. Kılıç Arslan da her Türk ve Türk-İslam yöneticisi gibi vatansever bir liderdi. Bu özelliği vasiyetnamesine şöyle yansıtmıştır:

Allah emaneti olan bu halkın başına seni seçiyorum. Mülk ve canlarını sana emanet ediyorum (Kılınç, 2006: 233).

Sultan II. Kılıç Arslan vatanı bir emanet olarak görmüştür. Emanete, sahip olduklarımızdan daha fazla önem veririz. Toplumumuzda yerleşen bu değer atasözlerimizde de karşılık bulmuştur “*Emanete hıyanet olmaz*” sözü emanetin önemini anlatması bakımından oldukça önemlidir. İşte bu nedenle Sultan kendisinden sonra tahta oturacak olan oğlu Keyhüsrev’den vatanı bir emanet olarak görmesini ve ona göre hareket etmesini istemektedir.

Vatan sevgisi, her vatandaşın küçük yaşlarda kazanması ve ömrü boyunca sahip çıkması gereken bir değerdir.

4.1.18. Vefakârlık-Vefakâr Olma Değeri

“Sevgiyi sürdürme, sevgi, dostluk bağlılığı” anlamlarında kullanılan vefa kelimesi insanlar arası ilişkilerin devamında çok önemlidir. Öyle ki bu değerden yoksun toplumlarda birlik ve beraberlikten söz edilemez. Vefa duygusuna sahip kişiler, vefakâr olarak nitelendirilir. Vefakârlık değeri, çağdaş toplumlarda yok olmaya başlayan değerlerden biridir. Bu açıdan vefakârlık değerinin önemini yeni nesillere kavratılması ve bu değere sahip insanlar yetiştirilmesi son derece önemlidir.

Sultan vasiyetnamelerinde vefakârlık-vefakâr olma değeriyle ilgili şu ifadeler geçmektedir:

Kül Tigin Abidesi’nde Vefakârlık Değeriyle İlgili Bulgular ve Yorum Kuzeydoğu Yüzü

Kül Tigin, Abisi Bilge Kağanla birlikte birçok mücadeleye girişmiş, ömrünün büyük bir kısmını savaş meydanlarında geçirmiştir. Bu nedenle Bilge Kağan ona karşı vefakâr bir tavır sergilemiş, onun yaptığı fedakârlıkları abidelerde ifade etmenin yanı sıra ölümünden sonra da ona karşı hep vefa duygusu hissetmiştir. Bu duygu abidelere şöyle yansımıştır. Abidede vefakârlık değeri ile ilgi çok dikkat çekici cümleler yer almaktadır. Bilge Kağan ile birlikte birçok mücadelede lider görevi gören Kül Tigin’in ölümü üzerinde anlatılanlar oldukça dikkat çekicidir.

Kül Tigin koyun yılında on yedinci günde uçtu. Dokuzuncu ay, yirmi yedinci günde yas töreni tertip ettik. Türbesini, resmini, kitabe taşına maymun yılında yedinci ay, yirmi yedinci günde hep bitirdik. Kül Tigin kendisi kırk yedi yaşında bulut çöktürdü... Bunca resimciyi Tuvgut vali getirdi (Ergin, 2015: 61).

Göktürk devletinin çevreden gelen tehlikelere karşı giriştiği bağımsızlık mücadelelerinde büyük görevler üstlenen Kül Tigin'in kırk yedi yaşında vefat etmesi Bilge Kağan'ı büyük bir üzüntüye sürüklemiştir. Öyle ki Bilge Kağan “*Görür gözüm görmez gibi, bilir aklım bilmez gibi oldu.*” diyerek Kül Tigin'in ölümünün kendisinde nasıl bir ruh haline neden olduğunu ifade etmeye çalışmıştır. Bilge Kağan, abidenin belli bölümlerinde Kül Tigin'in savaş zamanlarında gösterdiği kahramanlıkları anlatmaktadır. Kül Tigin'in göstermiş olduğu bu mücadeleler vefakârlık değerine uygun bir davranışla abidede karşılığını bulmuş, onun için yas töreni tertip edilmiş, türbe ve resim (heykel) inşa edilmiştir.

Bilge Kağan Abidesi'nde Vefakârlık-Vefalı Olma Değeriyle İlgili Bulgular ve Yorum

... (Çin milleti) bunca işi, gücü vermediğini düşünmeden, Türk milletini öldüreyim, kökünü kurutayım der imiş (DY, s.39).

Abidelerde de anlatıldığı üzere Göktürkler, belirli dönemlerde Çin esareti altında yaşamak zorunda kalmıştır. Esaret dönemlerinde Türkler, Çin İmparatorluğuna hizmet etmiştir ancak Çin İmparatorluğu, Türklerin yaptığı hizmetleri yok saymış, vefakârlık değerine aykırı bir davranış sergileyerek Türk halkını tamamen yok etmek istemiştir. Bu durum vefakârlık değerinin yokluğun kötü sonuçlarını göstermesi bakımından önemlidir.

Sultan I. Murat'ın Vasiyetnamesinde Vefakârlık Değeriyle İlgili Bulgular ve Yorum

Sultan I. Murat vasiyetnamesinde, oğluna hitaben “*Bana hayır dualar dermeye çalış*” diyerek, öldükten sonra onun vefakârlık değerine uygun olarak kendisi ile arasındaki sevgi bağıını koparmamasını istemiştir.

4.1.19. Yardımseverlik Değeri

Yardım sözcüğü, TDK'de “Kendi gücünü ve imkânlarını başka birinin iyiliği için kullanma, muavenet” anlamında kullanılmaktadır. Sosyal ilişkilerin zayıfladığı, bireysel çıkarların ön plana alındığı günümüz toplumlarında en çok ihtiyaç duyulan değerlerden biri de yardımseverliktir.

Sultan vasiyetnamelerinde yer verilen yardımseverlik değeri, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından 2018 yılında yayımlanan ve 2018-2019 eğitim öğretim yılında

uygulamaya konulan Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda geçen kök değerlerden biridir.

Sultan vasiyetnamelerinde yardımseverlik değeri ile ilgili olarak şu ifadeler geçmektedir.

Kül Tigin Abidesi'nde Dayanışma ve Muhtaçlara Yardım Etme Değeriyle İlgili Bulgular

Güney Yüzü

Bars bey idi. Kağan adını burada biz verdik. Küçük kız kardeşim prensesi verdik. Kendisi yanıldı, kağanı öldü, milleti cariye, kul oldu. Kögmenin yeri, suyu sahipsiz kalmasın diye Az, Kırgız kavmini düzene sokup geldik. Savaşık... ilini geri verdik (Ergin, 2015: 47). ...ölecek milleti diriltip besledim. Çıplak milleti elbiseli, fakir milleti zengin kıldım (s.51).

Yardımseverlik değeri ile ilgili olarak abidede Türklerin zor durumda kalan Az ve Kırgız kavimlerine yaptığı yardımlara yer verilmiştir. “*Kөгmenin yeri, suyu sahipsiz kalmasın diye*” ifadesinde esaret altına giren Az ve Kırgız kavimlerinin bu esareten kurtarılarak bağımsızlığına kavuşturulduğu anlatılmaktadır. Abidelerde geçen bu anlatılar, ülkeler arası çatışmaların yoğun bir şekilde devam ettiği, birçok toplumun yurdunu terk etmek zorunda kaldığı günümüz dünyasına dayanışma ve muhtaçlara yardım etme değeri hakkında ders verici niteliktedir.

Milletler arası yardımlaşmanın yanı sıra bir milletin kendi içinde dayanışma ve yardımlaşma değerini benimsemesi o milletin refah ve huzur içinde yaşamasını sağlar. Bu husus abidede “Çıplak milleti elbiseli, fakir milleti zengin kıldım.” cümlesiyle kısa ve öz bir şekilde anlatılmaktadır. Bu ifadelerden ihtiyacı olanlara yardım edildiği ve toplumsal eşitliğin sağlanmaya çalışıldığı sonuçlarına varabiliriz.

Osman Gazi'nin Vasiyetnamesinde Yardımseverlik Değeriyle İlgili Bulgular ve Yorum

İhsan sözcüğü “iyilik etme, bağışta bulunma, karşılık beklenmeden yapılan yardım” anlamlarına gelmektedir. Osman Gazi, yardımseverlik konusunda oğluna nasihatlerde bulunmuş ve “ihسان” sözcüğünü kullanarak bu değer anlam alanını biraz daha genişletmiştir diyebiliriz. Yardımseverlik değeriyle ilgili olarak vasiyetnamede şu ifadeler geçmektedir.

Askerine in'am ihsanı eksik etmeyesün ki insan ihsanın kulcağızıdır.

Daima herkese ihsanda bulun (Özdek, 1975; aktaran, Kılınç, 2006: 125).

Osman Gazi, ihsan etme (yardımseverlik) konusunda oğluna nasihatte bulunmuş, insanoğlunun kendisine yapılan yardım karşısında yardım edene bir bağlılık duyacağını belirtmiştir. Buna ek olarak “*Daima herkese ihsanda bulun.*” sözüyle de yardımseverlik değerinin kişide bir alışkanlık haline getirilmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Sultan I. Murat’ın Vasiyetnamesinde Yardımseverlik Değeriyle İlgili Bulgular ve Yorum

Ağlar isen ağla sen Müslümanlara

Zulm ile berbat olan perişanlara

Vasiyetnamenin bu beytinde Sultan I. Murat, oğlundan kendi ölümü için ağlamak yerine zulme uğrayarak zor duruma düşen Müslümanlara ağlamasını vasiyet etmiş, aynı inanca sahip insanların bir birine yardım etmesini, bir birinin derdiyle dertlenmesini istemiştir. Sultan I. Murat zulme uğrayan Müslümanların durumunu kendi durumundan acı görerek dayanışma değerinin önemini çok güzel bir şekilde ortaya koymuştur.

Sultan II. Murat’ın Vasiyetnamesinde Yardımseverlik Değeriyle İlgili Bulgular ve Yorum

Zor durumda olanlara yardım etme toplumsal huzurun ve barışın sağlanmasında önemli bir değer olarak Sultan II. Murat’ın vasiyetnamesinde yer almaktadır. Sultan II. Murat malvarlığının belli bir kısmının yardıma muhtaç olanlara verilmesini şöyle vasiyet etmiştir.

On bin filorinin şu şekilde harcanması söylenmiştir. Üç bin beş yüz flori Mekke-i Şerif fakirlerine paylaştırılsın ve üç bin beş yüz flori Medine fakirlerine Allahü Teâlâ şerefine paylaştırılsın... Bin beş yüzünü mübarek Kudüs fakirlerine paylaştırsınlar.

Flori, Floransa’da basılan ve zamanla Avrupa’da ve Osmanlılarda kullanılan, üzerinde zambak resmi bulunan altın paradır. Sultan II. Murat, vasiyetnamesi gereğince Manisa’daki malından on bin florinin ayrılarak bunun üç bin beş yüz florisinin Mekke

fakirlerine, üç bin beş yüz florisinin Medine fakirlerine ve bin beş yüz florisinin de Kudüs fakirlerine dağıtılmasını istemiştir. Yani mal varlığının üçte biri olan on bin floriden sekiz bin beş yüz florinin yardım olarak yukarıda belirtilen şehirlerdeki fakirlere dağıtılmasını vasiyet etmiştir. Bu durum Sultan II. Murat'ın, günümüzde unutulmuş değerlerden bir olan ve insanlar arası ilişkilerde yapıcı bağlar kuran yardımseverlik değerini içselleştirmiş olması bakımından önemlidir.

4.1.20. Yiğitlik-Kahramanlık Değeri

Türkler arasında yaygın olarak kullanılan “alp” sözcüğü “kahraman, yiğit” gibi anlamlara gelmektedir. Türk ve Türk-İslam devletlerinde yönetici sınıfından ve askeri sınıftan kişilerin “alp” sözcüğünü özel isim ya da unvan olarak kullanmaları Türk topluluklarının yiğitliğe-kahramanlığa vermiş oldukları değerlerin bir göstergesidir. Bir kimsenin tüm sıkıntılara katlanarak, üstün gördüğü değerleri korumaya yönelik gösterdiği çaba olarak tanımlanan kahramanlık, savaş ile yakından ilişkili bir kavramdır. Bu yönüyle Türk milletinin en büyük vasıflarından biri olarak kabul edilen kahramanlık değeri aynı zamanda Türk toplumunun temel dinamiklerinden de biridir.

Türkler, tarih boyunca gerek yaşadıkları coğrafi bölgelerin olumsuz koşullarına gerekse komşu oldukları milletlerin askeri ve siyasi müdahalelerine maruz kalmışlardır. Bu olumsuzluklar Türklerin, doğayla ve diğer milletlerle mücadele etmesini zorunlu kılarak yiğitlik-kahramanlık duygularının her zaman ön planda olmasına yol açmıştır. Türk kavminin devamını sağlamak, Türk töresince kutsal kabul edilmiş olup Türk yöneticilerinin ön önemli vazifesi sayılmıştır. Bu nedenle tüm anlatılarda Türk milletinin göstermiş olduğu yiğitliklerin işlendiği görülür (Kardaş, 2015). Bu değer Sultan vasiyetnamelerinde şöyle işlenmiştir:

Kül Tigin Abidesi'nde Yiğitlik-Kahramanlık Değeriyle İlgili Bulgular ve Yorum

Yiğitlik-Kahramanlık değeri, Orhun Abideleri'nde de en sık yer verilen değerdir. Orhun Abideleri'ndeki değerler üzerine çalışmalar yapan Kardaş (2015) her üç abidede de en fazla frekansa sahip olan değeri Yiğitlik-Kahramanlık olarak tespit etmiştir. Orhun Abideleri'nde yiğitlik-kahramanlık değerinin geçtiği ifadeler şunlardır.

Güney Yüzü

Doğuda Şantung ovasına kadar ordu sevk ettim, denize ulaşmama az kaldı. Güneyde Dokuz Ersine kadar ordu sevk ettim, Tibet'e ulaşmama az kaldı. Batıda İnci Nehri'ni geçerek Demir Kapı'ya kadar ordu sevk ettim. Kuzeyde Yir Bayırku yerine kadar yürüttüm (Ergin, 2015: 35-37).

Bağımsızlık mücadelesi veren Türk milleti, bu uğurda yurt tuttuğu yere gelebilecek tehlikeleri önlemek amacıyla doğu, batı, kuzey ve güney yönlerine doğru akınlar gerçekleştirmiş ve birçok kahramanlık sergilemiştir.

Doğu Yüzü

Dört taraf hep düşman imiş. Ordu sevk ederek dört taraftaki milleti hep almış, hep tabi kılmış. Başlıya baş eğdirmiş, dizliye diz çöktürmüş (Ergin, 2015: 41).

Babam kağan on yedi erle dışarı çıkmış. Dışarı yürüyor diye ses işitip şehirdeki dağa çıkmış, dağdaki inmiş, toplanıp yetmiş er olmuş. Tanrı kuvvet verdiği için babam kağanın askeri kurt gibi imiş, düşmanı koyun gibi imiş. Doğuya, batıya asker sevk edip toplamış, yığmış. Hepsi yedi yüz er olmuş. Yedi yüz er olup ilsizleşmiş kağansızlaşmış milleti, cariye olmuş, kul olmuş milleti, Türk töresini bırakmış milleti ecdadımın töresince yaratmış, yetiştirmiş (s.45).

Amcam kağan ile doğuda Yeşil Nehir, Şantung Ovası'na kadar ordu sevk ettik. Batıda Demir Kapı'ya kadar ordu sevk ettik. Kögmeni aşarak Kırgız ülkesine kadar ordu sevk ettik. Yekûn olarak yirmi beş defa ordu sevk ettik, on üç defa savaştık (s.47).

Kül Tigin Abidesi'nin doğu yüzünde geçen bu ifadeler incelendiğinde Türklerin yaratılışları gereği özgürlüğe düşkün ve esaretten uzak bir millet olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle Türk yöneticilerinin bilge ve cesur kişiler oldukları vurgulanmış ve bir karar alırken dahi cesur davrandıkları üzerinde durulmuştur. Abide'de geçen "Babam kağan on yedi erle dışarı çıkmış." sözüyle az sayıdaki Türk askerinin büyük bir kahramanlık sergileyerek kısa sürede çoğaldığı ve birçok zafer kazanarak Türk toplumunu tanzim ettiği ifade edilmiştir.

Kuzey Yüzü

Kül Tigin azman akına binip, atılarak hücum etti. Alt eri mızrakladı. Askerin hücumunda yedinci eri kılıçladı (Ergin, 2015: 57).

Kül Tigin öksüz akına binip dokuz eri mızrakladı, merkezi vermedi (s.59).

Türk devlet yöneticileri, savaşlarda mücadele etmekten çekinmemiş hatta en önde yer alarak örnek davranışlar sergilemişlerdir. Abidede, Kül Tigin'in savaş esnasında göstermiş olduğu kahramanlıklar vurgulanmıştır. Bir devlet yöneticisinin

cesur davranışlarının halkını da cesaretlendireceği ve girişilen mücadelelerde kahramanlık örneklerini arttıracığının bilincinde Kül Tigin birçok savaşta yer almış ve başarılar kazanmıştır.

Bilge Kağan Abidesi'nde Yiğitlik-Kahramanlık Değeriyle İlgili Bulgular ve Yorum

Bilge kağan abidesindeki bazı kısımlar, Kül Tigin Abidesi ile benzerlik gösterdiğinden o bölümleri tekrar etmemek amacıyla bu bölümde yazılmayacaktır.

Doğu Yüzü

On yedi yaşında Tangut'a doğru ordu sevk ettim. Tangut milletini bozdum. Oğlunu, karısını, at sürüsünü, servetini orda aldım. On sekiz yaşında Çub Soğdaka doğru ordu sevk ettim. Milleti orda bozdum. Çinli Ong vali, elli bin asker geldi. İduk Başta savaştım. O orduyu orda yok ettim. Yirmi yaşında, Basmlı İduk Kut soyumdan olan kavim idi, kervan göndermiyor diye ordu sevk ettim (Ergin, 2015: 76-77).

Bir yılda dört defa savaştım: En önce Togu Balıkta savaştım. Togla nehrini yüzdürerek geçip ordusu ... İkinci olarak Andırguda savaştım. Askeri mızrakladım ... Üçüncü olarak Çuş başında savaştım. Türk milletini ayak titretti perişan olacaktı. İlerleyip yayararak gelen ordusunu püskürttüm. Orda Tongra yiğiti bir boyu Tonga Tigin mateminde çevirip vurdum. Dördüncü olarak Ezginti Kadızda savaştım. Askerini orda mızrakladım, yıprattım (Ergin, 2015: 79).

Bilge Kağan Abidesi'nin doğu yüzünde geçen bu ifadelerde Bilge Kağan, on yedi yaşından başlayarak yaptığı savaşları anlatmaktadır. Bilge Kağan, küçük yaşlardan başlayarak milletini bir arada tutmak ve dışarıdan gelebilecek tehlikeleri önlemek amacıyla savaşlara girmekten çekinmemiş ve türlü kahramanlık örnekleri sergilemiştir. Bir yıl gibi kısa bir süre içerisinde dört kez savaşmak zorunda kalan Bilge Kağan'ın düşmanlarına korku saldığını abidede geçen "Türk milletini ayak titretti." ifadesinden anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak bir milletin özgürce ve huzur içinde yaşaması, o milletin zor zamanlarda gösterdiği kahramanlıklara bağlıdır. Bu sebeple kahramanlık değeri toplumun barışı ve huzuru için benimsenmesi gereken değerlerin başında gelmektedir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1. Sonuç

Vasiyetnamelerş bırakan kişinin kendisinden sonra gelenlere yüklemiş olduğu birtakım sorumlulukları içeren belgelerdir. Bu sorumluluklar bireysel olabildiği gibi toplumsal da olabilmektedir.

Türk topluluklarına liderlik yapan sultanların bıraktıkları vasiyetnameler içerdikleri değerler bakımından oldukça zengin metinlerdir. Bu vasiyetnameler ilk planda sultanın yerine geçecek olan veliahtı belirlemek ve ona yol göstermek amacıyla kaleme alınmış olsa da genel olarak topluma ait değerlerin yaşatılması ve sonraki nesillere aktarılması konusunda da önemli bir işlevlere sahiptir.

Sultan vasiyetnamelerinin değer içeriği bakımından zengin metinler olmasından yola çıkarak çalışmamızda Bilge Kağan, II. Kılıç Aslan, Timur Han, Osman Gazi, Sultan I. Murat, Sultan II. Murat ve Kanuni Sultan Süleyman'ın bırakmış olduğu 9 vasiyetname incelenmiş ve bu vasiyetnamelerde 20 farklı tespit edilmiştir. Bunlar: adalet, Allah inancı ve yaşamın faniliği, bağımsızlık, bilgelik, cömertlik, çalışkanlık, dürüstlük, estetik, fedakârlık, geleneklere bağlılık, ileri görüşlülük, liderlik, milli birlik ve beraberlik, sadakat, saygı, sorumluluk, vatanseverlik, vefakârlık, yardımseverlik ve kahramanlık değerleridir.

Değerlerin bulunduğu vasiyetnameleri incelediğimizde şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Yasalarla sahip olunan hakların herkes tarafından kullanılmasını sağlanması olan adalet değeri sekiz vasiyetnamede karşımıza çıkmaktadır. Bu değer genel olarak adil olma, eşitlik ilkesine göre hareket etme, bireylere hakkı olanı verme, töreye uygun hareket etme şeklinde işlenmiştir.

İncelediğimiz bütün vasiyetnamelerde yer alan Allah inancı ve yaşamın faniliği değeri İslam öncesi dönemde Tanrı inancı olarak karşımıza çıkmaktadır. Türklerin İslam'ı kabulünden sonraki vasiyetnamelerde de dünyanın gelip geçici olduğu ve insanların dünya hayatını bir imtihan olarak görmeleri gerektiği hususları vurgulanmıştır.

Türk topluluklarının karakteristik özelliklerinden biri de bağımsızlıktır. Bu değer en yoğun olarak işlendiği vasiyetnameler Bilge Kağan ve Kül Tigin Abideleri'dir.

Abideler’de Türk toplumunun bağımsızlığa düşkünlüğü ve esaret altında yaşayan toplulukların milli kimliklerini kaybedecekleri hususları işlenmiştir.

Bilgelik değeri Kül Tigin ve Bilge Kağan Abideleri ile Kanuni Sultan Süleyman’ın vasiyetnamesinde karşımıza çıkmaktadır. Bu değerinin en yoğun işlendiği vasiyetname ise Kanuni Sultan Süleyman’ın oğlu Şehzade Mustafa’ya hitaben yazdığı mektup formatındaki vasiyetnamesidir. Bu vasiyetnamenin ana teması ilim öğrenmedir. Kanuni Sultan Süleyman vasiyetnamede oğlunun daima ilim öğrenme ile meşgul olmasını istemiş bunun dışındaki uğraşların ona bir faydası olmayacağı konusunda uyarılarda bulunmuştur.

Vasiyetnamelerde yoğun olarak işlenen değerlerden biri de cömertliktir. Cömertlik para ve malını esirgmeden vermek, eli açık olmaktır. Dört vasiyetnamede yer almaktadır. Özellikle Sultan II. Murat, vasiyetnamesinde mal varlığının üçte birinin fakirlere dağıtılmasını isteyerek bu değerini ortaya koymuştur. Sultan I. Murat ve Kanuni Sultan Süleyman ise oğullarına cömert olmaları konusunda nasihatte bulunmuşlardır.

Çalışkanlık değeri temelde bireysel olan ancak tüm toplumu doğrudan etkileyen bir değerdir. Bu değer, sultan vasiyetnamelerinde de işlenmiştir. Özellikle Bilge Kağan ve Kül Tigin Abideleri çalışkanlık değeri doğrudan ele almıştır. Diğer vasiyetnamelerde ise bu değer dolaylı olarak işlenmiştir.

Dürüstlük hem bireysel hem de sosyal yaşamda her bireyin sahip olması gereken değerlerden biridir. Bu yönüyle toplumların huzurunda kilit rol oynar. Dürüstlük, Orhun Abideleri, II. Kılıç Aslan, Sultan I. Murat ve Sultan II. Murat’ın vasiyetnamelerinde yoğun olarak işlenen bir değerdir. Bu vasiyetnamelerde; verilen sözün yerine getirilmesi, her zaman doğruyu savunmak ve doğruluktan ayrılmamak şeklinde işlenmiştir.

Estetik değeri vasiyetnamelerde az işlenen değerlerden biridir bu değer sadece Kül Tigin Abidesi’nde yazıların ebedi taşa işlenmesi ve etrafının sanat eserleri ile donatılması şeklinde işlenmiştir. Nitekim Abideler günümüze kadar ulaşmış ve bugün dünya tarih mirasının en önemli eserleri arasında yer almaktadır.

Özveri anlamına gelen fedakârlık değeri, kişinin arzu ve isteklerini ikinci plana atarak başkalarına fayda sağlamasıdır. Günümüzde ihmal edilen değerlerin başında gelmektedir. Bilge Kağan, Türklerin bir çatı altında toplanması ve başka devletlerin

esareti altına girmesi için yaptığı fedakârlıkları Orhun Abideleri'nde yoğun olarak işlemiştir. Bu değeri en güzel özetleyen söz de yine Orhun Abidelerinde geçer: “Türk milleti için gece uyumadım, gündüz oturdum.”

Türk topluluklarında önemli bir yere sahip olan geleneklere bağlılık, töre değeri vasiyetnamelerde de işlenmiştir. Orhun abidelerinde töreye uygun hareket edilmesi Sultan I. Murat'ın vasiyetnamesinde ise kişinin cömertlik ve adaletli olma töresini bir alışkanlık haline getirmesi şeklinde işlenmiştir.

İleri görüşlülük değeri kişinin ileride olabilecekler hakkında doğru tahminlerde bulunmasıdır. Özellikle devlet yönetiminde liderlerin sahip olması gereken özelliklerden biridir. Bu değere iki vasiyetnamede yer verilmiştir. Vasiyetnamelerde ileri görüşlülük değeri liderlerin toplumların kaderini etkileyen konularda doğru kararlar verebilmesi şeklinde işlenmiştir. Liderlik değeri de iki vasiyetnamede ele alınmıştır. Bu vasiyetnamelerde liderlerde olması gereken özellikler şeklinde işlenmiştir.

Milli birlik ve beraberlik değerinin en yoğun işlendiği vasiyetname Orhun Abideleri'dir. Orhun Abideleri'nde bir milletin ancak bir ve beraber hareket ettiği müddetçe varlığını devam ettirebileceği aksi takdirde diğer milletlerin içinde asimile olarak yok olacağı vurgulanmıştır.

Sadakat içten bağlılık, sağlam ve güçlü dostluk anlamına gelir. Toplumsal ilişkilerin devamında oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu değer Sultan II. Kılıç Aslan'ın vasiyetnamesinde halkın bağlı bulunduğu yöneticiye sadık olması şeklinde işlenmiştir.

Saygı, toplumsal ilişkilerin devamında temel yapı taşlarından biridir. Kişiler birbirlerine saygı duyduğu müddetçe iyi ilişkiler kurabilir. Vasiyetnamelerde saygı değeri sultanların halkına karşı saygı duyması, halka karşı büyüklük taslamadan onların ihtiyaçlarını gidermesi, ilim ehline karşı hürmet gösterme şeklinde ele alınmıştır.

Sorumluluk, kişinin kendi üzerine düşen görevleri yerine getirmesidir. Sorumluluğunu yerine getirmeyen bireyler toplum tarafından hoş görülmezler. Bu değer dört vasiyetnamede karşımıza çıkmaktadır. Sorumluluk değeri, vasiyetnamelerde devlet yönetiminden sorumlu olan sultanın üzerine düşen görevleri eksiksiz olarak yerine getirmesi şeklinde işlenmiştir.

Vasiyetnamelerde işlenen değerlerden biri de vatanseverliktir. Bilge Kağan ve II. Kılıç Aslan vasiyetnamelerinde doğrudan diğer vasiyetnamelerde ise dolaylı olarak ele alınmıştır.

Yardımsızlık değeri Sultan I. Murat, Sultan II. Murat ve Kanuni Sultan Süleyman'ın vasiyetnamelerinde yoğun olarak işlenirken kahramanlık değeri ise Orhun Abideleri'nde yoğun olarak işlenmiştir.

Vasiyetnamelerde yer alan değerlerin Türkçe Öğretim Programı'ndaki (2018) kök değerlerle de örtüştüğü görülmüştür.

Sultan vasiyetnameleri üzerine bazı çalışmalar yapılmakla beraber bu vasiyetnameleri topluca ele alan ve içerdiği eğitici değerler bakımından derinlemesine inceleyen herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. Bu amaçla hazırladığımız çalışmanın alandaki boşluğu dolduracağı düşüncesindeyiz.

5.2. Öneriler

Sultan vasiyetnameleri sadece yazıldığı şahsa değil topluma ve gelecek nesillere yönelik mesajlar da içermektedir. Bu yönüyle yeni yetişen nesillerin ve yetişkinlerin mutlaka okuması gereken metinlerdir.

Sultan vasiyetnameleri mal taksiminden ziyade toplumsal hayata yönelik tecrübeleri barındırdığından bu vasiyetnameler, okuyanlara hem içinde buldukları hayat hakkında hem de geleceğe nasıl hazırlanmaları gerektiği hususunda bilgiler sunar.

Vasiyetnamelerin değer aktarımı bakımından zengin örnekler sunması nedeniyle, değer eğitiminde sultan vasiyetnamelerinden faydalanılabilir.

Doğrudan verilen nasihat ve öğütlerin çocuklar üzerindeki tesiri azdır. Bu nedenle topluma önderlik etmiş, tarihi bakımdan önemli bir yeri olan sultanların vasiyetnameleri onlara ilgi çekici gelebilir. Önemli bir rol model olan Sultanlardan değer eğitiminde faydalanılabilir.

İlköğretim ikinci kademede hem eğitim değerlerinin aktarılmasında hem de Türkçe ders kitaplarındaki temaların öğretilmesinde nitelikli metinlerin kullanılması gerekir. Bu metinler arasında çocukların gelişim seviyelerine de uygun olacak şekilde sultan vasiyetnameleri de yer alabilir. Sultan vasiyetnameleri çocukların seviyesine uygun olarak sadeleştirilip kitap haline getirilerek değer eğitiminde kullanılabilir.

Sultan vasiyetnameleri milli ve manevi değerlerimizin yoğun olarak işlendiği, kültürel kimliğimizi ihtiva eden, milli birlik ve beraberliğin ön plana çıkarıldığı eserlerdir. Bu yönüyle değerler eğitimi kapsamında günümüzde de rahatlıkla kullanılabilir. İlköğretim ve ortaöğretimde öğrencilerin seviyesine uygun olarak sadeleştirilip okutulabilir.

KAYNAKLAR

- Akyol, H. & Kırkılıç, A. (2014). İlköğretimde Türkçe Öğretimi (4. Baskı). Ankara: PegemAkademi.
- Ayaz, H. (2015) “*Bülbül Şiiri Etrafında Mehmed Âkif’in Değerler Dünyası Üzerine Düşünceler*”. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. C. 25. S. 1.
- Bacanlı, H. (2011). Değer, Değer midir? *Eğitime Bakış*(19), s. 18-21.
- Bilgin, N. (1995). *Sosyal Psikolojide Yöntem ve Pratik Çalışmalar*, İstanbul, Sistem Yayıncılık.
- Cevizci, A. (2005). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul, Paradigma Yayıncılık.
- Çağlayan, A. (2006). *Ahlak Pusulası Ahlak ve Değerler Eğitimi*. İstanbul: Değerler Eğitimi.
- Çınar, B. (2003). Türk Edebiyatında Vasiyetnameler ve İki Şair (Tıflî-Tarzî) arasında Kalan bir Vasiyetname. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 9, 115-140.
- Demirel, Ö. & Kaya, Z. (2002). Öğretmenlik Mesleğine Giriş, Ankara: Pegema Yayıncılık.
- Dönmez, C. & Yazıcı, K. (2008). *T.C. İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük Konularının Öğretimi*. Ankara: Nobel.
- Emiroğlu, S. (2010). Türkçe Manzum Nasihat-namelerin Eğitim Değeri Üzerine Bir İnceleme, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Ergin, M. (2015). *Orhun Abideleri*. (49. Basım). İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Güneş, F. (2014). Türkçe Öğretimi Yaklaşımlar ve Modeller (3. Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Güngör, E. (2000). Değerler Psikolojisi Üzerine Araştırmalar. İstanbul: Ötüken.
- Güzel, A. & Karatay, H. (2014) Türkçe Öğretimi El Kitabı (2. Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Hökelekli, H. (2011). Modern Eğitimde Yeni Bir Paradigma: Değerler Eğitimi. *Eğitime Bakış*(19), s. 4-9.
- Kafesoğlu, İ. (2012). *Türk Milli Kültürü*. (39. Basım). İstanbul: Ötüken Neşriyat.

- Kapkın, B., Çalışkan, Z. ve Sağlam, M. (2018). Türkiye’de 1999-2017 Yılları Arasında Değerler Eğitimi Alanında Yapılmış Lisansüstü Çalışmaların İncelenmesi. *Değerler Eğitimi Dergisi* 16(35). 183-207.
- Karababa, Ali (2015). Kuramsal Temelde Değer., B. Dilmaç ve H.H. Bircan (Editörler). *Değerler ve Değerler Psikolojisi*. İkinci Baskı. Ankara. Pegem Akademi Yayıncılık, ss. 1-20.
- Karasar, N. (2004). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Kardaş, M. N. (2015a). Orhun abidelerinin Türkçe Öğretiminde Değer Aktarımı Açısından Önemi II: Kül Tigin Abidesi. *Giresun Üniversitesi Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(7), 141-150.
- Kardaş, M. N. (2015b). Orhun Abidelerinin Türkçe Öğretiminde Değer Aktarımı Açısından Önemi III: Bilge Kağan Abidesi. *Türk ve İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(2), 55-70.
- Kasapoğlu, H. (2013). *Okulda Değerler Eğitimi ve Hikâyeler*. Milli Eğitim Dergisi, S.198, s. 97-104
- Kılınç, A. (2006). Türk Edebiyatında Vasiyetnameler. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Koca, S. (2011). İdeal Bir Türk Hükümdarı ve Başkomutanı Olarak Oğuz Kağan., M. H. Gökmen (Editör). Büyük Selçuklu Devletinden Türkiye Selçuklu Devletine. Birinci Baskı. Konya. Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları. s. 75-119.
- Köksal, H. (2000). Türk Kültüründe Vasiyet Geleneği. *Ege Üniversitesi Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 4, 289-300.
- MEB. (2018). Türkçe Dersi Öğretim Programı (1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar). Ankara: MEB Yayınları
- Mehmedoğlu, A. U. (2006). *Küreselleşme, Ahlak ve Değerler*. İstanbul: Litera.
- Mete, N. (2014). Kanuni Sultan Süleyman’ın Şehzade Mustafa’ya yazdığı vasiyetname. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 52. 141-152.
- Okumuş, E. (2010). *Toplum ve Ahlak Eğitimi*, Eğitime Bakış Dergisi, 6 (18), s. 28-32.
- Sağnak, M. (2004). *Örgütlerde Değerler Yönünden Birey Örgüt Uyumu ve Sonuçları*. Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi, 10(37), 72-95.

- Sami, Ş. (2015). *Kamus-ı Türki*. P. YavuzArslan (Hazırlayan). İkinci Baskı. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Sertoğlu, M. (1969). *II. Murat'ın Vasiyetnamesi*, Vakıflar Dergisi 8 (1969). 67-69.
- TDK. (2011). *Türkçe sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tekin, T. (2010). *Orhon Yazıtları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tulumcu, F. İ. & Tulumcu, F. M. (2015) *İlköğretim İkinci Kademe Türkçe Dersi Programında Yer Alan Değerler*. Değerler Eğitimi Dergisi, 13 (29), 535-560.
- Turan, O. (2011) *Selçuklular Zamanında Türkiye*. (11. basım). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Ulusoy, K. & Dilmaç, B. (2018). *Değerler Eğitimi* (5. Basım). Ankara: Pegem Akdemi Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1958). *Sultan II. Murat'ın Vasiyetnamesi*, Vakıflar Dergisi 4 (1958). 1-17.
- Uzunçarşılı, İ. H. (2011). *Osmanlı Tarihi* (Onuncu Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Vatandaş, C. (2003). *Toplumsal Bir Değer Olarak Yardımlaşma ve Dilenciler*, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, 5 (1), s.149-160.
- www.islamansiklopedisi.org.tr/sozluk Son erişim tarihi 18.05.2019.
- www.tdk.gov.tr Son erişim tarihi 02.06.2019.
- Yağmur, F. (2007). *Kırşehir Türküleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- Yaman, E. (2012). *Değerler Eğitimi Eğitimde Yeni Ufuklar*. Ankara: Akçağ Yayınları.

EKLER

Vasiyetnamelerin Orijinal Metinleri

Sultan II. Murat'ın vasiyetnamesi

II. Murad'ın Vasiyetnamesi

İ. H. Uzunçarşılı

توكل على الخالق

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تصعدت كاشفةً عن بصائر الأوصياء والفقهاء
 سيد محمد بن عبد الطيب الأحمدي كاشفةً عما
 يطعنون به من الألفاظ العظيمة والكلمات العجيبية
 فإني أذكرهم بالمستحقرين فإني أذكرهم بالمستحقرين
 سلطان البرهان سلطان ابن الفخر سلطان
 سلطان الشهيد سلطان بن عبد الله تعالى الملك

II. Murad'ın Vasiyetnamesi

I. H. Uzunçarşılı

ايضا الى محققين من اهل مدينة السراي في ارض الله تعالى
 والائمة شريفة علي وفضلها في ارض الله تعالى

الائمة و يعطون قوتها في ارض الله تعالى

من اهل مدينة السراي في ارض الله تعالى

الائمة شريفة علي وفضلها في ارض الله تعالى

يحقون في المسجد الاضيق في ارض الله تعالى

الائمة شريفة علي وفضلها في ارض الله تعالى

والائمة شريفة علي وفضلها في ارض الله تعالى

في ذلك الموضع في ارض الله تعالى

الائمة شريفة علي وفضلها في ارض الله تعالى

ويعطون قوتها في ارض الله تعالى

II. Murad'in Vaasiyetnamesi

I. H. Uzunçarşılı

نفس في الدنيا لو كان كل عظمها آذاناً وتوحيه قلوباً
 لا حظ من قول تعالى لا يشرككم في الدين شيء الايمان والدين لله
 الله عليه السلام في كل ما اوتي من الوحي والرسالة والهدى والبرهان
 ما هو في قلبه من الحكمة والخيال والخيال والخيال والخيال
 السامع خلق في الاول سنة من خلقه من كل الاشیء والاشیاء
 حينئذ عينه من السامع فتاوى في هذا التفصيل الذي لا يدرى
 في حجاب الغيب من كل الملائكة المقبولين في الله والاشیاء
 من ايضا الوحي من بين الرسل والاشیاء والاشیاء والاشیاء
 يتخلف من اهل العلم والاشیاء والاشیاء والاشیاء والاشیاء
 الدعوات من كل الدعوات والاشیاء والاشیاء والاشیاء والاشیاء
 من بعد ذلك وكل من لا يلقى الوحي والاشیاء والاشیاء والاشیاء

II. Murad'in Vasiyetnamesi

1. H. Uzunçarşılı

والناجح حيث شاءوا من تحت عدل اسباطهم على ما يشاءون
 ألفاظه هي من ذلك ما قال في ذلك بعد ما سمعنا في ذلك
 وأرضي ان يقطعت له الاملاك والاراضي في ذلك
 بعد ما سمعنا في ذلك والاراضي التي كان في ذلك
 جنب طرد السلطان آرد الذي يعين له في ذلك
 ويوضع على ذلك كما في السنة المذكورة وايضا في ذلك
 وهو ان يجرى في ذلك ما يشاءون في ذلك
 الحيات الاربعين على ما في ذلك في ذلك
 تيزر على ذلك غنم هو ما في ذلك في ذلك
 اذ ان يجرى ذلك المال وارضى في ذلك
 واقربانه وارضى في ذلك في ذلك في ذلك

II. Murad'ın Vasiyetnamesi

I. H. Uzunçarşılı

الحسين الاول والابن المفضل رضي الله عنهما
والفضل بن العباس رضي الله عنهما

والفضل بن العباس رضي الله عنهما
والفضل بن العباس رضي الله عنهما

والفضل بن العباس رضي الله عنهما
والفضل بن العباس رضي الله عنهما

والفضل بن العباس رضي الله عنهما
والفضل بن العباس رضي الله عنهما

والفضل بن العباس رضي الله عنهما
والفضل بن العباس رضي الله عنهما

والفضل بن العباس رضي الله عنهما
والفضل بن العباس رضي الله عنهما

والفضل بن العباس رضي الله عنهما
والفضل بن العباس رضي الله عنهما

والفضل بن العباس رضي الله عنهما
والفضل بن العباس رضي الله عنهما

والفضل بن العباس رضي الله عنهما
والفضل بن العباس رضي الله عنهما

والفضل بن العباس رضي الله عنهما
والفضل بن العباس رضي الله عنهما

والفضل بن العباس رضي الله عنهما
والفضل بن العباس رضي الله عنهما

والفضل بن العباس رضي الله عنهما
والفضل بن العباس رضي الله عنهما

والفضل بن العباس رضي الله عنهما
والفضل بن العباس رضي الله عنهما

II. Murad'ın Vasiyetnamesi

I. H. Uzunçarşılı

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
 یشھد ان لا اله الا الله وحده لا شریک له
 محمد عبده ورسوله
 صلاه الله علیه وآله وبرکاته
 آمین
 وبعد فانا کلمه الله
 بالاصحاح والاکرام
 الذموا فی الاموال
 والنفوس
 والارواح
 والاصحاب
 المذنبین
 الذموا فی الاموال
 والنفوس
 والارواح
 والاصحاب
 المذنبین

Kanuni Sultan Süleyman'ın Oğlu Şehzade Selim'e Yazdığı vasiyetname

VASIYETNÂME'NİN
ORJİNAL METİNLERİNDEN ÖRNEKLER

در حق سلطان سلیمان خان حضرتی اسکندر مغزین و بیعت بیوردی و
 خزینه و معمور و دست خطی را خود ناری و صیت نامی صفا بوی صحر تبدر
 بنیم جانم من سوکلی ای کوزیم تور سید خاتم بوا یک با بنوری و بوجوی بال صروف
 و فق ایلمشده ایجا همان خری تهنه صطفی مر و منه وصیت ابردم بونم حیاتوب
 حقه معموره به سوکتور سن او غللی ایروب بود صیتی رینه کتوره سن جلا غاکم
 سوا یح و رو جلا او و او غلامی رینا به در سن بنم یازم بیلور سن بوا کباب خیر
 عالمه بنم دکلر کوره بیم سنی نجه رینه قورسون دنیا کسه با پیرار دکلر ایندرد
 با سبیل فروشت سن صق نقا بوسفر مبارک ایروب کولکر خوش شریف کلک
 کلک سیر اینج حسین حرمته علییه سلام

(Kanuni Sultan Süleyman'ın Oğluna Vasiyeti, Tokat İl Halk Kütüphanesi, 60 Hk, 3807/3.)

Kanuni Sultan Süleyman'ın Oğlu Şehzade Mustafa'ya Yazdığı Vasiyetname

Ek

چنتمکان قانونی سلطان سلیمان حضرت تارینک تحصیل علم و معارفه دار شهزاده سلطان مصطفیٰ به ارسال

بیوردقاری و صلیاتنامه در

توریدده انجمن صفا و نور حلیقه مکن وفا الحقوق بلطاویف عواطف الملک الاعلیٰ او غم مصطفیٰ ارشده الله
تعلیٰ الی طریق السداد العلیا سلام عنبر آسا و کلام عیبر سیما اتحافندن صکره انها و انبا اولنان اولدر که اکر بو جاتیک
احوال و اطوارندن استعلام استفهام اولتورسه بحمد الله الملک العلام خیام ملامتده آرام و مقام صحتده بر دوام اولوب
امیددر که عن قریب الایام جاتیبه عودت و مراجعت اولتوب ملاقات میسر و مقرر اوله بعده ذالک مانند ضیا خورشید و
ظلام شب دیجور معلوم و مشهوردر که نولت دارین و سعادت منزلتینده بهر همتد اولمق اندیشه ایدنلرک پیشه سی حدانت
جوانی و سن عفتوانیده ریاض قابلیت و کشتزار جیلینترین خس و خاشاک هوا و هوس و خارستان مخالطت جهال
ناکسندن رفته و پاک و آینه صفت تابناک ایدوب شقایق متو عه معارف و عرفان و اشجار مثمره علوم و فضائل بی پایان
ایله درون و بیرون رشک کلزار چنان ایدوب و سیردشت باغ ارم آرام و اکل و شرب و تنعم طعامی کنویه حرام ایلوبوب
مدام مدامی مداد مشکین فام و کاسه سی دوات و اقلام و انیس خلوتی رسائیل

و کتاب و جلیس سلوتی صحف مسائیل صواب ندماسی اهل عرفان مکالمه سی مباحثه بدیع و بیان اولوب زمان
قایلده اختیار قلت و ارتکاب مؤنت ایله زیده زمره انسان و مشاربالبنان و شهباز هما پرواز کبی دست نشین اعیان و
ارکان و مقبول جهان و جهاتیان واقع اولور (قطعه) کسی بکردن مقصود دست حلقه کند * که سینم تیر بلاها سپر توانی
کرد * و من رام العلی من غیر کند * اضاع العمر فی طلب الحال کمال دانش و بینشدن دور جمال معارف فضائل مهجور
اولنلر ارباب حکمت و اصحاب فطنت حضورنده جماد ایکم بلکه ذره دن کمدر (بیت) کسب کمال کن که عزیز جهان شوی
* کس بی کمال هیچ نیر زد عزیز من * پس بو مقاماتدن غرض و مراد کلی و تسطیراتکن مقصود اصلی بودر که بحمد الله
سنگ ناصیه چیلتنده نجوم قابلیت دراختمان و وجیه سرشندده انوار زکوات لمعان اولوب اشتغال ایده چک زمتک و
تحصیل ایدهجک آوانن ایکم بر ساعت و بر آن وقتکی لهُو ولعیده و سهو و طریده کتران ایتمکه رخصت ویرمیوب علی
الدام تدرس علم و معرفت و تعلم اصول کتابته مداومت و مواظبت ایتمکله سعی جمیل و قصد جریل ادهسن نفس زکیهکی
ردالت جهالت پر کدوراتکن خلاص ایدوب واسطه شرف علم واضح البهان و رابطه مولویت خلیل العوان ایله بین الامائل
والاقران ممتاز دوران و سرفراز زمان اوله سن انشا الله الملک المنان